

מתוך הקדמת המחבר: ועיניכם תראינה בני בני כשתילו דתים סביב לשלחנם,
הכמים ונבונים, ובתים מלאים כל טוב, גם עושר גם כבוד לא יסופו מזדעכם

גליון

זרע שמשון המבואר

עניני פסח

שעבוד מצרים • מכות מצרים
יציאת מצרים • מצה • מרור ארבעה לשונות של נאֶלָה
ארבעה כוסות • קריעת ים סוף • בַּזַּת הַיָּם

דרוש מתוך הספר המסוגל 'זרע שמשון' שחברו הגאון המקובל
האלוקי חסידא קדישא רבנו **שמשון חיים ב"ר**
נחמן מיכאל נחמני זלה"ה
מח"ס 'זרע שמשון' ו'תולדות שמשון'
שחי לפני כ-300 שנה בתקופת האור החיים' ומקום קברו לא נודע
והבטיח שהלומד בחידושו וספריו יזכה לישועות בבני חיי ומזוני
גלב"ע ו' אלול תקל"ט

דרוש מנוקד ומבואר בתוספת ציונים והארות
ו"ל על ידי מוסדות זרע שמשון
שע"י האיגוד העולמי להפצת תורת זרע שמשון

הוצאת והפצת קונטרס
'זרע שעשון העבואר'
ענייני פסח ויצאת מצרים

יוצא לאור לזכר נשעת
רשכבה"ג ערן
הגאון הגדול שר התורה
רבי חיים קנייבסקי
זצוקלה"ה
שהעיד שהלועז בתורת
זרע שעשון
הוא סגולה בדוקה לכל הישועות
גלב"ע ט"ו אדר ב' תשפ"ב

זכותן הגדולה חנן על
התרנם הנכבד החפץ בעילום שער
ועל כל ישראל
ת.צ.ב.ה.

לשוחטות של ברכה בכל עת
מוקד זרע שעשון
ארץ ישראל 02-80-80-500
ארה"ב 347-496-5657

י"ל ע"י האיגוד העולמי
להפצת תורת
"זרע שמשון"

לקבלת הגליון נא לשלוח למייל:
zera277@gmail.com

ארה"ב
הרב מנחם בנימין פאשקס
ZERA SHIMSHON
C/O B PASKESZ 1645 48 ST
BROOKLYN NY 11204
347-496-5657
mbpaskesz@gmail.com

ארה"ק
הרב ישראל זילברברג
05271-66450

נתן לשלוח תרומות והנצחות
לכות ולע"נ ולקחת חלק בהוצאות
והפצת הגליונות והספרים.

נתן להפקיד בבנק מרכנתיל (17) סניף 635
מספר חשבון 71713028 ע"ש זרע שמשון,
כסו כן נתן לתרום בכרטיס אשראי

זכות הצדיק דבריו ותרמו הקדושים יגן מכל
צרה וצוקה, וישפיע על הלוים ועל המטייעים
בני חיי ומוני ועל טוב עולה
מהטחנה
בהקדמת ספריו.

הודעה ובקשה!

השתרעתי להעמיק בדברי רבנו ולבארם כראוי עד הוכן שששת ידיו, אולם דברי רבנו עמוקים מני ים ואין בתוונתנו כלל להתגורר ולומר שהושגו את עומק דבריו ורעיונו,
ברורא לא לקבוע סדרי שכתבם שזה הפירושו המוחלט בדבריו, ולכן אנו מניסם אל כל הלוים ר"ל, שבאמת תמצא דברים שאינם כראוי ואינם עולים בקנה אחד עם דברי חז"ל
או באותו הקדמותם, ברורא לא על דברי הקדוש ז"ע ויהי תלונתכם בי אם עלינו, ובקשתנו ששוחח לסי מוהלודים אשר יבין ויסבא פירושים ודרשים יותר ראויים מבתת דברי
רבנו, אמא מסו שביסבאם לדינו ככרי שנוכל לתקנם ולשלכם במהרהודות רבאות, ובוה יהיה חלקו עמנו בזיכור וחיבתם.

כמו כן נשמה לקבל הערות והארות לשיפורים מכל סוג שהוא לתועלת הלוים,
וכן באם תמצאו טעות ושגיאה מכל סוג שהוא, אנא תיידעו אותנו על כך ותמואו על הברכה.

הגדה של פסח א

א

כבר זכרתי, שיש שני מיני מצה, אחת זכר לענוי ושעבוד, ומשום הכי נקרא (וברם טו, ג) 'לחם עני', ואחת זכר לגאולה.

ואתו שפיר לפי זה, שפסח מצרים אין חמוצו נהג אלא יום אחד בלבד, דהינו זכר לשעבוד, שהרי מין אחר שהיא זכר לגאולה עדין לא זכו בה, שלא נקראת גאולה שלמה אלא לאחר קריעת ים סוף, כמו שכתב התוספות יום טוב שם משנה ו' (ר"ה בת).

ומעתה, על כרחך צריך לומר, שמה שכתב 'שבעת ימים מצות תאכלו', הוא לדורות הבאים, שאלו הם לסימן הגאולה שבאה להם בשביעי של פסח, והמצה של הלילה הראשונה 'ומצות על מררים' היא זכר לשעבוד, וניחא שפיר דסמיק ליה קרא (שמות יב, טו) 'אך ביום הראשון, ד'אך' לשון מעוט הוא.

ועוד דרך דרש נוכל לומר, שידוע (וזהו פרשת ויחי רכו, ב) שטעם אסור החמץ והתר אכילת מצה, הוא רמז לסבת עבודה זרה ואלהים אחרים, וישראל יצאו מרשות אלהים אחרים ונכנסו לרשות ה' יחיד, יחידו של עולם, הקדוש ברוך הוא. ואין הכי נמי, שהקדוש ברוך הוא צוה לישראל שבאותו הדור, לצאת מרשות אלהים אחרים, ולהכנס לרשות

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ונגאלם, שנגמר (שמות יב, טז) ויאפו את הבצק וכו'.

מכאן מזהו שיש שני מיני מצה, אחת זכר לענוי ושעבוד, ומשום הכי נקרא (וברם טו, ג) 'לחם עני', ואחת זכר לגאולה.

מקשים העולם, והלא אף קדם לכן נצטוו באכילת מצה, 'שבעת ימים מצות תאכלו' (שם פסוק טו). ועוד, שנגאף שאפו את הבצק 'עגת מצות' כי לא יכלו להתמהמה' (פסוק טז), הא אלו היה להם שהות, היו אופין אותה חמץ, והלא כבר נצטוו 'שבעת ימים שאר לא ימצא' וכו' (שם פסוק יט). וליכא למימר כההיא דרבי יוסי הגלילי, שפסח מצרים אין חמוצו נהג אלא יום אחד, שיום שיצאו ממצרים הוא יום ראשון, ואף לרבי יוסי הגלילי כל היום אסור, כדאיתא שם בפסחים (צו, ב). ועוד קשה, דהא היו יושבין ומצפין לגאולה שתבא, ולמה הכניסו את עצמם לדחק זה, ללוש עסה באותו זמן חפזון, ושמא יתחמץ בהלוח הדריך.

איברא, שהתוספות יום טוב (ר"ה מצה) וקול הרמ"ז (ר"ה מצה) בפרק בתרא דפסחים משנה ה', תרצו בזה, ועין שם. ואף הקשאי הראשונה נוכל לתרץ, במה שכתב הזבח פסח (על הגדה של פסח ר"ה

עגת מצות, כלומר, לפי שהוציאום ממצרים, לכן היו עוגות מצות כתקונם, 'כי לא חמץ' (שם), כי שמרום פראוי ולא הניחום להחמץ.

אָבֵל עדין קשה, למה לא אפנה שם בתוף מצרים, הואיל שפכר לשו שם מטעם הנ"ל, ותרץ 'כי גרשו' וכו' (שם), כלומר, שהם היו סבורים, שלקיטת הניצוצות והבוררים ממצרים יהיה בכח הכנתם הטובה ומעשיהם הטובים, ואם כן, עד שלא גמרו מעשה המצנה לא תבא שלמות הגאולה, אבל לא היה כן הדבר, שאדרבה, הקלפה פלטה מעצמה בכח העליון כל מה שבלעה מן הקדשה.

וְלֹא די 'כי גרשו ממצרים', דהינו שהמצריים עצמם גרשום ושלחונו, אלא ולא יכלו להתמהמה' (שם), שהיה שם חפזון דשכינה, שלא היתה רוצה שיתעכבו שם כלל באותה השמאה, וגם צדה לא עשו להם' (שם), שלא לקחו ממצרים המאכל הצריך להם, מפני שהוא מאכל גופני וטמא, אלא אותם העוגות שהוציאו הספיקו להם דרך נס עד חצי איר, וטעמו בהם טעם מן (קדושו, לה, א), שהוא מזון רוחני וקדוש.

וְלִבָּן אמר התנא, מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, והלא עדין אנו בגלות בחוצה לארץ, ואין אנו תחת רשות הקדוש ברוך הוא, דהינו בארץ, בשלמא אבותינו ניחא שנצטוו לאכל המצה, הואיל שהתחילה להם הגאולה מבפנינו, כמו שכתבנו לעיל בסמוך (פרשת בא אות יא)

הקדוש ברוך הוא, וזהו הצווי שבפרשת החדש (שמות יב).

אֲמַנְם, ישראל נודדו בו טוב לב וברעת נכונה, שהכתוב אומר (שם פסוק יז) 'ושמרתם את המצות', ואמרו בגמרא (פסחים לה, א), דבררים הבאים לידי חמוץ, אדם יוצא בהם ידי מצה, הא שאר מינין לא, משום דלא בעי בהו שמור. וקשבו בלבם, אם אנו ממתנים ללוש עסתנו אחר יציאתנו ממצרים, אין זו מצה כתקונה, מפני שאז נהיה תחת רשות אלהים חיים, יחידו של עולם, ואין עוד שם שליטת השאור והחמץ.

אֵלֵא חובה עלינו בעוד שאנו במצרים, מקום השאור, ללוש עסה ולשמרה שלא תחמץ, ואחר כך לאכל אותה תחת רשות הקדוש ברוך הוא, מלבד המצה שפכר אכלו עם הקרבן, כדכתיב (שמות שם, ח) 'ומצות על מרדים', שאף זאת אכלוה תחת רשות הקדוש ברוך הוא, כדכתיב (שם יט, ד) 'ואשא אתכם על כנפי נשרים', שהביאם שם בארץ ישראל לאכל הפסח, כמו שתרגם שם יונתן בן עזיאל וכו'.

וְכֹל זה הוא להכנתם הטובה, שהכינו לכם לעבודת הקדוש ברוך הוא, אף על פי שהיו עדין במקום השמאה, ולא המתינו אחרי צאתם, שאז לא היה להם כל כך שבת, הואיל והמקום גורם שונכנסו תחת רשות הקדשה.

וְכֹל־פִּי זה אמר הכתוב (שמות יב, לב) 'ויאפו את הפצק אשר הוציאו ממצרים

כִּהְיִי דָאֲמַרִּינָן (ברכות ה, ב), אֵינן חֲבוּשׁ מִתֵּיר עֲצָמוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים.

אָלָא שְׁעֵדִין יֵשׁ קִשְׂיָא לֹאֲלֵהִינוּ, לְמָה הַמִּתִּין לְגַאֲלָנוּ עַד זֵיבּוּלָא בְּתַרְא, הִיָּה לּוֹ לְהַקְדִּים לְמִצְרַיִם הַמְּכּוּת אִינְה זְמַן קִדְּם, כְּדִי לְהוֹצִיאֲנוּ שְׁלֵא בְּחַפְזוֹן.

וְנִרְאָהּ, שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הַכֹּרַח לְגַאֲלָנוּ דְּקָא בְּשַׁעַת חַפְזוֹן, שְׁהֵרִי בְּבָבָא קָמָא פְּרָק ג' (ב, ב) פְּלִיגִי, אִי עֲבִיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשִׁיהּ אוּ לֹא², וְהַכֵּל מוֹדִים דְּבַמְקוֹם פְּסִידָא עֲבִיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשִׁיהּ³. וְגַלּוּי הִיָּה לְכַנֵּי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁלִבְסוּף יִבּוּאוּ יִשְׂרָאֵל לְיַדִּי פְּסִידָא, וְלִהְטַמַּע בְּשַׁעַר הַחַמְשִׁים שֶׁל הַטְּמֵאָה, וְהוֹאִיל שְׁהֵדִין הוּא דְּבַמְקוֹם פְּסִידָא עֲבִיד אִינִישׁ דִּינָא לְנַפְשִׁיהּ, אֶפְלוּ בְּהַפְאָה, כְּנִרְאָה שֶׁם מִהַש"ס, וּמִדְּבָרֵי הַרְא"ש ז"ל (שם סימן א), וְעִינן שֶׁם, מִשּׁוֹם הַכֵּי לֹא רָצָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַעֲמִיד הַדְּבָר בְּדִין, אֶלָּא הַמִּתִּין עַד שְׁבָאוּ לְיַדִּי פְּסִידָא, וְאָז עָשָׂה בְּעַצְמוֹ, וְהִכָּה פְּרַעַה בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת, דְּכִינּוֹן דְּבִדִּין עֲבִיד לֹא טָרַח (ב"ק שם).

עַל פְּסוּק (ישעיה ל, כט) 'הַשִּׁיר יִהְיֶה לְכֶם' וְכו', אֲבָל אָנוּ שְׁיֹשְׁבֵים בְּגִלּוּת, וְאִין לָנוּ שׁוֹם סִימָן לְקָרוֹב הַגְּאֻלָּה בְּעוֹנוֹתֵינוּ הַרְבִּים, לְמָה בָּא לָנוּ הַצּוּי לְאֲכַל הַמַּצָּה. וְתַרְיָן, לְזַכֵּר הַכּוֹנֵה הַטּוֹבָה שְׁכּוֹנּוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם, אֶף עַל פִּי שְׁעֵדִין הִיָּה תוֹף מִצְרַיִם, שְׁלֵא הַסְּפִיק וְכו', וְכֵן נַעֲשֶׂה גַם אֲנַחְנוּ, וּבְכּוֹת מַצָּה זֹו נִקְרַב הַגְּאֻלָּה, כִּי לִישׁוּעַתָּךְ קוּינּוּ כָּל הַיּוֹם, וּבְאִיתְעָרוּתָא דְּלַתְמָא אִיתְעַר אִיתְעָרוּתָא דְּלַעֲלָא (ע"ן וְהָרַשְׁתָּ לְךָ לֶךְ עוֹ, ב וְעוּד).

וּבָזָה יְתַרְץ שְׁפִיר מַה שְׁמַקְשִׁים הַעוֹלָם עַל טַעַם הַכְּתוּב 'כִּי גִרְשׁוּ' וְכו', וְכִי מִפְּנֵי אֶקְרָאִי בְּעֵלְמָא שְׁאַרַע לְאֲבוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ חֵיבִים בְּזָה. וְעוּד, דְּמִשּׁוֹם דְּבָר אֶקְרָאִי אִיף יְבֵא לָנוּ חֵיב כְּרַת בְּאַכִּילַת הַחֶמֶץ. דְּהִינּוּ, מִטַּעַם שְׁפַתְבוּ הַמְּפָרְשִׁים (שְׁפַתֵי כּוֹן שְׁמוֹת יב, יא) עַל 'כִּי בְּחַפְזוֹן יִצְאֵת מִאֶרֶץ מִצְרַיִם' (דברים טו, א), שְׁאֵם לֹא הִיָּה גּוֹאֲלֵם תַּכְף וּמִיָּד, כְּכֵן נִכְנָסוּ בְּמ"ט שְׁעָרֵי טְמֵאָה, וְאֵלוּ הִיָּו נִכְנָסִים בְּשַׁעַר הַחַמְשִׁים, חֵס וְשָׁלוֹם, לֹא הִיָּה לָהֶם עוּד תַּקְוָה (סוּדוּר הָאֲר"י הַגְּרִש"פ פִּסְקַת מַצָּה יז).

וּמִשּׁוֹם הַכֵּי בָּא לָנוּ הַצּוּי שֶׁל אֲכִילַת מַצָּה וּבַעוּר חֶמֶץ, כְּדִי לְרַמֵּז עַל הַחַפְזוֹן הַזֶּה, שְׁלֵא הִיָּה שְׁהוּת לְהַתְעַכֵּב עַל מַעֲשֵׂיהֶם, לְפִי שְׁלֵא הִיָּה פַח בִּידָם לְהַצִּיל עֲצָמָם וְלַעֲלוֹת מִעַמְקֵי הַקְּלָפוֹת,

ב. אם אדם עושה דין לעצמו או לא.
ג. שבמקום שיש הפסד עושה אדם דין לעצמו.

פסוק 'כי גרשו' ומצרים ולא יכלו להתמיהות.

מאמרם ז"ל 'ועברתי בארץ מצרים' אני ולא מלאך, זה הפה כל בכור הוא ובית דינו.

למסר הדבר ביד שליח, הואיל שהוא במקום פסידא. ולפי שהמציא את שלו מיד חברו, מחיב הוא לברר ששלו הוא נוטל פדיון, משום הכי הביא עמו הבית דין, כמו שפרש רש"י על פסוק (שמות שם, כט) 'וה' הפה כל בכור', הוא ובית דינו. ובהכי לא קשו קראי אהרדי, כמו שהקשו המפרשים, שבמקום אחד אומר אני הוא ולא אחר, ובמקום אחר אומר הוא ובית דינו.

ועתה מבאר הטעם למה הוציאנו ביד חזקה וכו', שאלו לא הוציא וכו' הרי אנו ובנינו וכו', והינו מקום פסידא. ונאפלו פלנו חכמים פלנו וכו' מצוה עלינו לספר וכו'. יש לדקדק, מאי סלקא דעתך שהחכמים והנבונים וכו' יהיו פטורים ממצוה זו. ויש לומר, שהואיל שמצוה זו מטלת עלינו מחמת שאלו לא הוציאנו עדין היינו שם לעבדים, היה מקום לחכמים וכו' לומר שהם פטורים, שאף אם היו שם היו הם בני חורין.

ויובן לפי דרך זה פסקא של עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'. דמתחלה אומר המגיד, שאנחנו היינו עבדים לפרעה במצרים, ולא היה די להוציאנו ממצרים, שהרי עדין היינו עבדים לפרעה, משעבדים לערף של הטמאה, פנודע סוד 'פרעה' (ספר הבונות דרוש בענין גלות מצרים; שער הבונות דרוש הפסח דרוש א), ומשום הכי הוציאנו ה' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה.

מגיד
עבדים היינו
לפרעה
במצרים
והוציאנו ביד
חזקה ובזרוע
נטויה וכו'.

דאמרינן בפרק י"א דסנהדרין (קד, א), מעשה בשני בני אדם שגשבו בהר הפךמל, והיה שבאי מהלף אחריהם, ואמר אחד מהם לחברו, גמל שמהלף לפנינו סומא באחד מעיניו וכו', פיון שמצא השבאי בדבריהם, בא ונשקן על ראשו, והביאן לביתו, ועשה להם סעודה גדולה, והיה מרקד לפניהם, ואומר, ברוך המקום שבחר בזרעו של אברהם, ונתן להם מחכתו, ובכל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם, ופטרון והלכו לבתיהם לשלום, עד כאן, דשמע מינה שמי שהוא חכם קונה חרות בחכתו.

וקשה, וכי בחזק יד הוציאנו ולא בדין, והלא 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט' (וברים לב, ד). ועוד, מהו הפל' ביד חזקה ובזרוע נטויה. אלא, 'ביד חזקה' פלומר, שעשה דינו לעצמו להוציאנו, הואיל שהיה מקום פסידא, ועוד היה שם הבית דין של מעלה, לברר ששלו הוא נוטל פדיון, וזהו 'ובזרוע נטויה', כדי שאף פרעה בעל פרחו יוציאנו לחרות, וכדאיתא במדרש ילקוט (שמעוני פרישת בא רמו רה), אמר להם, הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם וכו'.

וכן מצינו ביוסף שאמר לו פרעה, 'אין נבון וחכם פמוך, אתה תהיה על ביתי וכו' (בראשית מא, לט-מ), וכן מי שידע את התורה, אין לה בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות פ"ו מ"ב), לכן קא משמע לן המגיד, שאף הם חיבים והטעם הוא, שכל מי שמרבה לספר

לְכֶם לַחֵם מִן הַשְּׂמִימִים, 'לְכֶם' דְּוָקָא. וּמְשׁוֹם הַכִּי, לֹא שֵׁיף פְּאָן לְמִימַר 'מִי גַר אַתָּה' וְכוּ, שֶׁהָרִי לֹא זָכוּ לְשַׁלְּחָנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

אֵלֶּא דְּקָשָׁה, לְמָה מְשָׁה רַבְּנוּ עֲלֵינוּ הַשְּׁלוֹם קִבֵּל הָעֶרֶב רַב שְׁלֵא מִדַּעַת הַמָּקוֹם, וְלָמָּה לֹא אָסַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִלְּקַבְּלָם.

וַיֵּשׁ לוֹמַר, שֶׁמְשָׁה הִיָּה סוֹבֵר שְׁלֵא יַחְטֹאוּ עוֹד יִשְׂרָאֵל, וְיִהְיֶינָה נִפְסָק מִהֶם הַיֵּצֵר הָרַע, וְאֵם לֹא יֵשׁ יֵצֵר הָרַע, אֵינן עוֹד הַטַּעַם דְּקָשִׁים גָּרִים לְיִשְׂרָאֵל כְּסַפְּחַת, כְּדֹאמְרֵינָן בִּיבְמוֹת (כו, ב), וְאִף אֵינן לַחֹוֶשׁ מִשׁוּם שְׁלַחַן מְלָכִים, כְּדֹאִיתָא הֵתָם (עו, א), שֶׁהָרִי מִתּוֹף שְׁלֵא לְשִׁמָּה בּוֹדָאֵי בָּא לְשִׁמָּה (פסחים ג, ב), הוֹאִיל שְׁאֵינן עוֹד יֵצֵר הָרַע. אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיָּה יוֹדֵעַ שֶׁעֲתִידִין לַחְטֹא, וּמְשׁוֹם הַכִּי לֹא הִיָּה רוֹצֵה שִׁיקַבְּלָם. אֲבָל לֹא רָצָה לְאָסוּר עֲלֵינוּ, שֶׁהָרִי הִבְרָרָה הִיָּתָה בֵּינָם שְׁלֵא לַחְטֹא, שְׁאֵינן יְדִיעָתוֹ מְכַרְחַת, כְּמוֹ שֶׁכְּתַב הַרְמְבַ"ם וְ"ל בְּפֶרֶק ה' מֵהַלְכוֹת תְּשׁוּבָה (הַלְכַת ה').

אֵלֶּא דַּעֲדִין קָשָׁה קְשִׁיַת הָעוֹלָם, עַל מַה שֶּׁסֹּדֵר הַמַּגִּיד 'פֶּסַח מִצֵּה וּמְרוֹר', שֶׁהִיָּה לוֹ לְהַקְדִּים מְרוֹר לְמִצֵּה, שֶׁהָרִי הַשְּׁעִבּוּד הִיָּה קִדְּם הַחֲרוּת.

וְעַל דְּרַף הַסּוּד מִתְרַץ שִׁפִּיר (עֵינן פִּיר עֵין חיים שַׁעַר חַג הַמִּצּוֹת פֶּרֶק א), שֶׁבְּלִילָה הִרְאֵשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח נִכְנָסוּ פֶּל הַמַּחֲיִין בְּרַגְעַ אַחַד כְּלָם יַחַד, וְהִכְרַח הַדְּבָר לַעֲשׂוֹת כֵּן,

בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשַׁבַּח. וְאֵם שְׁאָר הָאֲנָשִׁים אַחַר שִׁיִּצְאוּ יְדֵי חוֹבְתָם עִם כָּל זֶה הֵם מְשַׁבְּחִים אִם יוֹסִיפוּ עַל חוֹבְתָם, אִם כֵּן אִף אֵלֶּה הַחֲכָמִים, אִף שֶׁלְּפִי דַּעַתָּם הֵם פְּטוּרִים, מְכַל מְקוֹם, לֹא גִרְעֵי מְשַׁאָר הָאֲנָשִׁים לְאַחַר שֶׁהִשְׁלִימוּ חוֹבְתָם.

וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁכִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְכוּ, הוּא טַעַם לְמָה שֶׁכְּתוּב לְעִיל דְּהִיאָף קִבְלוּ גָרִים אֲזו, וְהִלֵּא קִיַּמָּא לִן (בבמות כד, ב), 'מִי גַר אַתָּה עֲלֵיךָ פּוֹל' (ישעיה נה, טו), 'מִי גַר אַתָּה' בְּעִנְיֹתֶךָ, 'עֲלֵיךָ' פֶּל בַּעֲשִׂירוֹתֶךָ, וְיִשְׂרָאֵל עֲתָה הִיוּ עֲשִׂרִים וּבְשִׁלּוּהָ, וְלֹא הִיָּה לָהֶם לְקַבְּלָם.

וְתַרְנִי, 'כִּי גִרְשׁוּ וְכוּ' וְגַם צִדָּה וְכוּ, הוֹאִיל שְׁלֵא הִיָּה לָהֶם צִדָּה כָּל צָרְכָם, שִׁפִּיר מִיקְרָו בְּעִנְיֹתֶךָ, אִף עַל פִּי שִׁיִּצְאוּ לַחֲרוּת וְהִיוּ מְשַׁפְּעִים מִכֶּסֶף וְזוֹהָב וְרַב טוֹב, כְּדֹאמְרֵינָן בְּפֶרֶק ה' דְּפָאָה (משנה ו), בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהִיָּה עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וְהִיָּה צָרִיף לְטַל לְקַט שְׂכַחָה וּפָאָה, יִטַל, דַּעֲנִי הִיָּה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה. דְּמִשְׁמַע, שְׁאִף הָעֲשִׂיר, כְּשִׁאֵינן לוֹ לְאֲכַל נִקְרָא עֲנִי, וְלִכְּן וְגַם עֶרֶב רַב עֲלֵה אִתָּם.

וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, שִׁיִּשְׂרָאֵל לֹא הִכִּינוּ לַעֲצֻמָּם צִדָּה, מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה לָהֶם לְאֲכַל הַמֶּן, שֶׁהוּא מִזוֹן רוֹחֲנִי, בְּסַמּוּף, וְהָעֶרֶב רַב לֹא הִיוּ אוֹכְלִים הַמֶּן בְּטַעְמוֹ מִמֶּשׁ, אֵלֶּא הִיוּ נִזְוִנִים מֵהַשִּׁירִים, שֶׁכְּבָר אֲבָד טַעְמוֹ וְנִתְעַבָּה, וְאֵינן עוֹד כָּל כָּף רוֹחֲנִי, כְּמוֹ שֶׁכְּתַב הַשְּׁפִתִי כֵּהֵן (שמות טו, ו), וְכֵן אָמַר הַכְּתוּב (שם), 'הִנְנִי מִמְטִיר

פסוק ו'גם
ערב רב עלה
אתם.

כְּדִי לְהוֹצִיא עֲבָדִים לְאוּרָה, וְאַחַר שְׂיָצְאוּ, חָזַר הַדָּבָר לְטַבְעוֹ הָרָאוּשׁוֹן לְכַנְסוֹ בְּסֻדְרֵי הַמְדַרְגּוֹת עַד חַג הַשְּׁבִיעוֹת, וְאַחֲרֵי שְׁנִסְתַּלַּק, חֲזָרָה הַטְּמָאָה לְמִקּוּמָהּ, כְּלוֹמֵר, הַטְּמָאָה שְׁנִטְמָעוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, שְׁנִכְנָסוּ בְּמִטְט שְׁעָרֵי טְמָאָה, וְאִין הָאִשָּׁה הָעֲלִיזוֹנָה מְטַהֶרֶת לְבַעֲלָהּ עַד אַחַר סְפִירַת שְׁבַעָה נְקִיִּים, שְׁהֵם שְׁבַעָה שְׁבִיעוֹת הַעֵמֶר.

וְעַבִּיד נִוְקָמִין וְכוּ' ה'. וְקָשָׁה, אִיךָ יָכוֹל לְעֲשׂוֹת דִּין וְנִקְמָה בְּגוֹיִם, בְּאוֹתָהּ הַלְּיָלָה שְׁכִיּוֹם יָאִיר שְׁכָלָה חֶסֶד. וּמִתְרַץ 'פְּחִשְׂיָכָה כְּאוּרָה', כְּלוֹמֵר, אוֹתוֹ הַלְּיָלָה הָיָה כְּמוֹ חֶשֶׁף לְמִצְרַיִם, לְפַעַל עֲלִיהֶם דִּין, וְכִמוֹ אוּרָה לְיִשְׂרָאֵל, לְפַעַל עֲמָהֶם חֶסֶד וּגְאֻלָּה, וְכִמוֹ שֶׁהַעֲמוּד הָעֵנָן שֶׁהָיָה טוֹב לְיִשְׂרָאֵל עָמַד מֵאַחֲרֵיהֶם כְּדִי לְהַחֲשִׁיף לְמִצְרַיִם.

וְעוֹד יֵשׁ לֹמֵר, אַחַר שְׁלִילָה בְּיוֹם יָאִיר, דְּהֵינּוּ שְׁבַאָה הַגְּאֻלָּה, עוֹד נִשְׂאָר לָנוּ 'פְּחִשְׂיָכָה' שֶׁל מִצְרַיִם בְּגִלְיֹת אַחֲרוֹת, וְאֵנּוּ מְצַפִּים לְצֵאת לְאוּרָה אִף מֵהֶם, שְׁכִימֵי צֵאתָךְ מֵאַרְץ מִצְרַיִם אֲרָאֵנוּ נִפְלְאוֹת' (מִיכָה ז', טו).

וְהוֹאִיל שְׁטַמְאָת הַשְּׁעֵבוּד חֲזָרָה לְמִקּוּמָהּ אִף אַחַר הַחֲרוּת, לְכֵן אָמַר הַמְגִיד מְצָה קָדָם לְמָרוֹר, וְאִף עַל פִּי שְׁנִגְאָלוֹ, יֵשׁ עֲדִין טַעַם מָרוֹר בְּפִינוֹ, שֶׁהַטְּמָאָה חוֹזֶרֶת לְמִקּוּמָהּ, וְאִינָה מְסַתְּלֶקֶת עַד חַג הַשְּׁבִיעוֹת.

וְעוֹד יְדוּעַ אֲצַלְנוּ (תּוֹלַעַת יַעֲקֹב סִתְרֵי חַג הַמִּצּוֹת; פִּרֵי עֵץ חַיִּים שְׁעַר חַג הַמִּצּוֹת פ"ב), שְׁגִדְל פְּלֵא וְהֵנִס שְׁנַעֲשֶׂה בְּיִצְאֵת מִצְרַיִם הוּא, מִפְּנֵי שְׁבִבְחֵינָה הַקּוֹדֶמֶת לְמַעֲלָה הָיָה קָשִׁי גְדוֹל לְחֲזוֹר וּלְתַקֵּן, כִּי הָיוּ אוֹחֲזִים הַקְּלָפוֹת שָׁם, וְלִכֵּן הֲצַרָף לְגִלּוֹת הָאָרֶז הָעֲלִיזוֹנָה מֵאֵד בְּרַגַע אֶחָד, כְּדִי שְׂיִתְבַטְּלוּ הַחִיצוֹנִים.

וְכֵן פְּנִתְנוּ בְּקִדְשׁ עַל הַגְּדָלוֹת, וּבְכִרְפֹּס עַל הַקְּטָנוֹת (שְׁעַר הַכּוֹנֵת דְּרוּשֵׁי הַפֶּסַח דְּרוּשׁ ו'). וְשִׁבְהֵיּוֹת פְּנִתְנוּ לְהַחֲזִיר הַכֹּל רְחִמִים גְּמוּרִים, אִם הָיִינוּ מְכוֹנִים תַּחֲלָה בְּקְטָנוֹת, הָיָה הַכֹּל דִּין, שֶׁהוּא סוּד אֱלֹהִיִּים, וּמִשּׁוֹם הֵכִי הַמְגִיד הַקּוֹדֵם מְצָה

וּבְדַרְךָ זֶה נִבִּין הַפְּסוּק 'וְלִילָה בְּיוֹם יָאִיר פְּחִשְׂיָכָה כְּאוּרָה' (תְּהִלִּים קל"ב, יב), וּבְכִסְפֵּר הַזֵּהוּר פְּרִשְׁתָּ בַּא דָּף ל"ח (עֲמוּד א) אָמַר, תֵּנָא, הָיָה נְהִיר לִילֵיא כְּיוֹמָא דְתַקּוּפַת תַּמּוּז, וְחִמָּא כָּל עָמָא דִּינּוּי דְקוֹדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, הָדָא הוּא דְכְּתִיב, 'וְלִילָה בְּיוֹם יָאִיר פְּחִשְׂיָכָה וְכוּ' ה'. וְקָשָׁה מְהוּ 'פְּחִשְׂיָכָה', הָיָה לוֹ לֹמֵר 'חִשְׂיָכָה כְּאוּרָה'. וְעוֹד, דְּכִינּוּן שְׂאֵמֶר 'וְלִילָה בְּיוֹם יָאִיר', סִגֵּי, וְ'חִשְׂיָכָה כְּאוּרָה' נִרְאָה מִיָּתֵר.

וְיֵשׁ לֹמֵר, דְּאִיתָא הֶתֶם לְעִיל בְּסִמוּךְ, תֵּנָא, עֲקָרָא דְפּוֹרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אֵלָּא בְּלִילָה, דְּלִילָה שְׂרָא קִטְרִין

פְּסוּק 'וְלִילָה בְּיוֹם יָאִיר פְּחִשְׂיָכָה כְּאוּרָה'.

ד. הַלִּילָה הָאִיר כְּיוֹם בְּתַקּוּפַת תַּמּוּז, וְרַאוּ כֹל הָעָם אֶת מִשְׁפָּטֵיו שֶׁל הַקֶּבֶ"ה וְנִקְמָתוֹ בְּמִצְרַיִם, זֶה שְׁכָתוֹב 'וְלִילָה כְּיוֹם וְכוּ'.

ה. עִיקַר הַגְּאוּלָּה שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אֵלָּא בְּלִילָה, שֶׁהַלִּילָה הַתִּיר קִשְׂרִים וְעִשָּׂה נִקְמוֹת וְכוּ'.

סדר מצה זו קדם מרור זה, אף על פי שהמצה זכר לחרות והמרור זכר לשעבוד, להודיע לנו, שבשביל שאז אכלו מצות דוקא על ידי שהקרחו לצאת בחפזון, שבבילי כף יש לנו מרורים אחרים, דהינו גליות אחרים.

ודיך קרא למימר 'מרורים', לשון רבים, ולא אמר 'מרור', כדי לרמז לגליות אחרים. ולכן מחיבים אנו ביום טוב זה, שנקרא פסח על שם הדלוג והפסוח, לעשות כמה דברים זכר לשעבוד, וען כי הפסוח והדלוג גרם לשעבודים אחרים, מה שאין כן בשאר המועדים, שאף על פי שהם זכר ליציאת מצרים, מכל מקום אין ענין להזכיר שם השעבוד והגלות.

ועוד כתבו המקבילים (ילקוט ראובני אות תצד בשם מגלה עמוקות פרשת בראשית), שאדם הראשון פגם בג' אלפא ביתות, והינו אל"ף מ'אדם ונשאר דם, גם אל"ף מן אמת ונשאר מת, ועוד אל"ף משם אדני ונשאר דין.

והכרי נמי בחג המצות יש לנו ג' דברים, 'פסח מצה ומרור'. והינו, פסח לתקן אל"ף מ'אדם, ולכן פתיב (שמות יב) 'איש לפי אכלו תכסו', ושוחטין אותו למנווי (פסחים עה, ב), והדם היה נזרק על המזבח וריקה אחת לבדה (שם סד, א), דהינו האל"ף המחברת עם דם ונעשה אדם.

מצה לתקן האל"ף של אדני, שהרי המצה נעשית בחפזון, כנגד החסד שאין בו עכוב כלל מצד הקטרוג

למרור, שהמצה רומזת לרחמים גמורים שהיא הגאלה, ומרור רומז לדין שהיא סוד הקטנות.

ועוד יש לומר דרך פשט, שהמגיד תכף אחר שפרש 'מרור זה וכו' על שם שפררו המצרים וכו', אמר 'בכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים', ובזה נתן טעם למה תנא מרור אחר המצה. שאם היה גורס המרור רמז לשעבוד, ואחר כך המצה רמז לגאלה, היה משמע, שאחר הגאלה אין לנו עוד לזכר הגלות והשעבוד, שפכר בא הגאלה.

אלא תנא מצה רמז לגאלה, ואחר כך המרור רמז לשעבוד, להודיענו, שאף אחר הגאלה יש לנו לזכר הגלות, ובכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו וכו'.

ודיע (ראה סמיכת חכמים ברכות יב, ב) שאם ישראל היו משתהים במצרים עד תם זמנם של ארבע מאות ושלשים שנים, לא היתה שום אמה ולשון שולטת בהם לעולם, אמנם, מפני שיצאו קדם זמנם, הצרכו לבא בגליות אחרות. והקדוש ברוך הוא הכרח לעשות כן לטובתם, פי ראה שפכר היו כמעט נטמעים במ"ט שערי טמאה, ולכן מהר להוציאם (סידור האר"י הגש"פ פיסקת מצה זו, שפתי כהן שמות יב, יא).

ולרמז לזה סדר הכתוב 'על מצות ומרורים יאכלהו', והתנא נמי

זֶרַע הַגְּדָה שֶׁל פֶּסַח - ב שְׂמִינִי

מדת הדין. שְׁהָרִי מִי שֵׁשׁ לֹו דִין עַל חִבְרוֹ, כֹּל עוֹד שֶׁהֵדִין לֹא דָן הַדִּין, לְעוֹלָם הוּא מִתְיָרָא פֶּן חִבְרוֹ יִמְצָא עֲלִילוֹת וְיִתְאַרֵף הַדִּין, אוֹ לֹא יֵצֵא הַדִּין בְּזִכּוֹתוֹ, אֲבָל כְּשֵׁאִין עֵכוּב, הַחֶסֶד עוֹשֶׂה פְּעֻלָּתוֹ מִיָּד.

מִתְקַנֵּים אִף ב' אֲלָפִין אַחֲרוֹת, דִּהְיִינוּ 'אַמַּת' וְ'אֲדָנִי', הֵינּוּ, הַפֶּסוּק הַגִּיד לָךְ אָדָם מִה טוֹב, כְּשֵׁ אָדָם' יִהְיֶה עוֹלָה בְּגִימְטְרִיא 'מ"ה', דִּהְיִינוּ אָדָם שֶׁלֵּם עִם הָאֱלֹ"ף, אִזּוּ הוּא 'טוֹב', שֶׁהִכַּל מִתְקַן.

וְזוֹהוּ סוּד 'אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה' (ויקרא א, ב), שֶׁהָרִי הַקָּרְבָּנוֹת הַקָּרְבוֹ בְּמִשְׁפָּן, וְאִזּוּ הִתְהַוְּהוּ הַשְּׂרָאָת הַשְּׂכִינָה, הִתְהַוְּהוּ הַכֹּל מִתְקַן, כְּמוֹ שֶׁאֲמַרוּ ו'ל (מגילה י, ב) עַל 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׂמִינִי' (ויקרא ט, א), שֶׁהִתְהַוְּהוּ שְׂמֻחָה לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כַּיּוֹם שֶׁנִּבְרָאוּ בּוֹ שְׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁעֲדִין לֹא קִלְקַל אָדָם הִרְאִישׁוֹן. וַיִּמָּה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט, תִּקּוֹן הָאֱלֹ"ף שֶׁל אֲמ"ת, כְּדֹכְתִיב (זכריה ח, טו) 'אַמַּת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שִׁפְטוֹ וְכוּ'. וְאַהֲבַת חֶסֶד' (מיכה ט), תִּקּוֹן הַדִּין שֶׁל שֵׁם 'אֲדָנִי', בְּחִבּוּר הָאֱלֹ"ף עִם דִּין, לְמַתַּק הַדִּין. וְהַצְנַע לְכַת עִם אֱלֹהֶיךָ' (שם), שֵׁם 'אֲדָ"ם' שֶׁהוּא בְּגִימְטְרִיא מ"ה, וְגַם הַשֵּׁם בְּמַלּוּי אֲלָפִין וְגִימְטְרִיא מ"ה.

וְהַמְרֹר כְּנֶגֶד הָאֱלֹ"ף שֶׁל אַמַּת, שֶׁהָרִי נִדְרָע (פרי עין חיים שער חג המצות פ"ג) שֶׁהַמְרֹר חֶסֶר וְאִזּוּ בְּגִימְטְרִיא מ"ת, וְאִזּוּ מִמְתִּיקִים אוֹתוֹ בְּחִרוּסָת, דִּהְיִינוּ ח"ס רב"ת, דְּח"ס בְּגִימְטְרִיא חִי"ם, וְהַחִי"ם הֵם הַאֲמַת, כְּדֹכְתִיב (ירמיה י, י) 'וְה' אֱלֹהִים אַמַּת הוּא אֱלֹהִים חִי"ם וְכוּ', וְחֶסֶד רַחֲמֵנָא עָלָי, וְקוֹשְׁטָא קָאִי שֶׁקְרָא לֹא קָאִי (שבת קד, א). וְעוֹד, בְּמִצְוֶה לֹשׁ לֹמַר שֶׁהוּא הַפֶּךָ הַחֲמִץ, וְיִמִּי שֶׁמְקִיִּים חֲמִץ יֵשׁ לֹו דִין וְנִעְנָשׁ.

וְעַם זֶה נִפְרֵשׁ הַפֶּסוּק (מיכה ג, ח) 'הַגִּיד לָךְ אָדָם מִה טוֹב וְיִמָּה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ' וְכוּ', דְּקִשָּׁה, מִה עֲנִין אָדָם לְכֹאֵן. אֲלֵא, לְפִי שֶׁבַתְקוֹן שֵׁם אָדָם עַל יְדֵי מַעֲשָׂיו,

פסוק הגיד לך אדם מה טוב וכו' כי אם עשות משפט.

ב

וְהִיָּה לָהֶם לְאֹכֶל, אֲדָרְבָּא, בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וְזוֹה חֵק.

פֶּסוּק 'זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח' (שמות יב, מג). הַקִּשָּׁה הַמִּטְּהָ אַהֲרֹן בְּשֵׁם שְׁלִי"ה (מסכת פסחים מצה שמורה קע"א; מצה עשירה - דרוש שלישי שס"א), לְמַה קָרְבָּן פֶּסַח נִקְרָא 'חֵק'. וְתַרְזֵן, מִשׁוּם דְּקִיּוּמָא לָן (פסחים פ"ג, א) שֶׁהַפֶּסַח לֹא יֵאָכֵל בְּשֵׁנֵי מְקוֹמוֹת, וְלֹא יִדְלַג מִבֵּית לְבֵית, וְהַסְבְּרָא הוּא לְהַפְּךָ, שֶׁהָרִי פֶּסַח ה' עַל הַבֵּית (ע"פ שְׁמוֹת שֵׁם, כ"ג),

פסוק זאת חקת הפסח.

וְהַקִּשָּׁה הַרְבַּ הַנִּלְוֵל, דְּאִם זְכָרוֹן הִנֵּס הִיָּה מִה שֶׁדִּלַּג מִבֵּית לְבֵית וְהַרְג בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם, שֶׁפִּיר הִיָּה לָנוּ לְדִלַּג מִבֵּית לְבֵית, אֲכָן זְכָרוֹן הִנֵּס הִיָּה עַל שֶׁפֶסַח עַל בְּתֵי יִשְׂרָאֵל, וְיִשְׂרָאֵל לֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ, וְצִוָּה

אוֹתָם (שם פסוק כב) וְאוֹתָם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר, עַכ"ל.

וּבְאֵמֶת שִׁפְשֵׁט הַכְּתוּב מְסִיעַ עַל סְבָרָא זו, דְּכִתִּיב (שם פסוק כו) וְאוֹמְרֵתֶם זִבַּח פֶּסַח הוּא וְכוּ' אֲשֶׁר פֶּסַח וְכוּ' וְאֵת בְּתִינּוּ הַצִּיל, שְׁנֵרְאָה שֶׁעָקַר הִנֵּס הִיָּה שֶׁהֲצִיל אֶת בְּתִינּוּ, וְעַדִּין הַקְּשִׁיָּא בְּמִקוּמָה עוֹמְדָת, לְמָה הִפְסַח נִקְרָא חֵק.

וְנִרְאָה לומר, דְּאָמְרוּ ז"ל (פסחים זח, א), 'כָּכֵל חֶקֶת הִפְסַח יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ' (במדבר ט, יב), וְכֵן ב'כָּל חֻקֵּיהֶו' וְכוּ' (שם פסוק ג), דְּחֻקָּה הִיָּנוּ מִצְוֹת שְׁבֻגּוּפוֹ, כְּגוֹן 'אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֹא וּבִשָּׁל מִבִּשָּׁל וְכוּ' כִּי אִם צָלִי אֲשִׁי וְכוּ' (שמות יב, ט). וְהַחֲנוּךְ (מצוה ז) נִתֵּן טַעַם, לְמָה צִוָּה הַכְּתוּב שֶׁהִפְסַח יֹאכְלוּ אוֹתוֹ צָלִי אֲשִׁי, לְפִי שֶׁמֵּאֲכֹל בְּשֶׁר צָלִי הוּא מֵאֲכֹל הַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים, וּלְפִי שֶׁיִּצְאֲנוּ לְחֵרוֹת, נֹאכֵל צָלִי כְּדֶרֶךְ הַשָּׂרִים.

וּלְפִי טַעַם זֶה קָשָׁה, דְּהָא בְּכָל הַקְּרִבּוֹת נֹאֲמַר (במדבר יח, ח) 'לֶךְ נִתְּתִים לְמִשְׁחָה', דְּהִיָּנוּ לְגִדְלָה כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמְּלָכִים אוֹכְלִים (ובחים זא, א), וְעַם כָּל זֶה קְיָיֵמָא לָן (שם ז, ב), שֶׁבְּכֻלְן הַפְּהִיגִים רִשְׁאִין לְשִׁנוֹת בְּאִכְלִיתָן, לְאֲכֹלֵן צְלוּיִים שְׁלוּקִים וּמִבְּשָׁלִים, וְלְמָה הֲכָא דִּנְקָא צָלִי.

וְעוֹד נִתֵּן טַעַם אַחֵר, שֶׁאֲכִילַת הַצִּיל מוֹרָה עַל הַחֲפּוֹזִין שֶׁיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יִכְלוּ לְשֵׁהוֹת עַד שֶׁיִּתְבַּשֵּׁל בְּקִדְרָה, עַכ"ל. וְגַם עַל טַעַם זֶה קָשָׁה, דְּלִמָּה אָסַר לְהֵם לְאֲכֹל נֹא, דְּהִיָּנוּ שְׂאִינוּ מִבִּשָּׁל יָפָה, וְהִלֵּא אֲדָרְבָּא, אִם הִיוּ אוֹכְלִים נֹא הִיָּה מוֹרָה עַל הַחֲפּוֹזִין.

נִמְצְיָנוּ לְמַדִּים, שֶׁלְטַעַם הַרְאִשׁוֹן קָשָׁה, מֵאִי שְׁנָא פֶּסַח מִשְׁאֵר קְרִבּוֹת, אִם בְּכֹלֶם צְרִיף לְאֲכֹל כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמְּלָכִים אוֹכְלִים, וְכֵאֵן אָסַר מִבִּשָּׁל בְּמִים. וְלְטַעַם הַשְּׁנִי קָשָׁה, לְמָה צִוָּה 'אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֹא'. וּמִשׁוּם הַכִּי נִקְרָא קְרִבֵּן פֶּסַח 'חֵק', שְׂאִין בּוֹ טַעַם נְכוּן.

וְעוֹד יֵשׁ לומר, שֶׁהוֹאִיל שֶׁבְּזִכּוֹת אֱלוֹהֵי שְׁתֵּי הַמִּצְוֹת נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, דָּם פֶּסַח וְדָם מִלֵּה (שמות יד, טו, יב) כְּנִ"ל (פְּרִשְׁתָּ בַּאֲאוֹתוֹת ט"ז), וְהַמִּלָּה נִקְרָא חֵק, כְּדִכְתִּיב (תהלים קה, י) 'וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֵק' וְכוּ', וְעָקַר גְּאֻלְתָּם הִיָּתָה בְּיַד חֻזְקָה וּבְזִרְעָ נְטוּיָה, דְּהִיָּנוּ מִצַּד הַגְּבוּרָה שֶׁהִיא גִּימְטְרִיָּא רִי"ו, וְכֵן כְּתוּב (שמות יד, טו-כא) 'וַיִּסַּע' וַיִּבְאֵר' וַיִּטֵּר, שֶׁהֵם רִי"ו אוֹתִיּוֹת, אֵף פֶּסַח נִקְרָא 'חֵק', שֶׁבִּי פְּעֻמֵּים ח"ק הֵם בְּגִימְטְרִיָּא רִי"ו, וְכֵן הוּא רִאשִׁי תְּבוּת 'קִיּוֹל דִּי דִּי דִּי דִּי דִּי דִּי' (שיר השירים ה, ב), כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב הַמְּקַבְּלִים (פרי עץ חיים שער עולם העשיה פ"ח).

ג

מְקוֹם שֶׁהָאֲרִיכוֹ הַמְּפָרְשִׁים בְּקִשְׁתֵּיָם עַל פֶּסְקָא זו, רִשְׁאִים אָנוּ לְקַצֵּר, וַיּוֹבְנוּ בְּדַבְּרֵינוּ.

מְגִיד. עֲבָדִים הִיָּנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיִּצְאֲנוּ וְכוּ', מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר וְכוּ', וְכֵל הַמְּרֻבָּה לְסַפֵּר וְכוּ' הִרִי זֶה מִשְׁבַּח.

מגיד 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויצאנו וכו' מצוה עלינו לספור וכו' המרובה וכו'.

עם כל זה צריך להוציאם מתחת יד פרעה, שרדה בהם בפרך שלא מן הדין, ושלח יד בפקדון, וכמו שהארכנו לעיל (פרשת וארא אות ד) בענין זה על פסוק (שמות ו, יב) 'הן בני ישראל לא שמעו אלי', ועל פסוק (שמות ה, כה; ו, א) 'למה הרעתה', 'כי ביד חזקה ישלחם' וכו' (שמות אות טו), ועין שם.

וּבְזֶרַע נְטוּיָה, זו החרב של מפת בכורות, כמו שאמר המגיד גופיה לקמן. ומפה זו הצרכה לבטל כשופי מצרים, כמו שפיתנו לעיל (פרשת בא אות ד) על פסוק 'ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לשנו', ועין שם, שאף על פי שפן הדין היו צריכים לצאת, לא היו יכולים מחמת הכשופים.

וּבְתָבוּ המְפָרְשִׁים, שלפי שהמצרים הקשו השעבוד על ישראל, משום הכי נתן להם שכרם ברבוי בנים, וזהו פשט הפסוק 'וכאשר יענו אתו פן ירבה וכן יפריץ' (שמות א יב). ונחזי אנו, דבשלמא אם קשי השעבוד אינו משלים, ניחא שיתן להם שכרם על קשי השעבוד שלא נגזר עליהם, אבל אם קשי השעבוד השלים המגין, אינו מן הראוי שיתן להם רבוי בנים לשכר קשי השעבוד, שהרי כבר יש להם שכרם שמשלים הזמן.

וּמִפְּעֵם זה נפקא מינה נמי, דאי קשי השעבוד משלים, אם פן רבוי בנים הם ברשות פרעה, כמו שהיו כל ישראל, והיה גופם קנוי לו, דכתיב (ויקרא כה, נה) 'כי לי בני ישראל' וכו', אבל אי קשי השעבוד לא השלים, אם פן רבוי

והנה מצינו שכתב השפתי כהן (שמות א, י), שלפי שמצרים מלאה כשופין, והם כלם מכשפין ואיצטגנינין, היה הגלות דוקא במצרים, כדי להראותם כחזו וגבורתו, שאין זולתו ברוך הוא, שהרי מתחלה לא היה עבד יכול לברח ממצרים (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א).

וכונת פרעה כשאמר לעמו 'הבה נתחכמה' (שמות א, י), וגזר עליהם העבדות, זה היה מפני שראה פרעה שהוא מזרע חם, וחס נתקלל בעבדות, שנאמר (בראשית מ, כה) 'עבד עבדים יהיה לאחירי', והמלכות שלו אינו כלום, שהרי אינו מלך אלא עבד, ורצה בכח הכשופים להסיר מעליו על העבדות, ולהטילו על ישראל, עכ"ל.

והם הם דברי המגיד, עבדים היינו לפרעה במצרים, כלומר, לפרעה, שברב כשופיו היה רוצה להטיל עלינו גזרת העבדות של חם, והיינו עוד במצרים, ארץ מלאה גלולים ושקוצים יותר משאר ארצות, וצריך כח גדול להנצל מהם. ופרעה ומצרים הם שני דברים משנים זה מזה, ושניהם היו מצטרפים יחד לעכב את ישראל בגלות, שמכח העבדות והכשופים של פרעה, לא היה להם דעת מיִשב להשמר משקוצי מצרים, והיו גורמים שחס ושלום לא יהיו ראויים לגאלה.

וְאֵת על פי כן, הוציאנו הקדוש ברוך הוא משם ביד חזקה ובזרע נטויה, ויביד חזקה, רצה לומר, מצד הדין, כמאן דסבירא ליה שקשי השעבוד השלים המגין, ואף למאן דאמר שאינו משלים,

פסוק
'וכאשר יענו
אתו פן ירבה
וכן יפריץ'.

בנים לשכר של ישראל הם, ואין לפרעה רשות בהם.

ועתה שהרגת אותם, מדה כנגד מדה הנה אנכי הרג את בנך בכרד' (שם).

ו**לִבְּא** למימר, שהואיל שישאל היו עבדים לפרעה, אם פן מה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פת, ב), ושפיר יש לפרעה רשות באלו הבנים נמי. דכפרק קמא דקדושין דף כ"ג (עמוד ב) סבירא להו לרבנן, דהאומר לעבד הילך מנה על מנת שאין לרבך רשות בו, קנה העבד, ומפל שפן אם אמר לו על מנת שאין לרבך רשות בו, ומה שתמצא תעשה.

ובזה נחזר לדברי המגיד, ויצאנו ה' אלקינו משם ביד הוקה ובורע נטויה, כלומר, הוציאנו משם 'ביד חזקה', לפי שקשי השעבוד השלים המנין, ואם יאמר פרעה שקשי השעבוד אינו משלים, הלא בין כף ובין כף הדין גומן להוציאנו משם, לפי שנהג עמנו שלא פשויה, ולהיות לוקה מדה כנגד מדה על שהרג בנינו, וזהו יבורע נטויה', דזהו החרב של מפת בכורות.

ומעתה, פרעה עשה עם ישראל תרתי דסתרון אהדרי, שהכביד עליהם קשי השעבוד, וגם הרג בניהם, שהשליכם לאור, וגם כשנצטרע היה שוחט כמה בני ישראל בבקר ובערב (שמו"ר א, לו). ובשלמא אי סבירא ליה לפרעה, שקשי השעבוד השלים, אין צריך להיות להם רבוי בנים לשכר השעבוד, שהרי השכר שלהם הוא מהירות הקץ והגאלה, והיה לפרעה איזה תרוץ אם הרג בניהם, שהרי היו עבדים שלו, וגם זה נקרא קשי השעבוד שממהר הגאלה. אלא שלפי זה היה לו לפרעה לשלחם מיד, וכשאינו שולחם, נראה דסבירא ליה דקשי השעבוד לא השלים המנין, ולמה הרג בניהם.

ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדן אנו ובנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. כלומר, היה המלך של מצרים נקרא פרעה, מתעסק נגדנו בכשופיו, כדי להשליך עלינו העבדות שלו, ועוד היו השמאות של מצרים המטמאים אותנו. ואלו לא היה הקדוש ברוך הוא מוציא את אבותינו, שהיו הדור הרביעי, כדכתב (בראשית טו, טו) 'דור רביעי ישובו הנה', ופרש רש"י שם, שפלב היה דור רביעי ליעקב, שהיה הקץ שנשבע לאברהם, כדאמרינן בפרק ב' דערו"ת (משנה ט), לפי שלא היו ראויים להגאל, אם פן, כבר עבר הקץ, ועברה השבועה שהבטיח לאברהם, ולא היה עוד גואל אותנו.

וזה שאמר הכתוב (שמות ה, כג) 'שלח את בני', לפי שאני סובר שקשי השעבוד משלים, ואתה ותמאן לשלחו' (שם), על פרק ד דסבירא לך שקשי השעבוד אינו משלים, ואם אינו משלים, אם פן רבוי בנים הוא למתן שכרן של ישראל על קשי השעבוד, ואין לך רשות להרגם,

וזהו שלא אמר 'אלו לא הוציא את אבותינו בזמן ההוא', רק 'אבותינו', שהעקר תלוי בדור רביעי, כדפרש שם הרב עובדיה מברטנורה,

פסוק 'שלח את עמי וכי ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג וכי'.

ומשום הכי מצוה עלינו לזכר תמיד אותו היום שיצאנו בו לחרות עולם, שאף על פי שגמרנו התקון המצטרף, מכל מקום היינו ערם ועריה מן המצוות, והצרכנו לרחמי האל, ומכל שכן לאחר שחטאנו בעגל, שזה מוכיח שלא היה נגמר הקץ, שהרי חזר היצר הרע למקומו, ונתחייבנו גליות אחרות.

וּלְפִי שְׂעִדִין הָיָה סִלְקָא דְעֵתָךְ לומר, שאין ראוי לנו להרבות כל כך לספר ביציאת מצרים, שהרי עקר הנס של יציאת מצרים היה מפני שיצאנו קדם זמננו, וזו אינה טובה שלמה לנו, שמחמת זה הצרכנו לרדת בגליות אחרות, משום הכי סים המגיד, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח, דבאיצרותא דלתמא איתער איתערותא דלעילא (עין זוהר פרשת לך לך עו, ב ועוד), ואם נזכר הנסים שפכר עשה עמנו הקדוש ברוך הוא, גרם שיעשה עמנו נסים אחרים, כדכתיב (תהלים קח, א) 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו'. ועין לעיל (אות א) פרוש אחר על משנה זו, בפסקא מצה זו שאנו אוכלים.

מספר הדורות, שהוא דור רביעי, הוא הקץ של ארבע מאות שנה, עכ"ל.

וּמֵאִלוֹ קָלְנוּ חַכְמִים קָלְנוּ גְבוּנִים קָלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצִּוְהוֹ עֲלֵינוּ וכו'. שלפי שלא נשתהו במצרים עד תשלום הזמן, משום הכי הצרכנו לגליות אחרות. ואם לא היו חוטאים בעגל, או שלא אמרו למשה 'דבר אתה עמנו' וכו' (שמות כ, טו), היה נתקע תלמוד תורה בלבם, ואז הוה מיקרי שפיר שיודעים את התורה ממש, והיו חרות ממלכיות. וסלקא דעתך, שאם היו כלם חכמים, דהינו שלא אמרו למשה 'דבר' וכו', או שלא חטאו בעגל, יהיו פטורים מלספר, שזה מורה שפכר השלימו המנין במצרים, והראיה שאינם הולכים בגליות אחרות, ואין כל כך שבח להקדוש ברוך הוא שהוציאם, שפכר נתחייב עם אברהם לגאלם אחר הזמן.

עם כל זה מצוה עלינו וכו', שהואיל שיצאנו משם מתקנים לגמרי, אין כל כך שבח לנו נמי אם לא נחטא עוד, שהרי מאותו יום שיצאנו נכנסנו מיד לרשות הקדוש ברוך הוא, ויצאנו מרשות השטמאה והיצר הרע, ואין לנו עוד גלות,

ד

שהם כתובים בתורה, דהינו הרשע ושאינו יודע ועתם הכתובים בפרשת בא (שמות יב, כו; יג, ה; יד), ואחר כך החכם באחרונה, הכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ו, ט). ועוד, למה התורה כתב אלו הבנים השלשה בלשון יחיד, ובשאלת הרשע כתב בלשון רבים, ויהיה כי יאמרו אליכם בניכם וכו'.

שם, כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל. עכ"ל.

המפרשים הרבו להקשות על פסקא זו, ובפרט הזבח פסח בשערים שלו (שערים כג, ד), למה לא סדרם התנא פסדר

מניח. כנגד ארבעה בנים דברה תורה, חכם מה הוא אומר וכו'.

וְעוֹד, לְמַה לֹּא הִשִּׁיב הַמַּגִּיד אֶל שְׂאֵלֵת הַחֲכָם כְּמוֹ שֶׁהִשְׁכִּיחַתוֹ הַתּוֹרָה, וְאָמַרְתָּ לְבָנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם (שם פסוק כא), וְהִיא תְּשׁוּבָה מִיַּחֲסוּת אֶל הַשְּׂאֵלָה, וְלִמָּה לֹּא זָכְרָה הַמַּגִּיד, וְזָכַר דְּבָרִים אֲחֵרִים מִחוּץ, אִף אֶתְּהָ אָמַר לוֹ אֵין מִפְטִירִין וְכוּ' (פסחים קט"ב, ב), תְּשׁוּבָה בְּלִמֵּי מַתִּיחֶסֶת לְעִנְיַן הַשְּׂאֵלָה.

וְכִדְרֵי לְהַבִּין כֹּל זֶה, יֵשׁ לְהַקְדִּים מַה שֶּׁפָּתַח בְּעַל עֲשָׂרָה מֵאֲמֹרֹת מֵאֲמֵר חֲקוּר דִּין פָּרָק ב' חֵלֶק א', וְעִנְיַן שָׁם בְּפִרּוּשׁ יוֹאֵל מוֹשֶׁה (אֹת ה'), שֶׁאֲרַבְעָה בְּנִים שֶׁפָּתַח בְּעַל הָאֲגָדָה, הֵם מְכוּנִים כְּנֶגֶד ד' רְבָעֵי הַיּוֹם, חֵלֶק הָרִאשׁוֹן שֶׁל יוֹם, הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה (עבודת ורה ג, ב), וְהוּא כְּנֶגֶד הַחֲכָם, לְחַדֵּשׁ בָּהּ בְּחֶסֶד גְּמוּרָה שֶׁהוּא כְּנֶגֶד אֲבָרְהָם.

וְהַרְבִּיעַ הַשְּׁנִי, הוּא עוֹמֵד מִכֶּסֶּא דִּין יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶּא רַחֲמִים, וְהוּא כְּנֶגֶד תָּם, שֶׁהוּא יַעֲקֹב, וְעַל זֶה אָנוּ אוֹמְרִים בְּמוֹסָף אַחַר תְּפִלַּת שְׁחֵרִית 'מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֵּן בְּרַחֲמָיו לְעַמּוֹ' (עין שם תו"ח שניית).

הַרְבִּיעַ הַשְּׁלִישִׁי, יוֹשֵׁב וְזֵן מִקְרָנֵי רֶאמִים עַד בִּיצֵי כְּנִים, זֶהוּ כְּנֶגֶד מִדְּתוֹ שֶׁל יִצְחָק, שְׁנוֹלֵד מִמֶּנּוּ עֲשׂוֹ, שֶׁנִּקְרָא רָשָׁע, וּמְכַר הַבְּכוֹרָה בְּשִׁבְלֵי מִזוֹן (בראשית כה, כט-לד).

הַרְבִּיעַ הַרְבִּיעִי, הוּא כְּנֶגֶד דְּוֹד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל, כִּי הוּא שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל, וְהַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וְשׁוֹחֵק עִם לְוִיָּתָן. וְיִדוּעַ כִּי מִדַּת דְּוֹד אֵין לָהּ מֵאוּר מַעֲצָמָה, וְכֵן דְּוֹד אֵין לוֹ שִׁפְעַ מַעֲצָמוֹ, לְפִי שֶׁבָּא מְרוֹת הַמֵּאוּבְיָהּ, וְכִשְׁבָּאוֹ אֶל דְּוֹד לוֹמַר עֲמָךְ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִין פְּרִנְסָה, אָמַר לָהֶם, יִלְכוּ וְיִתְפַּרְנְסוּ זֶה מִזֶּה וְכוּ' (ברכות ג, ב), עכ"ל.

וּמַעֲתָה נָבֵא לְבָאֵר שְׂאֵלְתֶם וְהִשְׁוֹכְתֶם שֶׁל אֵלוֹ הַבְּנִים, הַחֲכָם אוֹמַר

וְכֵן קָשָׁה, לְמַה לֹּא נָתַן הַמַּגִּיד אֶל שְׂאֵלֵת הַרְשָׁע הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִשְׁכִּיחַתוֹ הַתּוֹרָה, וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח' (שמות י"ב, כו), שֶׁהִיא תְּשׁוּבָה מִתִּיחֶסֶת, וְהִשְׁכִּיחַ בְּדְבָרֵי חֲרוֹן אִף לְהַכְעִיסוֹ, אִף אֶתְּהָ הִקְהָה וְכוּ', וְנִשְׁאַרָה הַקְּשָׁיָא בְּמִקוּמָהּ. וְעוֹד, דְּאִיךָ מִפְּסוּק 'עֲשֵׂה ה' לִי וְכוּ' (שם י"ג, ח) עֲשׂוֹ שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת, לְרָשָׁע וְשְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל. וְעוֹד, לְמַה בְּתְּשׁוּבַת הַחֲכָם וְהַרְשָׁע הִבִּיא דְּבָרִים מִחוּץ, אִף אֶתְּהָ אָמַר לוֹ וְכוּ'.

וְעוֹד, לְמַה דּוֹקָא בְּשְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׂאֵל כְּתָבוֹ שֶׁתְּהִיָּה תְּשׁוּבָתוֹ בְּלִילָה הַזֶּה בִּיחּוּד, יְכוּל מֵרֵאשׁ חֲדָשׁ, יְכוּל מִכַּעֲוֹד יוֹם וְכוּ', וְלֹא דָרְשׁוּ כֶּף בְּשֶׁאֵר הַבְּנִים. וְעוֹד קָשָׁה, מִנְּלֵן דְּכֶפֶר בְּעַקְרֵי דְּבִשְׁלֵמָא הוֹצִיא עֲצָמוֹ מִן הַפְּלֵל נִיחָא, אִמְנָם כֶּפֶר בְּעַקְרֵי מִנְּלֵן. וְעוֹד מַה זֶה תְּשׁוּבָה 'עֲשֵׂה ה' לִי' - וְלֹא לוֹ, וּמָה אִכְפַּת לוֹ אִם הוּא כּוֹפֵר בְּכָל, וּמָה קְהוּי שְׂנִים יְהִיָּה לוֹ מִזֶּה. וְעוֹד, וְכִי הִתְנַא מִלְּמַד לָנוּ לְעֲשׂוֹת מְרִיבָה בְּאוֹתָהּ הַלִּילָה, כְּמוֹ שְׁעוֹשִׁים הַנְּעָרִים וְהַנְּשִׁים, שֶׁבְּשִׁבְלֵי שְׂאֵמֵר הַרְשָׁע דְּבַר שְׂאֵל פֶּהֲגֵן אִף אָנוּ נִשְׁכֵּיב לוֹ דְּרָךְ כַּעֲס וְקִנְטוּרִים.

כר-כה), שָׁנַתָּן לָנוּ הַתּוֹרָה שֶׁהִיא כְּנֹגֵד
הַחֶסֶד, שָׂאֵם נִשְׁמַר אוֹתָהּ, הַחֶסֶד יִהְיֶה
גֹּבֵר עָלֵינוּ לְחִיּוּתָנוּ בְּלִי שֶׁעֲבוּד כְּפִהִים
הֵזָה, וְצִדְקָה תִּהְיֶה לָנוּ, כְּלוֹמֵר, צִדְקָה
וְחֶסֶד יִהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר וְכוּ'.

וְכֵן הוּא הַאֲמַת, שֶׁמִּתְחַלֵּה קִבְלוֹ הַתּוֹרָה,
חֲרוֹת מִיֵּצֵר הָרַע וּמִשֶּׁעֲבוּד מְלֻכּוּת
(עבודה זרה ה, א; שמו"ד לב, א), וְעוֹד אֲמַרְיִן
בְּפֶרֶק ה' דְּשִׁבְתָּ (נו, ב), אֲלֵמְלֵא לֹא קִבַּל
דָּוִד לְשׁוֹן הָרַע, לֹא נִחְלַקָה מְלֻכּוֹת בֵּית
דָּוִד, וְלֹא עֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוּדָה זָרָה, וְלֹא
גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ, עכ"ל.

וְהַשְּׂתָא נִיחָא, דְּבִזְמַן שְׁלֵא חֲטָאוּ, הָיוּ
יְכוּלִין לְתַן תְּרוּץ זֶה שְׂאוֹמֵר
הַפְּתוּב, אֲמַנְס, בְּזִמְן הַתְּנָא וְהַמְּגִיד, שֶׁכָּבֵר
חֲטָאוּ וְגָלוּ, הַחֲכָם שׂוֹאֵל, לְמָה לֹא גָבֵר
עָלֵינוּ חֶסֶדוֹ שְׁלֵא נִחְטָא עוֹד, וּמְכַל שִׁכְנָן
לְפִי מָה שְׂאֲמָרוּ ז"ל (עבודה זרה ה, ב), לֹא
הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְאוֹתוֹ מַעֲשֵׂה.

וְלָכֵן אֵינוּ יְכוּל לְתַרְץ כְּמוֹ שֶׁמִּתְרַץ
הַפְּתוּב, וְצָרִיף לְתַת תְּרוּץ אַחֵר,
'אֵף אַתָּה אָמַר לוֹ' וְכוּ'. כְּלוֹמֵר, הוּא
שׂוֹאֵל לְמָה הָאֲבוֹת חֲטָאוּ וְגָלוּ, אֵף אַתָּה
תּוֹכֵל לְהַשִּׁיב לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח, שֶׁהֵם,
שִׂיאִין מִפְּטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמִין,
וְאֲמַרְיִן בְּגִמְרָא (פסחים קט"ו, ב), מֵאִי
אֲפִיקוֹמִין, אֲפִיקוֹ מִיֵּי מִתִּיקָה, שֶׁהוּאֵיל
שְׂאֵנוּ עוֹשִׂים פֶּסַח עַל שֵׁם הַדְּלוּג
וְהַקְּפִיצָה, וְהוּא חֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא הַלְּחִיּוּתָנוּ מִשֵּׁם כְּנֹדָע, אֵין לָנוּ
כַּח אֵף אַחֵר זֶה לְהַתְּמִיד מִדַּת הַחֶסֶד
עָלֵינוּ שְׁלֵא נִחְטָא, דְּזָה תְּלוּי בְּזָה, כְּמוֹ

'מָה הַעֲדַת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים' וְכוּ',
'הַעֲדַת', רְצוּנוֹ לומר, שֶׁהֵם עֲדוּת לְכָל
הָעוֹלָם שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵשׁ לוֹ כַּח
לְשִׁדְד מַעֲרֻכּוֹת הַשָּׁמַיִם, כִּי כֵן יִשְׂרָאֵל
זָכְחוּ לְפַסְחִיהֶם הַטְּלָה שֶׁהָיוּ הַמְּצַרִּים
עוֹבְדִים לְעֲבוּדָה זָרָה. 'וְהַחֲקִים', הֵם
מַצּוֹת בְּלִי טַעַם, רַק גִּזְרַת מֶלֶךְ עַל עֲבָדָיו.
'וְהַמְשַׁפְּטִים', הֵם דְּבָרִים פְּשׁוּטִים.
וְהַחֲכָם, שֶׁהוּא כְּנֹגֵד אֲבָרְהָם, שֶׁהוּא
הַחֶסֶד, שׂוֹאֵל, לְמָה הִצְרַחוּ עֲדוּת וְחֲקִים
שֶׁמְרָאִים כַּח הַדִּין, הִיָּה לָנוּ לְעֲשׂוֹת רְמֵז
לְחֶסֶד לְבָדוּ.

וְהִנֵּה הַפְּתוּב בְּפֶרֶשׁת וְאַתְחַנֵּן נִתְּן תְּשׁוּבָה
לְזֶה הַבֵּן, וְאֲמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים
הָיִינוּ וְכוּ' וְיִצְיָאֵנוּ וְכוּ' בִּיד חֲזָקָה,
כְּלוֹמֵר, שֶׁעֲדִין לֹא נִשְׁלַם הַזְּמַן, וְהַכְּרַח
לְהוֹצִיאֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁפֶרֶשְׁנוּ עַל פְּסוּק (שְׁמוֹת
ג, י"ב) 'הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שִׁמְעוּ אֵלַי' (וּאֵרָא
אוֹת ד), וְעַל פְּסוּק (שְׁמוֹת ג, יח) 'נִלְכְּהָ נָא דָרָךְ
שְׁלִשֵׁת יָמִים בְּמִדְבָר' (שְׁמוֹת אוֹת י"ב), וְעַיִן
שֵׁם. וְלְפִי שֶׁמִּדַּת הַדִּין מְקַטְרְגַת שְׁלֵא
נִשְׁלַם הַזְּמַן, זֶה יִכְרִיחֵנוּ לִילָף בְּגִלְיוֹת
אַחֲרוֹת, אֲלֵא שְׁבִין כָּף וּבִין כָּף וְיִתֵּן ה'
אוֹתוֹת וּמִפְתִּים בְּפֶרְעָה' וְכוּ' (דברים ג, כ"ב),
לְפִי שֶׁרְדָה בְּנוֹ שְׁלֵא כְּרָאוּי, וְכַדְלֵעִיל.

וְאֵם תֹּאמֵר, וְהֵלֵא לְעִיל (וּאֵרָא אוֹת ד)
הוֹכְחֵנוּ, שְׁלִפִי מִדַּת הַחֶסֶד נִקְרָא
שֶׁנִּשְׁלַם הַזְּמַן עִם קָשִׁי הַשֶּׁעֲבוּד, וְעֲדִין
קָשִׁית הַחֲכָם בְּמִקוּמָה עוֹמְדַת, 'מָה
הַעֲדַת', לְמָה לֹא גָבֵר מִדַּת הַחֶסֶד לְגִמְרֵי.
וּמִשׁוּם הַכִּי סִיִּם הַפְּתוּב וְיִצְיָאֵנוּ ה' לְעֲשׂוֹת
אֵת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה לִּירְאָה וְכוּ' לְחִיּוּתָנוּ
וְכוּ' וְצִדְקָה תִּהְיֶה לָנוּ' וְכוּ' (דברים ש, כ).

'וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל',
שְׁאִינוּ רוֹצֵה לְעַבֵּד אֶת ה',
וְאֲדַרְבֵּא, כּוֹפֵר בְּעַקֵּר, שְׁאִין שׁוֹם תּוֹעֵלֶת
לְשֹׁמֵר מִצְוֹתָיו, 'אִף אֲתָה הִקְהֵה אֶת שְׁנָיו
וְכוּ' בְּעַבּוֹר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי. כְּלוֹמֵר, אִף
עַל פִּי שְׁבִמְצָרִים הָיוּ עֵרֶם וְעָרְיָה מִן
הַמִּצְוֹת, מִכָּל מְקוֹם הֵינּוּ נִדְוָנִים
כְּאֲנוּסִים, מִחֲמַת טְרוֹף הַגְּלוּת וְהַשְּׁעָבוֹד,
וּבְלָאו הֵכִי הָיָה עִם לְבַבְנוּ לְעַבְדּוֹ,
וּבְשִׁבִיל זֶה פָּדָה אוֹתָנוּ, מִשׁוֹם דְּרַחֲמָנָא
לִיבָא בְּעֵי.

אָבֵל אִם הָיָה בְּדַעַתְנוּ שֶׁלֹּא לְעַבֵּד אוֹתוֹ,
וְשֶׁלֹּא לְשֹׁמֵר כָּל מִצְוֹתָיו, לֹא הָיָה
גּוֹאֵל אוֹתָנוּ כֶּלָּל, כְּמוֹ שְׁמֻצְיָנוּ (תַּנְחוּמָא פְּרַשְׁת
בְּשֵׁלַח א), שְׁאֲרַבְעָה חֲלָקִים מֵתוּ בְּשִׁלְשֵׁת
יָמֵי אֶפְלָה, וְאִף הוּא אִם הָיָה שֵׁם לֹא
הָיָה נִגְאֵל.

וְזֶה הוּא קַהוּי שְׁנַיִם לוֹ, לְפִי שְׁרַצוֹנוּ הָיָה
שְׁנֵיהֶם חֵס וְשְׁלוֹם כְּלָנוּ חוֹטְאִים,
מִטַּעַם שְׁעֵתִיד יִצְחָק לְהַצִּיל אוֹתָנוּ, וּבְזֶה
יְהִיָּה נִצּוֹל אִף הוּא. וְאֲדַרְבֵּא, אָנוּ אוֹמְרִים
לוֹ שְׁאָנוּ רוֹצִים לְעַבֵּד אֶת ה', וּמִמִּילָא
נִשְׁמַע שֶׁהוּא יִשְׁאַר יְחִיד, וְיִפֹּל בְּרִשְׁעָתוֹ,
לְפִי שֶׁיִּצְחָק אֵינוּ מִצִּיל אֵלָא אֶת הַרְבִּים.
וְאִין מְקוֹם בְּזָה לְבֹא לִיְדֵי מְרִיבָה, מִפְּנֵי
שְׁאִינִם עוֹנִים לוֹ אֵלָא לְפִי סִבְרָתוֹ בְּלִבָּד.

וּבַזֶּה שֶׁהִבִּיא הַפְּסוּק שֶׁל 'עֲשֵׂה ה' לִי',
שֶׁהוּא בְּבִין הַרְבִּיעִי, נִפְרָשְׁהוּ שֵׁם.
אָבֵל הַפְּסוּק שֶׁל 'וְאִמְרַתֶּם זִבַּח פֶּסַח'
הַכְּתוּב אֲצֵל שְׁאֵלַת הַרְשָׁע, אֵינוּ רוֹמֵז
דוֹקָא לְתַשׁוּבַת הַשְּׁאֵלָה הַקּוֹדְמָת, מְדִלָּא
כְּתִיב 'וְאִמְרַתֶּם אֵלֵיהֶם זִבַּח פֶּסַח' וְכוּ',

שֶׁפְּרָשְׁנוּ לְעִיל בְּסִמּוּף (הַגְּדוּשׁ"פ אוֹת ג), עַל
'מִצְוָה עֲלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם', וְעִין
שֵׁם.

וְ'אֲחֵר הַפְּסַח' דִּהְיָנוּ אַחֵר שֶׁפְּסַח עַל
הַקֶּץ וְלֹא נִשְׁלַם, אִין לָנוּ לוֹמֵר
אִפִּיקוּ מִינֵי מִתִּיקָה, כְּלוֹמֵר, שִׁישְׁמַרְנוּ מִן
הַחֲטָא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְלַף עוֹד בְּגִלוּת, דְּזֶה
אִי אִפְשָׁר, מִפְּנֵי קְטוּרֵיג מִדַּת הַדִּין, אֵלָא
הַנִּיחַ אוֹתָנוּ בְּכַחֲרִיתָנוּ. וְזֶהוּ שְׁסוּפֵי תְבוּת
שֶׁל אַחֲרֵי הַפְּסַח אִפִּיקוּמֵן הֵינּוּ חֲרוֹן,
שֶׁל ג' אֱלֹהִים הַיְדוּעִים, הוֹאִיל שְׁסוּפִם
לְחַטָּא.

וְהַשְּׁתָּא נִיחָא, שֶׁפְּתַח הַמַּגִּיד בְּבִין חֲכָם.
לְפִי שֶׁהוּא נִגְד אֲבִרְהֵם, וְאֲחֵרֵי
הַרְשָׁע שְׁבֹא מִיִּצְחָק, וְהַשְּׁלִישִׁי הַתֵּם שֶׁהוּא
נִגְד יַעֲקֹב, וְהַרְבִּיעִי דוֹד הַמֶּלֶךְ עֲלֵיו
הַשְּׁלוֹם. אָבֵל בְּפִסּוּק הֵם מְסַדְרִים מִמַּטָּה
לְמַעְלָה, כְּנִגְד אֲרַבְעָה עוֹלָמוֹת כְּנוֹדַע.

הַבֵּן הַרְשָׁע אוֹמֵר 'מָה הַעֲבָדָה הַזֹּאת
לָכֶם'. הַבֵּן הַרְשָׁע הוּא נִגְד עֲשׂו
שְׁבֹא מִיִּצְחָק, וְיְדוּע (שְׁבַח פֶּסַח ב) שֶׁלְעֵתִיד
לְבֹא יִצְחָק יִלְמַד סְגוּרִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל, אִף
עַל פִּי שֶׁהֵם רִשְׁעִים, שֶׁכְּבָר אִמְרוּ הָאֲבוֹת
עֲלֵיהֶם יִמְחוּ עַל קְדוּשַׁת שְׁמֵךְ, וּמִשׁוֹם הֵכִי
אוֹמֵר 'הַעֲבָדָה הַזֹּאת לָכֶם', מָה צְרִיךְ לְעַבֵּד
אֶת ה', אִם כְּבָר עֵתִיד יִצְחָק לְקַבֵּל עֲלֵיו
עֲנֵשׁ כָּל הַעֲבָרוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּדַכְתִּיב
(ישעיה סג, יז) 'כִּי אֲתָה אֲבִינּוּ', וְעוֹד, שְׁאִין
לָכֶם שׁוֹם תּוֹעֵלֶת לְעַבֵּד אֶת ה', שְׁאִף עַל
פִּי שְׁאֲתֶם עוֹשִׂים הַפְּסַח, שֶׁהוּא סִימֵן
לְגֵאֵלָה, עִם כָּל זֶה אֲתֶם מְזַמְּנִים לְלַכֵּת
בְּגִלְיוֹת אַחֲרוֹת.

מגֵרְמָה כְּלוּם, אֶסְפְּקִלְיָא דְלֵא נְהָרָא כְּפֻדְעָ (וזהו פרשת וישב קפ, א), וּבְעֵל כְּרַחְנוּ צְרִיכִים אָנוּ לְפִתַח וְלֵהֲשִׁיעַ לוֹ, שְׁמִי שֶׁהוּא מְטַבֵּעַ בַּחטָא בְּאַנְס, כְּגוֹן תִּינוּק שְׁנִשְׁבָּה לְבִין הַגּוֹיִם, שְׁעוֹשָׂה מַעֲשֵׂה רָשָׁע לְפִי שְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת טוֹב, צְרִיף לְפִדּוֹתוֹ, וְלִסְיֵעוֹ, וְלִהְיוֹדִיעוֹ הַהֲפָרֵשׁ שְׁיֵישׁ בֵּין הַקְדָּשָׁה וְהַטְמֵאָה, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים.

וְזֶהוּ אֶת פֶּתַח לוֹ, וְהַגְדַתְּ לְבָנְךָ בְּעֵבוֹר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי בְצִאתִי מִמִּצְרַיִם, לִי שְׁאִנִּי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכֵן דוֹד בֵּא מְרוֹת שְׁבָאֵת לְהַתְגַּיֵר, וּפְרָשָׁה עֲצֻמָּה מֵאַמָּה הַרְשָׁעָה שֶׁל מוֹאָב. וּמִשׁוּם הֵכִי מֵצֵא הַמַּגִּיד מְקוֹם לוֹמַר תְּשׁוּבָה זֶה אֵף לְבֵן רָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁהַכֵּל עָנִין אַחֵר.

וְהוֹאִיל דְּמִיָּרִי בְדוֹד, שֶׁהוּא נִגְד לְבָנָה הַעֲלִינָה, וְעוֹד, שֶׁהָאָב אִינוּ מִמְתִּין כָּאֵן לְשֵׁאלַת הַבֵּן, אֲלֵא מַעֲצָמוֹ אוֹמַר לוֹ, מִשׁוּם הֵכִי הַקָּשָׁה יְכוֹל מְרֹאֵשׁ חֲדָשׁ, מִטַּעַם שֶׁקֹּדֶם הִגְאָלָה הַצֶּרֶף קִדּוּשׁ הַחֲדָשׁ נִיסָן, כְּדַכְתִּיב (שְׁמוֹת יב, ב) הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים וְכוּ'. תִּלְמוּד לוֹמַר 'בִּיּוֹם הַהוּא'. אִי בִּיּוֹם הַהוּא, יְכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, כְּדִי שְׁתַּהֲיֶה לָּהּ מִמְּשָׁלָה אֵף לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ. תִּלְמוּד לוֹמַר 'בְּעֵבוֹר זֶה' וְכוּ' בְּשַׁעֲרֵה שְׁמִצָּה וּמְרוֹר מְנַחִים לְפִנֶּיךָ, שְׁבַעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ עֲדִין שְׁעֵבוֹד, אֵף עַל פִּי שְׁבָאָה הַגְּאָלָה, וּמִשׁוּם הֵכִי צְרִיף לַעֲשׂוֹת הַכֵּל בְּלִילָה דוֹקָא, אֲבָל לְעוֹלָם הַבָּא וְהִזְיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה' (ישעיה ל, כ), וְתַהֲיֶה גְאָלָה שְׁלֵמָה בִּיּוֹם בְּמַהְרָה בְּיַמֵּינוּ, אָמֵן.

כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּשָׂאֵר הַבְּנִים, וְאִין הֵכִי נִמִּי שְׁגָם זֶה הִיא תְּשׁוּבָה, לוֹמַר שֶׁהַעֲבוּדָה הַזֶּה הִיא לְשִׁמְיָם, שֶׁהוּא מְקוֹר הַשְּׁפַע וְהַמְזוֹן וְהַבְּרָכָה, הַסֶּף דְּבָרֵיו שֶׁל הַרְשָׁע, אֲלֵא שְׁלֵהֲקוֹת אֶת שְׁנָיו בְּחַר הַמַּגִּיד בְּתְשׁוּבָה אַחֲרַת כְּדוּמָה לָּהּ, יוֹתֵר מִבְּאַרְת, כְּמוֹ שֶׁנִּפְרָשׁ לְקַמֵּן.

וְזֶה שֶׁהַרְשָׁע בָּא בְּכַתוּב לְשׁוֹן רַבִּים, 'אֲלִיכֶם', 'בְּנִיכֶם', לְפִי שְׁבִיעֵקָב נֶאֱמַר (שְׁמוֹת א, ה) 'שְׁבַעִים נֶפֶשׁ', מוֹרָה עַל הַיַּחֲוֹד, וּבְעֵשׂוֹ נֶאֱמַר שֶׁשׁ נֶפֶשׁוֹת (בראשית לו, ו) מוֹרָה עַל הַפְּרוּד ('ויק' ד, ו), לְכֵן שְׂאֵר הַבְּנִים בָּאוּ בְּלִשׁוֹן יַחֲדִי, וְזֶה בְּלִשׁוֹן רַבִּים, לְפִי שְׁאִינוּ בְּקִדְשָׁה.

הַבֵּן הַשְּׁלִישִׁי הוּא נִגְד יַעֲקֹב, וְשׁוֹאֵל מָה זֹאת, כְּלוֹמַר, מָהוּ 'זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח' (שְׁמוֹת יב, מג), דְּמִשְׁמַע חֻק בְּלִי טַעַם, וְהֵלֵא כֶּף הַכְּסִיתִת הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא לְיַעֲקֹב 'אֲנִכִּי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנִכִּי אֶעֱלֶךָ' וְכוּ' (בראשית מו, ד), וְהִזְיָה מִן הַדִּין שְׁיִקְיָם הַכְּסִיתָתוֹ.

וּמְתַרְיָן, פִּי בַחֲזֵק יָד, כְּלוֹמַר שֶׁנִּגְאָלוּ בְּמַדַּת הַגְּבוּרָה דוֹקָא, כְּדִי לְהַשְׁפִּיעַ דִּין לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם, וְשִׁמִּי פְעָמִים ח"ק גִּימְטְרִיא גְבוּרָה, וְזֶה הַחֻק הִזְיָה רַחֲמִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא מַדַּת יַעֲקֹב מִמֶּשׁ, וְכֵן הוּא הַרְאֵשִׁי תְבוֹת 'קִיּוֹל דִּי דִי דִיּוּפְקִי' (שִׁיר הַשִּׁירִים ה, ב) גִּימְטְרִיא ח"ק. וְעֵינִן לְעִיל (הַגְּדוּשׁ פְּאוֹת ב) עַל פְּסוּק 'זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח'.

וְשְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֵׁאל, הוּא נִגְד דוֹד הַמְלִיף עֲלָיו הַשְּׁלוֹם הַבָּא מְרוֹת הַמוֹאֲבִיָּה, וְהוּא נִגְד הַלְּבָנָה, דְּלִית לָּהּ

שֵׁם. מִשּׁוֹם הֵכִי חוֹבָה עַל הָאָדָם לְהִתְחִיל בְּגִנוּת, שְׁמִתְחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְכוּ', וְיָדֵי לְהַצְטַרֵף וּלְנִקּוּת אֶת עַצְמָם מִכָּל חֵלְאַתָם, הָיוּ צְרִיכִים דְּוָקָא לְכַנֵּס בְּכוֹר הַבְּרִזָּל בְּמִצְרַיִם, דְּלֹא סָגִי בְּלֹא הֵכִי.

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, עֲנֵן לְעִיל בְּפֶדֶר הַקּוֹדֵם (וארא אות ג).

וּבְזָה יוֹכֵן מֵאֵי דִתְנֵן בְּסוּף פְּסָחִים (קטו), א), מִתְחִיל בְּגִנוּת וּמִסִּים בְּשִׁבַח. דְּלָמָּה בָּא לָנוּ חוֹב זֶה לְהִתְחִיל בְּגִנוּת. אֲלֹא לְפִי שְׁהַקְפִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹדִיעַ לְבָנִים גְּדֹל הַנֶּסֶם שֶׁל יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְשִׁמָּא יִשְׁאַלּוּ הַבָּנִים, לָמָּה הוֹלִיכֶם מִתְחִלָּה לְמִצְרַיִם, אִם הִיָּה כָּל כֶּף מְקוֹם סִפְנָה, עַד שְׁהַצְרִיף לַעֲשׂוֹת לְהֶם כְּמָה נְסִים, יוֹתֵר טוֹב הִיָּה שְׁלֹא לְהוֹלִיכֶם

מאמרם ז"ל מתחיל בגנות ומסיום בשבח.

ה

עֲלֵינוּ, אֲלֹא שֶׁבְכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ וְכוּ', וְקִשָּׁה, דְּמָה בְּצַע אִם יִהְיֶה אֶחָד עוֹמֵד עֲלֵינוּ אוֹ רַבִּים, וְאֶדְרָבָא, נִרְאָה שְׂיֹתֵר טוֹב הִיָּה לָנוּ אִם יִהְיֶה אֶחָד לְבַד, וְלֹא שְׂיִהְיוּ רַבִּים. וְכֹנֶנֶת הַמְגִיד לְכֹאֲרָה הִיא לוֹמֵר, שֶׁבְשִׁבִיל הַבְּטָחָתוֹ לֹא רָצָה שְׂיִהְיֶה אֶחָד בְּלַבַּד עוֹמֵד עֲלֵינוּ, אֲלֹא רַבִּים. וְעוֹד, שְׁהִיָּה לוֹ לְסִים דְּבָרֵיו אֲלֹא שְׂרַבִּים עוֹמְדִים עֲלֵינוּ, וְאִמָּאי סִים 'שֶׁבְכָל דּוֹר וְדוֹר' וְכוּ', דְּמָה עֲנֵן בְּכָל דּוֹר וְדוֹר הֵכָא.

אֲמַנָּם, כְּכֹר הוֹכַחְנוּ בְּפֶדֶרִים וּבְדִירוּשִׁים הַקּוֹדְמִים (שמות אות טו; וארא אות ד ועוד), שְׁאִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְעַפְּכִים בְּמִצְרַיִם עַד תְּשׁוּלֹם הָאֲרָבַע מֵאוֹת שָׁנָה, לֹא הָיוּ מִשְׁתַּעֲבָדִים עוֹד בְּגִלּוּת אַחֲרוֹת, וּלְפִי שְׂיִצְאוּ קִדְּם זְמַנָּם, הַכְּרָחוּ לְחֹזֵר בְּגִלּוּת, וּגְאָלָם מִשֵּׁם בַּחֲפִזּוֹן, לְפִי שְׁכָּבֵר נִכְסוּ בְּמִ"ט שְׁעָרֵי טְמָאָה, וְאִם הָיוּ נִכְנָסִין בְּשַׁעַר הַחַמְשִׁים, לֹא הִיָּה חֵס וְשׁוּלֹם עוֹד לְהֶם תְּקוּמָה (סידור האר"י הגדש"פ פיסקת מצה זו; שפתי כהן שמות יב, יא).

וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שְׁלֹא אֶחָד בְּלַבַּד עוֹמֵד עֲלֵינוּ, אֲלֹא שֶׁבְכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִצְּלֵנוּ מִיָּדָם. הַקִּשָּׁה הַזֶּה פֶּסַח (שער טו), שְׂאֵף שְׁהֶאֱמַת הוּא שְׁאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם נִצּוּלוּ בְּשִׁבִיל הַיַּעוֹד שֶׁל הַבְּטָחַת בֵּין הַבְּתָרִים, דְּקָאֵמֵר לְעִיל 'בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל' וְכוּ', אִיךָ קָאֵמֵר הֵכָא דְּאוֹתָהּ הַבְּטָחָה עֲמִדָּה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, דְּאִיךָ יִצִיר שֶׁבְשִׁבִיל הַבְּטָחַת בֵּין הַבְּתָרִים, אֲשֶׁר כְּכֹר נִתְקַיְמָה בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, אֲנַחְנוּ נִצּוּלִים הַיּוֹם הַזֶּה.

מגיד והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו'.

וְלִדְרוֹן לֹא קִשְׂיָא כְּלָל, שְׁהָרִי בְּמַעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים הִרְאָה לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאֲבֵרָהֶם כָּל הָאֲרָבַע מְלַכְיוֹת, כְּמוֹ שְׁאֵמְרוּ בְּמִדְרַשׁ (ב"ר טו, ז'), 'וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֻׁכָה' וְכוּ' (בראשית טו, יב), 'אֵימָה' - זוּ בְּכָל, 'חֲשֻׁכָה' - זוּ מְדֵי וְכוּ', וְאִם כֵּן בּוֹדָאֵי שְׁבֹאוֹתָהּ הַבְּטָחָה שְׁהַבְטִיחַ לְאֲבֵרָהֶם לְהַצִּילֵנוּ שְׂיִיכָא לְכָל הַגְּאֻלוֹת.

אֲמַנָּם, בְּדִרְף אַחַר נְבֵא לְדוּק דְּבָרֵי הַמְגִיד 'שְׁלֹא אֶחָד בְּלַבַּד עוֹמֵד

שְׁהִיּוּ פֶלֶם בְּקבוּץ אֶחָד, וּבְגִלוֹת בְּכָל לַא
יִשְׁבוּ פִי אִם שְׁבָעִים שָׁנָה.

וּבְדָרֵי לְתַרְץ לְמָה נִקַּט 'בְּכָל דּוֹר וְדוֹר'
וְלֹא בְּכָל אָמָה וְאָמָה, מִפְּנֵי
שְׁלֹפְעִים יֵשׁ אָמָה יוֹתֵר קִשָּׁה מִחֻבְרָתָהּ,
כְּדֹאֲמַרִּינָן (גיטין י"א), או בְּטוֹלֵף אוּ בְּטוֹלֵא
דְּבַר עֲשׂוֹ. הָא מִקְמֵי דְאִתּוּ חֻבְרֵי לְכַבֵּל,
הָא לְכַתֵּר דְאִתּוּ חֻבְרֵי וְכוּ',¹ וְאִינוּ נִפְר
שְׁעוֹשִׂים זֶה בְּשִׁנְאָתָם אוֹתָנוּ, אֲלֵא מִמַּדַּת
אֲכֻזְרִיּוֹת שְׁלָהֶם. וְעוֹד אֲמַרִּינָן (שם), רָאָה
שְׂאִין יִשְׂרָאֵל יְכוּלִין לְקַבֵּל גְּזֵרַת רוּמַיִים,
עֶמֶד וְהִגְלָה אוֹתָם לְכַבֵּל.

וּמִשׁוּם הֵכִי נִקַּט דְּוָקָא 'בְּכָל דּוֹר וְדוֹר',
שְׁלֵפִי מַעֲשֵׂה הַדּוֹר, אִף הָאָמָה
שְׂאִינָה כֹּל כַּף אֲכֻזְרִית עוֹמְדַת עָלֵינוּ
לְכַלּוֹתָנוּ, כְּדֹאֲמַרִּינָן (בימות סג א), אִין
פְּרַעְנוֹת בָּא לְעוֹלָם אֲלֵא בִשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל.
וְעוֹד דְּאֲמַרִּינָן בְּפֶרֶק תוֹלִין (שבת קל"ט א),
אִי בְּטָלִי יְהִירֵי בְּטָלִי אֲמַגוּשִׁי, אִי בְּטָלִי
דִּינִי בְּטָלִי גְזִירְפְּטִי וְכוּ'.² וּבִיבְמוֹת (סג),
ב, גְּזָרוּ עַל הַבֶּשֶׂר מִפְּנֵי הַמַּתְנַנּוֹת, גְּזָרוּ
עַל הַמְּרַחֲצָאוֹת מִפְּנֵי הַטְּבִילָה, קָא מַחֲטָטִי
שְׁכָבִי מִפְּנֵי שְׁמַמְחִים בְּיוֹם אֲיָדָם. וְאִף
עַל פִּי כֹן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם,
שְׁלֵא יִכְלוּ אוֹתָנוּ.

וּקִשָּׁה, שְׂאָם מִחַמַּת צַעַר הַגְּלוּת נִכְנָסוּ
בְּמִ"ט שְׁעָרֵי טְמָאָה, סוּף סוּף
אִף בְּגִלְיֹת אַחֲרִים אֲפֹשֶׁר שְׂיָבֵא לָהֶם כֶּף,
וּמָה הוֹעִיל כְּכִיכּוֹל בְּתַקְנָתוֹ. וְאִם תֹּאמַר,
שְׂשָׂאָר הַגְּלִיּוֹת לֹא הָיוּ כֹּל כֶּף אֲרָכִים,
שְׁהָרֵי גְלוּת בְּכָל לֹא הָיָה אֲלֵא שְׁבָעִים
שָׁנָה וְכוּ', וְהֵלֵא גְלוּת זֶה בְּעוֹנוֹתֵינוּ
הַרְבִּים הוּא יוֹתֵר מֵאֲלֵף וַת"ק שָׁנָה.

וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּאֲמַרִּינָן בְּפֶרֶק ח' דְּפֶסְחִים
(פ"ב ב), 'צְדָקָת פְּרוּזוֹנוּ בִישְׂרָאֵל'
(שופטים ה, י"א), צְדָקָה עֲשֵׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא עִם יִשְׂרָאֵל שְׁפָזָן לְבֵין הָאָמוֹת,
דְּבַהֲכֵי לֹא יְדַעֵי הֵיכִי לְמִיעֲבֹד, דְּאִי
לִיכְלִינְהוּ לְכַלְהוּ, לִיתְנַהּוּ גְבִינְהוּ, לִיכְלוּ
מֵאִי דְאִיכָא גְבִינְהוּ, קְרוּ לִיה מַלְכוּתָא
קְטִיעֵתָא, וּבְהָא סְלִיקוּ וּבְהָא נִחְתּוּ,
עכ"ל.

וְאִם כֵּן, שְׁפִיר קְאָמַר הַמְּגִיד 'שְׁלֵא אֶחָד
בְּלָכָד עֶמֶד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ, שְׂאָם
הָיָה עוֹמֵד עָלֵינוּ אֶחָד בְּלָכָד, הֵינּוּ בְּסַכְנָה
גְּדוֹלָה, אֲמַנְסָם, עַתָּה שְׁהָם רַבִּים, אִינָם
יְכוּלִים לְעַמֵּד עָלֵינוּ, וְזָהוּ 'הִיא שְׁעֻמְדָה
לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ', וְהוֹאִיל שְׁבָשָׂאָר הַגְּלִיּוֹת
הֵם מְפָזְרִים, אִי אֲפֹשֶׁר לָהֶם לְהַשְׁתַּקֵּעַ
פֶּלֶם, מָה שְׁלֵא הָיָה כֵּן בְּגִלוּת מִצְרַיִם.

ז. שבכך אינם יודעים כיצד לעשות, שאם לכלות את כולם, אינם אצלם, ואם לכלות את אלו שאצלם בלבד, יקראו להם מלכות קטועה ויתבוז, ובמחשבות אלו הם עסוקים איך לבצע את זממם.
ח. ורבונו של עולם הושב אותנו או בצילך או בצל בני עשו. זה - שהבבלים עדיפים לנו מהרומאים, מדובר לפני שבאו הפרסיים לבבל, זה - שהרומאים עדיפים לנו מהבבלים, מדובר לאחר שבאו הפרסיים לבבל.

ט. אם לא יהיו בישראל גאים וגסי רוח, כמו כן לא יהיו אמגושים - מינים המסיתים ומדיחים את ישראל. אם לא יהיו בישראל דיינים רשעים, כמו כן לא יהיו נוגשים גויים החובטים את ישראל במכות.

ו

וְהִקְשָׁה הִיפָּה תֹאֵר וְדִילְמָא מַעֲשֵׂה שְׁהִיָּה
כִּף הִיָּה, שְׁבִשְׁבִיל שְׁאֲחִיו מְכֹרוּ
לְיוֹסֵף בְּחֹטָא וְעוּוֹן, שְׁלֹא מַדְעַת וּרְצוֹן
הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִשּׁוּם הִכִּי נוֹלַד דְּרָךְ
מִקְרָה שְׁיִלַּךְ יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, עכ"ל.

וְלִבָּן אָמַר הַמַּגִּיד, וְיִירַד מִצְרַיִמָּה אָנוּס
עַל פִּי הַדְּבֹרֵי, וְאִם תֹּאמַר, הַכֹּל
הִיָּה דְרָךְ מִקְרָה, וּמִנֵּין לָנוּ שְׁהִיָּה אָנוּס
עַל פִּי הַדְּבֹרֵי, לָכֵן סְמִיךְ לִיָּה וְיִגְרֵר שָׁם,
מִלְמַד שְׁלֹא יֵרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ
וְכוּ, וְאִם הַכֹּל הִיָּה דְרָךְ מִקְרָה הִיָּה לוֹ
לְחֹזֵר, וְלָמָּה נִשְׁתַּקֵּעַ שָׁם, אֲלֵא וְדָאֵי
שְׁהַכֹּל הִיָּה מִרְצוֹן הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא,
שְׂבִיבָא לְמִצְרַיִם בְּדֶרֶךְ זֶה. כְּדָאֵיתָא בְּמִדְרַשׁ
פְּרֻשְׁתִּי וְיִשָּׁב (פּו"ח), 'לָכוּ וְרֵאוּ מַפְעֻלוֹת
אֱלֹהִים וְכוּ, הַפֶּךְ יָם לִיבְשָׁה' וְכוּ' (תהלים
סו, ה-ו), לָמָּה יִשְׁנָאוּ אֹתוֹ' (בראשית לו, ד),
כְּדֵי שְׂיִקְרַע הַיָּם לְפָנָיִם, עכ"ל. וּמִכָּאֵן
מוֹכַח, שְׁשִׁנְאָת אֲחִיו לְיוֹסֵף הִיָּתָה בְּרִצּוֹן
הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּבְשִׁבִיל זֶה יֵרַד יַעֲקֹב
לְמִצְרַיִם, וְלֹא הִיָּה בְּדֶרֶךְ מִקְרָה, אֲלֵא הַכֹּל
הִיָּה מִן הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא.

מגיד. וְיִירַד מִצְרַיִמָּה, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹרֵי, וְיִגְרֵר שָׁם,
מִלְמַד שְׁלֹא יֵרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ
בְּמִצְרַיִם, אֲלֵא לְגוּר שָׁם, שְׁנֹאֲמַר (בראשית מו, ד)
'וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ לְגוּר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן כִּי אֵין מִרְעָה
לְצֹאֵן' וְכוּ. מִקְשִׁים, לָמָּה לֹא הִבִּיא רֹאִיָּה
מִהַפְתּוֹב עַל פֶּסְקָא וְיִירַד מִצְרַיִמָּה, אָנוּס עַל
פִּי הַדְּבֹרֵי, כְּמוֹ שְׁעֲשֵׂה בְשָׂאֵר חֲלֻקוֹת
וּבְשָׂאֵר הַתּוֹבוֹת שֶׁל הַפֶּסּוּק. וְאִם תֹּאמַר, שְׁלֹא
יֵשׁ רֹאִיָּה מִהַפֶּסְסוּק, אִם כֵּן, מִנֵּין לוֹ.

וְנִרְאָה לְתַרְזַן, דְּלֵא אֵיצְטְרִיךְ פֶּסּוּק וְרֹאִיָּה
עַל זֶה, דְּכּוֹנֵנַת הַמַּגִּיד הִיא לֹמַר,
שְׁוִירַד מִצְרַיִמָּה, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹרֵי,
נְפָקָא לָן מ'וִיגְרֵר שָׁם, מִלְמַד שְׁלֹא יֵרַד וְכוּ'
שְׁנֹאֲמַר וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ' וְכוּ, מִשּׁוּם
דְּאִמְרִינֵן בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (ב"ר פו, ב) עַל פֶּסּוּק
(בראשית לט, א) 'וְיוֹסֵף הוֹרֵד מִצְרַיִמָּה', מְשַׁל
לְפָרָה שְׁמוֹשְׁכִין אוֹתָהּ לְמִקּוּלִין', וְלֹא
הִיָּתָה נִמְשָׁכַת, מָה עָשׂוּ, הוֹלִיכוּ בְּנָה
לְפָנָיִה, וְהִיא הִיָּתָה הוֹלֵכַת אַחֲרָיו בְּעַל
כְּרַחֵה שְׁלֹא בְטוֹכְתָהּ. כִּף אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא, הִרְיָנִי מוֹשֵׁף בְּנֵי לְפָנָיִי, וְאֲבִיו יַעֲקֹב
יִלַּךְ אַחֲרָיו בְּעַל כְּרַחוּ שְׁלֹא בְטוֹכְתוּ, עכ"ל.

ז

וּמִתְחַלְלָה הַתִּימָא מִבְּאָר, אִם הַפֶּסּוּק
אוֹמַר 'וְיִרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם'
וְכוּ, כְּכֹר זְהוּ הָאֵמַת בְּעַצְמוֹ, וּמָה
צִרְךָ רֹאִיָּה מִפֶּסּוּק אַחֵר, דְּמֵאֵי אוּלְמִיָּה
דְּהֵאֵי פֶסּוּקָא מֵהֵאֵי פֶסּוּקָא, וְכּוֹנֵנַת
הַמַּגִּיד בְּדֶרֶשָׁה זֶה נְעֻלְמַת, דְּמָה כָּא
לְחַדְשׁ.

מגיד. וְיִרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וְיַעֲנוּנוּ' וְכוּ' (דברים
א, כו). 'וְיִרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם', כְּמָה
שְׁנֹאֲמַר (שְׁמוֹת א, י) 'הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ' וְכוּ'.
'וְיַעֲנוּנוּ', כְּמָה שְׁנֹאֲמַר (שְׁם פֶּסּוּק יא) 'לְמַעַן
עֲנֹתוֹ בְּסִבְלַתָם' וְכוּ'. וְיִתְנוּ עֲלֵינוּ עֲבָדָה
קִשָּׁה' (דברים ש, כ) כְּמָה שְׁנֹאֲמַר (שְׁמוֹת ש, יג)
'וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם' וְכוּ'.

ועוד קשה, למה הביא ראיה על ויתגו עלינו עבדה קשה, מפסוק וייעבדו מצרים את בני ישראל בפרך, שדרשו בו רז"ל (סוטה יא, ב), בפה רך, ולא הביא ראיה מפסוק (שמות א, יד) וימררו את חייכם בעבדה קשה בחמר ובלבנים וכו', שנכתב שם בפרוש 'עבדה קשה', ועוד סוף הפסוק 'אשר עבדו בהם בפרך', הפל מודים שזהו בפריכה ממש.

ויש לומר, שפונת המגיד היתה לתרץ הקשות הנופלות על הפסוק של וירעו אתנו המצרים וכו', שהיה לו לומר וירעו לנו, כמו שהקשו המפרשים. ועוד, היה לו לומר וירעו המצרים ויענו אותנו, כמו שנאמר (בראשית טו, יג) ויעבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. ועוד, מהו ויתגו עלינו עבדה קשה, היה לו לומר בקצור, ויענונו בעבדה קשה.

אלא ודאי שהפסוק הזה רצה לרמז לנו שלוש דברים פריטיים, ואף בשלשה פסוקים שמביא לראיה יש לדקדק ולהקשות בהם, ועתה שהם קשורים ביורעו אתנו, בא זה ולמד על זה.

ומלבד מה שדרשו רז"ל על 'הבה נתחכמה', יש להקשות, מה חכמה שיש פאן. ואף למה שפרש רש"י (שמות א, י), לדונים במים, אין צורך כל כך חכמה לדבר זה, ומפל שכן ששלשה היו באותה עצה, יתרו ובלעם ואיוב (סוטה יא, א), וכלם היו חכמים גדולים.

ועוד יש לדקדק בדברי רז"ל בסנהדרין פרק חלק (קו, א), שלוש היו באותה עצה, בלעם יעץ, יתרו ברח, ואיוב שתק. דמה עצה היא זו, אם לא היה אלא אחד מדבר, ולא היה להם לומר שלוש היו באותה עצה, אלא שלוש היו לעשות עצה. ורחק לומר, שהיו שם חכמים אחרים מיועצי פרעה, דאם כן, למה לקה איוב מחמת ששתק, הלא אף אם הוא היה בורח, היתה העצה נעשית מבלעם עם יועצים אחרים.

ומה שנראה לומר, שהעצה שלהם היתה ממש דבר חכמה, להבין פונת הקדוש ברוך הוא שנתן שני קצין בגלות מצרים, אחד במספר השנים של ארבע מאות שנה, והשני במספר הדורות, דכתיב (בראשית טו, טז) ודור רביעי ישובו הנה, וכמה טרחו בזה המפרשים, והתוספות יום טוב פתב בפרק ב' דעדיות (משנה ט ד"ה אף ע"פ) בשם הראב"ד, ואני תמה, למה נתן שני קצין בשנים ובדורות, עכ"ל. ובמכילתא פרשת בא (מסכתא דפסחא פרשה יד), זכו, אגאלם לדורות, לא זכו, אגאלם לשנים, עכ"ל. ואין הכי נמי, שאלו החכמים ויועצי פרעה, באו בקשיא זו של הראב"ד, ותרצו ביניהם כפי תרוץ המכילתא הנ"ל.

ועוד למדו מכאן, דמדאיצטריך לעשות התנאי כפול, ולבאר דבריו אם יזכו, ואם לא יזכו בנתינת שני קצין, למדו דבר מתוך דבר, שאי אפשר להקדוש ברוך הוא להיות מערים על שבועתו, שנשבע שלא יביא מבול

מאמרם ז"ל שלשה היו באותה עצה, בלעם יעץ וכו'.

פסוקים ו'עבדום וענו אתם ארבע מאות שנה, ודור רביעי ישובו הנה'.

לא היה יכול להאריך הקץ אם לא יזכו, שהרי היה נקרא בזה חוזר מדבורו חס ושלום.

וְכָל זֶה הָיָה בְּמַחְשַׁבַת יוֹעֲצֵי פְרַעַה וְחַכְמָיו כְּשֶׁאָמְרוּ 'הִבֵּה נִתְחַכְמָה', שֶׁכָּבֵר הַסְפִּימָה דַעְתָּם שִׁישְׂרָאֵל שֵׁם הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים, וְאֵינָם רְאוּיִים לְהִגָּאֵל בְּקֶץ הַקָּצֵר בְּמִסְפַּר הַדּוֹרוֹת, וְלִכְּנָן נִתְחַכְמוּ לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע, כְּדֵי שְׁלֹא יִשׁוּבוּ בְתִשׁוּבָה, וְלֹא יִזְכּוּ, וְכִמּוֹ שִׁכְתּוּבו הַמְּפֹרְשִׁים, מְדַכְתִּיב 'וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ הַמְּצָרִים', וְלֹא כְתִיב 'וַיִּרְעוּ לָנוּ' וְכוּ'.

וּבִאֲמַת שֶׁכֶּף הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן, כְּדֹאֲיָתָא בְּרִישׁ שְׁמוֹת רַבְּהֵי (א), שְׁלֹפֵי שֶׁהִפְרוּ בְרִית מִלְּהָ, הַפֶּךְ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶהְבְּתֵם שֶׁל הַמְּצָרִיִּים לְשִׁנְאָה. וְכֵן כְּתוּב בִּיתְזִקְאֵל (ב, ה; ו), 'וְאָנֹדַע לְהֵם בְּאַרְץ מְצָרִים', 'אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ' וְכוּ'.

וְזָהוּ מֵה שֶׁמְשַׁמֵּיעֵנוּ הַמַּגִּיד, 'וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ' כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר 'הִבֵּה נִתְחַכְמָה' וְכוּ', שֶׁהַחֲכָמָה הִיְתָה לְעַכֵּב בִּידְיָנוּ הַתִּשׁוּבָה, כְּדֵי שְׁלֹא נִזְפָּה, וְנִהְיֶה חֲשׂוּבִים רָעִים, וְלֹא יִהְיֶה אֶפְשֵׁר לָנוּ לְהִגָּאֵל אֲלָא בְּמִסְפַּר הַשָּׁנִים, שְׂאָף אִם יִרְצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַחֵל לְהֵם, הַמַּדַּת הַדִּין תִּהְיֶה מַעֲפָכָת.

וְעוֹד מְנַעַנו מִמְּנוּ הַגָּאֲלָה מִכָּל הַצְּדָדִים, שְׂאָף אִם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִרְצָה לְגַאֲלֵם אֶף עַל פִּי שְׁלֹא יִזְכּוּ, וַיַּעֲשֶׂה הַדְּבָר דְּרַךְ טַבַּע, בְּסִתֵּר וּבְהַעֲלֵם שֶׁל מַדַּת הַדִּין, כְּגוֹן שִׁיעוּרֵר אִיזוּ מִלְחָמָה נֶגְדַּ הַמְּצָרִיִּים,

לְעוֹלָם, וְאֵינּוּ יוֹכֵל לְהִבְיֵא עַל אִמָּה אַחַת, כְּמוֹ שֶׁפֶרְשָׁנוּ לְמַעֲלָה (וּרְא אוֹת י), עַל הַהִיא דִּי הִשְׁפֵּט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט (בראשית יח, כה), אָמַר אַבְרָהָם, מַה אַתָּה מַעֲרִים עַל הַשְּׁבוּעָה, שְׂמָא מְבוּל שֶׁל מִים אִי אַתָּה מְבִיא, אֲבָל מְבוּל שֶׁל אֵשׁ אַתָּה מְבִיא, אִם כֵּן, לֹא יֵצֵאת דִּי הַשְּׁבוּעָה (בר"ד מט, ט).

וְאִם אֵינּוּ יוֹכֵל לְהַעֲרִים עַל הַשְּׁבוּעָה, אֶפְלוּ אִם לֹא יִזְכּוּ יִשְׂרָאֵל חֲזִיב לְגַאֲלֵם, וְאֵינּוּ יוֹכֵל לִזְמַר, לֹא הִבְטַחְתִּי לְגַאֲלֵם אֲלָא אִם יִהְיוּ צְדִיקִים, וְלֹא כְשִׁיְהִיוּ רְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי לְעִיל בְּפִרְשַׁת נַח (אוֹת ב) עַל פְּסוּק (ישעיה נה, ט) 'כִּי מִי נַח זֹאת לִי, וְעַיִן שָׁם'.

וּמַחְמַת זֶה הַצָּרַף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְכַר דְּבָרָיו בְּנִתְיַנַּת שְׁנֵי קִצִּינ, שֶׁהִבְטַחַת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיא כְּמוֹ שְׁבוּעָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתּוּבו הַמְּפֹרְשִׁים. וְעוֹד, גַּם שֵׁם נֶאֱמַר (בראשית טו, יח) 'כִּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר' וְכוּ', וְאֵין בְּרִית אֲלָא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, וְעַל זֶה נִקְרָא בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים.

וּמִשׁוּם הַכִּי אָמַר לְאַבְרָהָם תַּחֲלָה הַקֶּץ הַיּוֹתֵר אַרְף, דִּהְיִנוּ מִסְפַּר הַשָּׁנִים, וְיַעֲבֹדוּם וְנַעֲנו אֲתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְאַחַר כֶּף 'וְדוֹר רַבִּיעִי', שֶׁהוּא מִסְפַּר הַדּוֹרוֹת וְהַקֶּץ הַיּוֹתֵר קָצֵר. כְּלוּמַר, לְפִי הַדִּין הָיָה לְהֵם לְהִשְׁתַּעֲבֵד מִסְפַּר הַשָּׁנִים, אֲבָל אִם יִזְכּוּ, אֲנִי מוֹחֵל לְהֵם מַקְצַת הַשְּׁעָבוֹד, וְאִם הָיָה אוֹמֵר תַּחֲלָה 'וְדוֹר רַבִּיעִי יִשׁוּבוּ הֵנָּה', דִּהְיִנוּ מִסְפַּר הַקָּצֵר, כְּכֹר הָיוּ זוֹכִים בּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְשׁוּב

וְאֵז יִשְׂרָאֵל יתּוֹסֵפוּ מַעֲצָמָם עַל שׁוֹנְאֵיהֶם
 שֶׁל הַמִּצְרָיִים, וַיִּצְאוּ מֵעֲצָמָם מִשָּׁם, כִּנְגַד
 זֶה וְנִתְחַכְּמוּ לְהַמְעִיט אוֹתָם, 'פֶּן יִרְבֶּה
 וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה' וְכו' (שמות א,
 10). וְלִכֵּן מִדָּה כִּנְגַד מִדָּה, אִף הֵם הִלְכוּ
 מֵעֲצָמָם דֶּרֶךְ טֹבַע אֶל תּוֹף הַיָּם.

וְזוֹהוּ שֶׁשְּׁלֹשָׁה הָיוּ בְּאוֹתָהּ עֲצָה, דְּהִינּוּ
 בַּעֲצָה הִרְאֵנוּהָ, שֶׁהִיְתָה לְבִקְשׁ
 הַטַּעַם שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִתֵּן שְׁנֵי קִצִּים,
 הָיוּ כָּל הַשְּׁלֹשָׁה יַחַד מְדַבְּרִים, וְתִרְצוּ
 כַּחלוּק הַנַּ"ל, אִם לֹא יִזְכּוּ לְשָׁנִים, וְאִם
 יִזְכּוּ לְדוֹרוֹת.

אָמְנָם, מֵה שֶׁנִּגְרַר מִזֶּה, שֶׁרְצוּ לַעֲכֹב
 גְּאֻלְתָּם, וְנִתְחַכְּמוּ לְהוֹסִיף עַל
 חֲטָאתָם פֶּשַׁע, בְּזֶה לֹא הָיוּ שׁוּיִם בַּעֲצָה,
 שֶׁהָיָה יִתְרוֹ בֵּרַח, וְאִיּוֹב שִׁתַּק, וְאִם הָיָה
 אִף הוּא בּוֹרַח, הִיְתָה רַב הַעֲצָה מְקַלְקֶלֶת,
 וְלֹא הָיוּ שְׁמִים לִב לְדוֹבְרֵי בִלְעָם שֶׁהָיָה
 יַחֲדִי. וְאִף אִם תִּרְצֶה לומר שֶׁהָיוּ שָׁם
 יוֹעֲצִים אַחֲרֵים, לֹא הָיוּ נִחְשָׁבִים כְּלוּם
 לְגַבִּי אֱלוֹ הַשְּׁלֹשָׁה, שֶׁהָיוּ חֲכָמִים גְּדוּלִים.

וְאִם תֹּאמַר, וְהָא תִּכְף שֶׁהִסְכִּימוּ בֵּינֵיהֶם
 בַּעֲצָה הִרְאֵנוּהָ, שְׁאִין בִּידוֹ שֶׁל
 הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַעֲרִים עַל הַשְּׁבוּעָה,
 מִמִּילָא הַדְּבַר מוֹיְכָן מֵעֲצָמוֹ שֶׁיִּכּוֹלִים
 לְדוֹנֵם בְּמִים, וְאִין צִרְף עוֹד לַעֲצָה אַחֲרָת,
 וְאִף אִם אִיּוֹב הָיָה בּוֹרַח, לֹא הָיָה מוֹעִיל
 כְּלוּם. דִּישׁ לומר, שְׁאִם הָיָה בּוֹרַח אִף
 הוּא, לֹא הָיוּ עוֹשִׂים מַעֲשֶׂה לְגוֹר עֲלֵיהֶם
 'כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד' (שמות א, כב), אִף עַל פִּי
 שֶׁהִסְכִּימוּ כְּכֹר שְׁאִין הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
 מַעֲרִים, מִשׁוּם דְּאִמְרִינֵן בְּעֵלְמָא (כתובות יד,

א) לְהִלְכָה וְלֹא לַמַּעֲשֶׂה, שֶׁלְּפַעֲמִים מִכַּח
 שֶׁקָּלָא וְטָרִיא אָנוּ לְמִדִּים אֵיזָה דִּין, אָבֵל
 אִין אָנוּ סוֹמְכִים עַל אוֹתָן הַסְּבָרוֹת לְעִנֵּין
 מַעֲשֶׂה. וְהִכָּא נִמְלִי, אִם הָיָה בּוֹרַח אִף
 הַמִּצְרָיִים, כְּמוֹ שֶׁבִּרַח יִתְרוֹ, הָיוּ אוֹמְרִים
 לְעִנֵּין מַעֲשֶׂה, וְלֹא הָיוּ עוֹשִׂים הַגְּזֵרָה עַל
 יִשְׂרָאֵל.

אֲחֵר זֶה אָמַר, וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר
 (שמות שם, יא) 'לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם
 וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה' וְכו'. גַּם עַל
 פְּסוּק זֶה קָשָׁה, מָה אֲכַפֵּת לָנוּ לִידַע אִם
 בָּנוּ בֵּית מִסְכְּנוֹת אוֹ אֵיזָה בְּנִין אַחֵר. לִכֵּן
 בָּא הַמַּגִּיד לְפָרֵשׁ, שֶׁהַפְּסוּק שֶׁל 'וַיִּרְעוּ
 אֲתָנוּ הַמִּצְרָיִים וַיַּעֲנוּנוּ' בָּא לְלַמְּדֵנוּ,
 שֶׁמִּלְכַד הַעֲבוּדָה הִקְשָׁה הַכְּתוּבָה בְּפְסוּק
 'וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בַּחֲמֹר
 וּבִלְבָנִים', דְּהִינּוּ עֲבוּדַת הַבְּנִין, עוֹד הָיָה
 לָהֶם עֲנוּי אַחֵר, בְּכַוֵּנָתָם 'עָרֵי מִסְכְּנוֹת'
 דְּיָקָא, וְזוֹהוּ וַיַּעֲנוּנוּ, שֶׁהָיָה נִמְשָׁךְ לָהֶם
 עֲנוּי אַחֵר מִחֲמַת הַסְּבָלוֹת, וְזוֹהוּ 'לְמַעַן
 עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם', מִשׁוּם שֶׁ'וַיִּבְּן עָרֵי
 מִסְכְּנוֹת'.

שִׁתְּרִי נוֹדַע (ספר הכוונות ענין פסח ויציאת מצרים;
 שער הכוונות דרושי הפסח דרוש א), כִּי סוֹד
 וְטַעַם גְּלוּת מִצְרַיִם, הָיָה לְלַקֵּט כָּל
 הַנִּיצוּצוֹת שֶׁנִּתְפָּזְרוּ שָׁם בַּחֲטָא אָדָם
 הִרְאֵנוּ, וְכֵן הָיָה הַאֲמַת, שֶׁבְּצִאָתָם מִשָּׁם
 עֲשָׂאוּהָ כְּמַצוּלָה שְׁאִין בָּהּ דְּגֵן (ברכות מ,
 ב), 'וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם' (שמות יב, לו), וְעִנֵּין
 לְקִיטַת הַכֶּסֶף שֶׁלַקֵּט יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם, הוּא
 סוֹד הַנִּיצוּצוֹת שֶׁפָּגַם אָדָם הִרְאֵנוּ בַּעֲץ

פסוק 'למען
 ענתו
 בסבלתם
 ויבן ערי
 מסכנות'
 וכו'.

הדעת פְּנוּדָע, וְלָכֵן 'פְּסִיף' גִּימְטְרִיא 'ע"ץ', וְעִזָּן בְּמִגְלָה עֲמֻקּוֹת אֶפְן קע"ו.

וְהַמְצָרִיִּים הָיוּ רוֹצִים לַעֲכָב עַל יָדָם, שְׁאָפְלוּ בְּצִאתָם לֹא יוּכְלוּ לְלַקֵּט אוֹתָן הַנִּיצוּצוֹת, אֲלֵא יִשְׁאָרוּ שָׁם מְטַמְעוֹת, וְלָכֵן שָׁמוּ עֲלֵיהֶם לְבִנוֹת שְׁתֵּי עָרֵי מְסֻכּוֹת, לְאַצֵּר שָׁם אֶת הַפֶּסֶף שֶׁלֶקֶט יוֹסֵף מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְשְׁתֵּי עָרִים אֵלוּ הָיוּ הַחֶלֶק שֶׁל שְׁתֵּים נָשִׁים זִוּוֹת, וְשִׁפְרֵי קְאָמֵר וְיַעֲנוּגוֹ, כְּמָה שְׁנֹאָמַר 'לְמַעַן עֲנֹתוּ וְכוּ', שְׁזָה הִיָּה לָנוּ לְעִנּוּי גְדוֹל, אִם לֹא הָיִינוּ מְלַקְטִים אוֹתָן הַנִּיצוּצוֹת.

וְאִם כֵּן, מִתְחַלֵּה וְיִרְעוּ אֲתָנוּ הַמְצָרִים' מִשׁוֹם 'הִכָּה נִתְחַפְּמָה', לַעֲכָב גְּאֻלְתָּנוּ הַגּוֹפְנִית, וְאַחַר כֵּךְ 'וְיַעֲנוּגוֹ' 'לְמַעַן עֲנֹתוּ', לַעֲכָב גְּאֻלְתָּנוּ הַרוּחָנִית, וְאַחַר כֵּךְ 'וְיִתְנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה', כְּמָה שְׁנֹאָמַר 'וְיַעֲבֹדוּ מִצְרַיִם וְכוּ', וְכִנּוּתָם בְּזֶה הִיָּתָה לְבִטּוֹל גְּאֻלְתָּם מִכָּל וְכָל, שִׁיְהִיוּ נְטֻמְעִים שָׁם חֵס וְחִלְיָה וְנֶאֱבָדִים. וּבְאֵמַת, שֶׁבִּשְׁבִּיל זֶה נֹאָמַר (דברים טו, ג) 'כִּי בַחֲפוּזוֹן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם', שֶׁכָּבֵר נִכְנָסוּ בְּמִ"ט שְׁעָרֵי טְמָאָה, פְּנוּדָע (סידור האר"י הגדוֹשׁ'פ פִּסְקַת מִצַּח זו, שְׁפִתֵי כַהֵן שְׁמוֹת יב, יא).

זֶה בַחֲמֵר וּבִלְבָנִים בְּפָה רַךְ, כְּדֵי שִׁיטְפֹשׁ חֻקְמַת יִשְׂרָאֵל, דִּידוּע הוּא, שְׁאִין לָךְ שׁוֹם מְלֹאכָה שְׁתַּטְמֵטם אֶת הַלֵּב וּמְטַפְּשֵׁת הַשִּׁכָּל כְּמוֹ טִיט וּלְבָנִים, וְרֹאֵיהָ לְדַבֵּר, אֲנָשֵׁי כְּפָרִים וְעוֹבְדֵי אֲדָמָה. וְזֶה שְׁאָמְרוּ רַבִּי ל (כ"ד צו, א; רש"י בראשית מו, כח), נִסְתָּמוּ עֵינֵיהֶם וְלָבָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִצְרַת הַשְּׁעִבּוּד, שֶׁהִתְחִילוּ לַשְּׁעִבְדָם. דְּהִינוּ עֵינֵי שְׁכָלָם, עכ"ל.

וְכָל זֶה רוֹמֵז לְשׁוֹן הַפְּסוּק וְיִתְנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה, דְּמָהוּ הַלְשׁוֹן שֶׁל 'וְיִתְנוּ עֲלֵינוּ', וְהַעֲבִידוּנוּ' הִיָּה לוֹ לומר, אֲלֵא וְדָאֵי בֵּא לְרַמֵּז, שְׁמִתְחַלֵּה הִיָּתָה בְּפָה רַךְ, וּמְחַמַּת זֶה נְשַׁמְטֵם שְׁכָלָם וְכֹחָם, וְלֹא הִיָּה בָהֶם עוֹד דַּעַת לְמֵאֵן וְלְמַחּוֹת, וְהָרִי הוּא כְּמִי שְׁנוֹתָן מִשְׁאֵי עַל כְּתָף חֲבֵרוֹ, וְלִפֵּי שְׁהִיָּה לָבָם מְטַמְטֵם, נְטֻמְעוּ בְּמִ"ט שְׁעָרֵי טְמָאָה, וְהָיוּ חֵס וְשְׁלוֹם נֶאֱבָדִים שָׁם, שֶׁהָרִי לֹא הִיָּה לָהֶם עוֹד לֵב וְדַעַת לְשׁוֹב אֶל ה', וְלַעֲזוֹב דְּרִכֵּיהֶם הַרְעִים.

וְלָכֵן הִבִּיא הַמַּגִּיד רֹאֵיהָ מִפְּסוּק וְיַעֲבֹדוּ, מִשׁוֹם דָּאֵי לֹאוֹ הִכִּי, לֹא הִיָּה אֶפְשָׁר שֶׁהַמְצָרִיִּים יִתְנוּ עֲלֵיהֶם עֲבֹדָה קָשָׁה, שֶׁהָרִי עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ כְּכֹר עֲצוּמִים מֵהֶם.

וּמִשׁוֹם הִכִּי מְזַכְּרִים זֶה בְּהַבָּאת הַכְּפֹוּרִים שְׁנֹקְרָאוּ 'רֹאשִׁית' (שְׁמוֹת כג, ט), שְׁאָף יִשְׂרָאֵל נִקְרָאוּ 'רֹאשִׁית' (דְּמִיָּה ב, ג), וְכַתִּיב בָּהֶם (שם) 'כָּל אֲכָלְיוֹ יֵאָשְׁמוּ', כְּמוֹ שֶׁלְקוֹ הַמְצָרִיִּים, שְׁהָיוּ רוֹצִים לַעֲכָב גְּאֻלְתָּם הַגּוֹפְנִית וְהַרוּחָנִית, וְגֹאֲלָתָם מִכָּל וְכָל, כְּמוֹ שֶׁפְּרָשְׁנוּ, וְסוּד

פסוק ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

וְהִנֵּה בְּפִסּוּק וְיַעֲבֹדוּ מִצְרַיִם וְכוּ, יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, לְפִי דְבָרֵי רַבִּי ל' שֶׁבְּפֶרֶךְ' רָצָה לומר בְּפָה רַךְ, לְמָה קָבְלוּ עַל עֲצָמָם בְּסוּף לַעֲבֹד בְּפִרְיָה. וְגַם הַמְצָרִיִּים אֵיךְ לֹא נִתְרָאוּ מֵהֶם, שְׁמָא יִמְחוּ בְיָדָם, פִּינּוֹן שְׁכָבֵר רַב וְעֲצוּם הוּא מְמַנּוּ, וְכֵן הַקְשָׁה הַזֹּרֵעַ בְּרַךְ בְּפִסּוּק זֶה. וְתַרְץ, שְׁזָה הִיָּה תַחְבּוּלַת הַמְצָרִיִּים, לַשְּׁעִבְדָם תַּחְלָה בְּאֶפְן

הבכורים הוא, לאַתְּבֵּא סְטְרָא דְקִדְשָׁה
לאַתְּרִיהּ ^א (מגיד מישרים פרשת כי תבוא).

וּבְרַחֲמֵיךָ זֶה יִפְדְּשׁוּ דְבָרֵי רַבֵּן גַּמְלִיאֵל
(פסחים קטו, א), כֹּל מִי שֶׁלֹּא אָמַר
שְׁלוֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יָדָי
חֻבְתּוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, פֶּסַח מִצֵּה וּמְרוֹר.
וְהַקְּשִׁיא מְבֹאֲרֵת, מָה עֲגִינְךָ אֵלּוּ שְׁלוֹשָׁה
דְבָרִים, וּמָה קָשְׁרֵךְ יֵשׁ לָהֶם יְחֵד. וְעוֹד,
לָמָּה הִנִּיחַ הַמְּרוֹר שֶׁהוּא זְכָר לְשַׁעֲבֹד,
אֲחֵר הַמִּצֵּה שֶׁהִיא סִמְנָן לְגַאֲלָהּ.

מאמרו ד'
קל מי שלא
אמר
שלושה
דברים אלו
בפסח לא
יצא ידי
חובתו.

וְעוֹד, דְּבִלְאוּ הֵכִי, הִיָּה קָשָׁה הַכֶּפֶל,
שֶׁהָיָה כְּשֶׁאִמְרָנוּ 'פֶּסַח', דִּהְיִינוּ
שְׂדֵלְג אֶת הַקֶּץ, אִם כֵּן כִּבְרַת בְּאֵה הַגְּאֲלָהּ,
וּמָה צִרְיָךְ לֹמַר עוֹד 'מִצֵּה'. אֲלֵא, 'פֶּסַח'
רוֹמְזוּ לְגַאֲלָהּ גּוֹפְנִית, וְ'מִצֵּה' לְגַאֲלָהּ
רוֹחֲנִית, וְאֵתִי שְׁפִיר שֶׁהַמִּצֵּה נִקְרָאת 'לְחֵם
עֲגִי' (דברים לו, ג), 'שֶׁהוּא כִּנְגָד וְיִעֲנוּגוֹ',
שֶׁאִמְרָנוּ שֶׁהוּא עֶכֶב הַנִּיצוּצוֹת.

וְאַחֲרַי כֶּף רִצּוֹ לְעֶכֶב גְּאֲלֵתְנוּ מִכָּל וְכָל,
שֶׁשְׂתָּמוּ עֵינֵינוּ וְלִבֵּנוּ בְּצִרְתָּ
הַשַּׁעֲבֹד, שֶׁהֵינּוּ נִטְמָעִים בְּמִ"ט שְׁעָרֵי
טְמֵאָה, וְאִם הָיָה יִשְׂרָאֵל מִתְּעַפְּכִים שָׁם
אֶפְלוּ רִגְעַת אֶחָד יוֹתֵר, הָיָה נִטְמָעִים לְגַמְרֵי
חֵס וְשָׁלוֹם, וְלִכֵּן 'הַצּוֹר תָּמִים פָּעֵלוּ כִּי
כָּל דְרָכָיו מִשְׁפָּט' (דברים לב, ד), הַצִּיל עֲשׂוֹק
מִיַּד עוֹשֶׁקוֹ, דִּהְיִינוּ יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם,
וְגַאֲלָם בַּחֲפִזוֹן קִדְּם זְמַנָּם, וְהִאֲרִיךְ זְמַן
לְפָרִיעַת חוֹב שֶׁל גְּלוּתָם בְּגִלְיֹת אַחֲרוֹת.

וּבִשְׁבִיל זֶה, אַחֲרֵי הַפֶּסַח וְהַמִּצֵּה, עֲדִין
נִשְׂאָר לָנוּ הַמְּרוֹר, דִּהְיִינוּ גְּלוּיֹת
אַחֲרוֹת, וְזֶה גֵרֵם הַעֲבֹדָה קָשָׁה שֶׁנִּתְּנוּ
עֲלֵינוּ, שֶׁבִשְׁבִיל זֶה נִכְנסוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּמִ"ט
שְׁעָרֵי טְמֵאָה כְּנֹל. וְעוֹד, שֶׁעַקֵּר מִצְוֹת
הַמְּרוֹר הוּא בַּחֲזָרָת, שֶׁתְּחַלְתּוּ מֵתוֹק וְסוּפוֹ
מֵר, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הַמִּצְרַיִם.

וּבְמָה שֶׁכִּתְּבוּ אֵתִי שְׁפִיר, שֶׁבְּאֵלּוּ
הַשְּׁלוֹשָׁה דְבָרִים יֵשׁ כֹּל הַסּוּד שֶׁל
גְּלוּת מִצְרַיִם, שֶׁמִּתְחַלֵּה רִצּוֹ לְעֶכֶב גְּאֲלֵתְנוּ
עַד הַקֶּץ הָאָרְץ שֶׁל מִסְפַּר הַשָּׁנִים, לְפִי
שֶׁהֵינּוּ רַעִים, וְאֲדַרְבֵּא, הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
הוֹצִיאָנוּ בְּקֶץ הַקָּצֵר שֶׁל מִסְפַּר הַדּוֹרוֹת,
וְנִתַּן לָנוּ שְׁתֵּי מִצְוֹת לְעִסַק בָּהֶם כְּדִי
שֶׁנִּזְכֶּה, וּבִזֶּה דֵּן אוֹתְנוּ כְּזוֹכִים, וְדֵלְג אֶת
הַקֶּץ, וְזֶהוּ 'פֶּסַח'.

וְאַחֲרַי כֶּף, רִצּוֹ לְעֶכֶב הַנִּיצוּצוֹת שֶׁלָּנוּ
בְּכַנֵּי עָרֵי הַמִּסְכָּנוֹת, וּבְעֵל פְּרָחֵם
הַצְּרִיכוֹ, אֲדַרְבֵּא, לְגַרְשֵׁם מִשָּׁם, דְּכִתִּיב
(שמות יב, לג) 'כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ
לְהִתְמַהֵמָה'. וְעוֹד, כִּי זוֹ הִיא עֵקֶר הַגְּאֲלָהּ
שֶׁל הַנִּיצוּצוֹת, שֶׁבִשְׁבִילָהּ יִרְדּוּ לְמִצְרַיִם.

ח

וַיִּאֲנָחוּ וְכוּ', וְיִשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוֹ' (דברים
שם), כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות שם, כד) 'וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים וְכוּ', וַיִּרְא אֶת עֲנִיָּנוּ' (דברים שם),

'וַיִּנְצֵעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ' (דברים כו,
ז), כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, י) 'וַיְהִי
בַיּוֹמִים הָרִבִּים הָהֵם וַיִּמָּת מִלֶּךְ וְכוּ'

מגיד ו'נצעק
אל ה' אלהי
אבותינו כמה
שפתחו ויהי
ביומים
הרבים וכו'.

וְהִינּוּ, דְאִיתָא בְּמַנְלָה עֲמֻקוֹת (פרשת ואתחנן אופן רלו), שִׁישְׁרָאֵל בְּמִצְרַיִם הָיָה לָהֶם לְתַמְנָן כְּנַגְדָּא מַה שְׁפָגְמוּ אַרְבַּעַה דְּרוֹת, שְׁסִימָנָם אַמּוֹס"ה - אָנוּשׁ מִבּוֹל סִדּוּם ה'פְּלָגָה, וְזֵהוּ הָרְאִישִׁי תְּבוּת 'ה'מוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם' (שמות ו, ז).

וְלִבְנֵי סִבְלוֹ אַרְבַּעַה עֲנָשִׁים, דְּהִינּוּ, כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֻרָה תְּשְׁלִיכֵהוּ (שם א, כב), כְּנַגְדָּא דוֹר אָנוּשׁ, שִׁים אוֹקִינְסִים הַצִּיף שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם.

מְנִיעַת תְּשֻׁמִּישׁ, דְּהִינּוּ פְּרִישׁוֹת דְּרָף אַרְץ, כְּנַגְדָּא דוֹר הַמְּבּוֹל שְׁחֻטָּאוֹ בְּזַנּוּת, וְלֹא הִיְתָה פּוֹנְתָם לְהוֹלִיד בְּנִים לְקִיּוּם הַמִּין, רַק פּוֹנְתָם לְמַטְעַת פְּרָמִים, כְּדֹאִיתָא בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (כ"ד ל, ב).

'וַיִּפְּצוּ הָעַם כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם' (שמות ה, יב), כְּנַגְדָּא דוֹר הַפְּלָגָה.

וּבְנַגְדָּא סִדּוּם, שְׁנֵהֲפֹכוּ הָעָרִים עַל יוֹשְׁבֵיהֶן, גַּם כָּאֵן שְׁקֵעוּ בְּנֵיהֶם בְּבִנְיָן, כְּמוֹ שְׁאֲמְרוּ ז"ל (שמו"ד ה, כא). וּבְכָל אֵלוֹ הַגְּזֵרוֹת הָיוּ סוֹבְלִים יִשְׂרָאֵל, שְׁהָרִי יוֹדְעִים שִׁישׁ לָהֶם לְתַמְנָן קְלָקוּלָם שֶׁל אֵלוֹ, וְאֵין מְקוֹם לָהֶם לְצַעֵק, שְׁהָרִי עַד שְׁלֹא נִשְׁלַם הַתְּקוּן אִי אֶפְשָׁר שִׁיגְאָלוֹ.

אַמְנָם, כְּשִׁרְאוּ גְזֵרָה זֹאת שֶׁל 'וַיִּמַּת מֶלֶךְ מִצְרַיִם', שְׁהָיָה שׁוֹחַט ק"ג יְלָדִים בְּבִקְרָא, וְק"ג יְלָדִים בְּעָרֵב, כְּמוֹ שְׁאֲמְרוּ רז"ל (שמו"ד א, לד), וְזוֹ אֵין לָהּ שִׁיכוּת עִם הַדְּרוֹת הָרְאִישׁוֹנִים, אֲזִי צַעֵקוּ אֶל ה', לומר, מַה שְׁיִכּוּת יֵשׁ בְּגֵזֵרָה זֹאת, וְנִצְעַק

כְּמַה שְׁנֵאָמַר וְכו'. צִרִיף לְדַקְדָּק, מַה כָּא הַמְגִיד לְהוֹדִיעֵנוּ, וּמֵאִי קִשְׁיָא לִיָּה בְּפִסּוּק 'וְנִצְעַק', שְׁהִבִּיא כְּמַה פְּסוּקִים לְתַרְץ זֵה הַפְּסוּק.

וַיֵּשׁ לומר, דְּקִשְׁיָא לִיָּה, מַה צִּרְף לומר כָּאֵן 'אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ', דְּאֵף לְפִי הָאֵמַת שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הוֹצִיאָם בְּזִכּוֹת הָאֲבוֹת, כְּדַכְתִּיב (שמות שם) 'וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָהֶם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב', יִשְׂרָאֵל לֹא חֲשָׁבוּ עַל זֵה, רַק צַעֵקוּ בְּשִׁבִיל הַעֲבוּדָה קִשְׁה, כְּדַכְתִּיב (שם פסוק כב) 'וַיֵּאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ' וְכו'. וְעוֹד, דְּמַפְשְׁטִיָּה דְקָרָא 'וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ' וְכו', נְרָאָה, שְׁהוּא דְכָר נִוִּסָף שְׁעֲשֵׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֲצָמוֹ.

וְעוֹד, דְּאֶמְרִינָן (ברכות י, ב), כָּל הַתּוֹלָה בְּזִכּוֹת אֲחֵרִים, תּוֹלִין לוֹ בְּזִכּוֹת עֲצָמוֹ, וְאֵם יִשְׂרָאֵל מְלוֹ צַעֲקָתָם בְּזִכּוֹת הָאֲבוֹת, אֵף עַל פִּי שְׁבָכָאֵן לֹא הָיָה לָהֶם זְכוּת עֲצָמוֹ, עִם כָּל זֵה לֹא הָיָה לוֹ לומר אֱלֹא 'וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם', דְּפִשְׁטָא הוּא שְׁעֲשֵׂה בְּזִכּוֹת הָאֲבוֹת, שְׁהָרִי כְּף הִיְתָה צַעֲקָתָם.

אֱלֹא ודאי, שְׁפּוֹנְתָה הַפְּתוּב בְּאֲמְרוֹ 'וְנִצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ', אֵינוֹ בְּמִשְׁמַע שְׁצַעֲקוּ בְּזִכּוֹת הָאֲבוֹת, אֱלֹא פּוֹנָה אַחֲרַת הִיְתָה לָהֶם, וְצִרִיף לְפָרֵשׁ מַה הִיא פּוֹנָה זֹאת, וּמִשּׁוּם הַכִּי הִבִּיא הַפְּסוּק 'וַיְהִי בַיּוֹמִים הָרַבִּים הֵהֶם' וְכו'. וְעוֹד קִשְׁיָא לִיָּה עַל הַפְּסוּק, מַהוּ הַכָּפַל שֶׁל 'וַיִּרְא אֶת עֲנָנּוֹ וְאֶת עַמְלָנוֹ וְאֶת לַחֲצוֹנוֹ' (דברים כו, ז), וּמִשּׁוּם הַכִּי הִבִּיא הַפְּסוּקִים לְתַרְץ הַכָּל.

אבותיהם, נכמרו רחמיו עליהם, אף על
פי ש'עדין ה'יה להם לגמר התקוין'.

וזהו, 'וירא את ענינו', זו פרישות דרף
ארץ, שהוא כנגד דור המבול.

'ואת עמלנו' אלו הבנים, 'כל הבן תילוד',
כנגד דור אנוש. 'ואת לחצנו' זה הדחק,
שמחמת הלחץ והדחק היו נפוצים בכל
ארץ מצרים, ומשקעים בניהם בבנין,
כנגד סדום והפלגה. ולפי שאלו השתים
לא היו גזרות של מצריים, אלא שמחמת
גזרתם גרמו לישראל אלו השתים, משום
הכי מנאם כאחת, ואמר 'זה הדחק', דלפי
הפשט אין לו הבנה מהו זה הדחק,
והוציאם בחסדו הגדול.

אל ה' אלהי אבותינו, כלומר, בדקנו
בקלקול אבותינו, דהינו ארבעה דורות
הראשונים, ולא מצינו רמז מזו הגזרה,
ולמה הביאה עלינו.

ומשום הכי אמר המגיד, 'ונצעק אל ה'
אלהי אבותינו' כמה ש'נאמר ו'יהי
בימים הרבים ההם וימת' וכו', שבפסוק
זה של וימת מלך מצרים אנו מבינים
מה רצה לומר 'אלהי אבותינו', והקדוש
ברוך הוא שמע לקולם, והוציאם
ממצרים, כדכתיב וישמע ה' את קלנו,
'קלנו' דוקא, שפיון שראה שהיו מצדיקים
עליהם את הדין, וברצון נפשם היו
סובלים השעבוד, כדי לתקן עוון

פְּרִשְׁת וְאָרָא

ח

פְּסוּק זֶה דְּוָקָא, וְהִיכֵי רְמִיזָא.
וַיֵּשׁ לוֹמַר, שְׁהַדְבָר יְדוּעַ, שְׁבַמְדָּה
שְׁאָדָם מוֹדָר בְּהַ מוֹדְדִים לוֹ
(פְּסוּטָה ה, ב; ט, ב), וְהִנֵּה הַמְצָרִים הָיוּ
מִנִּיחִים אֶת יִשְׂרָאֵל לְצוּר דְּגִים, וְהָיוּ

מְדַרְשׁ רַבָּה (שְׁמו"ר ט, י), 'וְהִדְגָּה אֲשֶׁר
בִּיאָר מִתְּה' (שְׁמוֹת ז, כא), אָמַר
רַבִּי חֲנִינְיָא, מִמַּכַּת דָּם הַעֲשִׂירוֹ יִשְׂרָאֵל,
שֶׁהָיוּ מוֹכְרִים מִים לְמַצְרִים, וְכו'.
מְקֻשִׁים הַעוֹלָם, מָה עֲנִין דְּרִשָּׁה זֹו עַל

מאמרם ז"ל
'והדגה אשר
ביאר מתה',
ממכת דם
העשירו
ישראל, שהיו
מוכרים מים
למצרים.

זָרַע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאָּר

ח

מַמְכַת דָּם הַעֲשִׂירוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

בפסוק זה, שנלמד מכך שישאל העשירו
מהמכה.¹

כיצד נענשו בדבר שהיטיבו בו לישראל

וַיֵּשׁ לוֹמַר, בַּהֲקָדָם מַה שְׁהַדְבָר יְדוּעַ,
שְׁבַמְדָּה שְׁאָדָם מוֹדָר בְּהַ מוֹדְדִים לוֹ - מִן
הַשְּׂמִים מִתְנַהֲגִים עִם הָאָדָם, בְּאוֹתָהּ מִדָּה
שֶׁהָאָדָם עֲצָמוֹ מִתְנַהֵּג, אִם לְטוֹבָה וְאִם לְרַעָה
(פְּסוּטָה ה, ב; ט, ב).² וְהִנֵּה הַמְצָרִים, הָיוּ
מִנִּיחִים אֶת יִשְׂרָאֵל לְצוּר דְּגִים מִן הַיָּאֹר,³

שייכות הדרשה למיתת הדגים

אִמְרוּ בְּדַרְשׁ רַבָּה (שְׁמו"ר ט, י), עַל הַפְּסוּק
(שְׁמוֹת ז, כא) 'וְהִדְגָּה אֲשֶׁר בִּיאָר מִתְּה', אָמַר
רַבִּי חֲנִינְיָא, מִמַּכַּת דָּם הַעֲשִׂירוֹ - נִתְעַשְׂרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל, עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מוֹכְרִים מִים
לְחַתֵּיהֶם לְמַצְרִים בְּמִמּוֹן רַב וְכו'.⁴
מְקֻשִׁים הַעוֹלָם, מָה עֲנִין וּמִשְׁמַעוֹת
דְּרִשָּׁה זֹו, לְהַבִּיאָה עַל פְּסוּק זֶה דְּוָקָא,⁵ וְהִיכֵי
רְמִיזָא - הִיכֵן נִרְמַזוּ הַתְּעַשְׂרוֹתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל

צִיּוּגִים וּמְקוֹדוֹת

בעבור המים, ואם כן יותר היה ראוי לקבוע מאמר
זה בפסוק שלפניו ויהפכו כל המים אשר במצרים
לדם, שהוא הפסוק הראשון שנוכר מכת דם. ואם
אכן למד דבר זה מן המקרא הזה, אם כן יש להבין
היכן נרמז כן בפסוק ויהדגה אשר ביאור מתה.
ד. וראה גם כיפה תואר שדקדק להבין מהיכן דרשו
דרשה זו. ה. לשון הגמרא, מנין שבמדה
שאדם מורד בה מודדין לו שנאמר (ישעיה כו, ה)
'בסאסאה בשלחה תריבנה'. ומבואר שם שהוא כן
במידה טובה ובין במידה רעה. ו. כמו שכתב
הרמב"ן (שמות א, יא) כי הדגה במצרים רבה מאד,
והיו לוקחים מן הצדדים אותם במצות המלך. ובפרשת
בהעלותך (במדבר יא ה) כתב הרמב"ן, כי היו הדייגים
המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים

א. לשון הפסוק, 'ויהדגה אשר ביאר מתה ויבאש
היאור ולא יכלו מצרים לשחות מים מן היאור ויהי
הדם כקל ארץ מצרים'. ב. לשון המדרש
לפנינו, ויהדגה אשר ביאור מתה' (שמות ז, כ-כא),
אמר רבי אבין הלוי ברבי, ממכת דם העשירו ישראל,
כיצד, המצרי וישראל בבית אחד, והגיגית מלאה
מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה, מוציאה
מליאה דם, וישראל שותה מים מתוך הגיגית, והמצרי
אומר לו תן לי בידך מעט מים, ונותן לו ונעשו דם,
ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת, וישראל
שותה מים והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישראל
בדמים היה שותה מים, מכאן העשירו ישראל.
ג. ובכלל קושיית רבנו, שבפשטות רבי חנינא הבין
כן מן הסברה, שבדואי שילמו המצרים דמים מרובים

אוֹכְלִים אוֹתָם בְּלִי כֶסֶף וּבְלִי מַחִיר, לָכֵן אָמַר הַכְּתוּב (במדבר י"א, ה) 'זָכְרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם, וְלָכֵן מִטַּעַם זֶה לֹא הָיָה לָהֶם לְדָגִים לְמוֹת. וְעוֹד, שֶׁזֶהוּ נֶזֶק גְּדוֹל לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ עוֹד דָּגִים לְאָכַל חֲנָם, וְאִם יִרְצוּ מִזֹּנוֹת אֲחֵרִים צְרִיכִים לַפְרַע מִפִּיָּסָם, וְקִשָּׁה עַל הַכְּתוּב שֶׁאֹמֵר 'וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בְּיָאֵר מִתְּהָ, שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ לְמוֹת.

לָכֵן בָּא רַבֵּי חֲנִינָא וְדַרַּשׁ עַל פְּסוּק זֶה דְּוָקָא, שֶׁמִּמִּכַּת דָּם הַעֲשִׂירוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִם בֵּן לֹא הָיוּ צְרִיכִים עוֹד לְאָכַל הַדָּגִים בְּחֲנָם, שֶׁהָרִי יֵשׁ לָהֶם מַעוֹת הַרְבֵּה לְקִנּוּת מִה שֶׁצְּרִיכִים. וְעוֹד יֵשׁ לַפְרַשׁ, שֶׁמָּה שֶׁאֹמֵר הַכְּתוּב 'אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם, אֵינּוּ רוֹצֵה לֵאמֹר 'חֲנָם' מִמַּשׁ, כְּדֹאמְרֵינוּ בַּפֶּרֶק ח' דְּיוֹמָא (ע"ה, א), אֱלֵא חֲנָם בְּלֵא מִצְוֹת (ספרי פרשת בהעלתך פ'סקא פ"ו),

זרע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאָר

כשהעשירו ישראל שוב לא היו זקוקים לדגים

לָכֵן בָּא רַבֵּי חֲנִינָא לֵישיב קוּשִׁית אֵלּוּ, וְדַרַּשׁ עַל פְּסוּק זֶה - 'וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בְּיָאֵר מִתְּהָ דְּוָקָא, שֶׁמִּמִּכַּת דָּם הַעֲשִׂירוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִם בֵּן לֹא הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים עוֹד לְאָכַל הַדָּגִים בְּחֲנָם, שֶׁהָרִי עֲכָשׁוּ יֵשׁ לָהֶם מַעוֹת הַרְבֵּה, לְקִנּוּת בָּהֶם מִה שֶׁצְּרִיכִים'.

גם הדגים לא נתנו המצריים לישראל בחנם

וְעוֹד יֵשׁ לַפְרַשׁ, שֶׁמָּה שֶׁאֹמֵר הַכְּתוּב 'אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם, אֵינּוּ רוֹצֵה לֵאמֹר 'חֲנָם' מִמַּשׁ בְּלִי תְּשׁוּלֹם כֶּסֶף כְּדֹאמְרֵינוּ בַּגְּמָרָא בַּפֶּרֶק ח' דְּיוֹמָא (ע"ה, א) שֶׁהָיוּ מוֹצֵאִים דָּגִים מִן הַהַפְקָרָא, אֱלֵא 'חֲנָם' הֵינּוּ בְּלֵא מִצְוֹת, כִּי לֹא נִתְחַיְבוּ עֲדִינָן בַּמִּצְוֹת בְּהוֹתָם בַּמִּצְרַיִם (ספרי פרשת בהעלתך

וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹכְלִים אוֹתָם בְּחֲנָם, בְּלִי כֶסֶף וּבְלִי מַחִיר, וְלָכֵן אָמַר הַכְּתוּב (במדבר י"א, ה), שִׁישְׂרָאֵל בַּמְּדַבֵּר, הַתְּלוּנְנוּ וְאִמְרוּ 'זָכְרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם, כִּי דָגִים הָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם בְּחִינָם. וְלָכֵן יֵשׁ לַהֲקִשׁוֹת, שֶׁמִּטַּעַם זֶה - מִדָּה כִּנְגֵד מִדָּה, לֹא הָיָה לָהֶם לְדָגִים שֶׁל הַמִּצְרַיִים לְמוֹת, לְפִי שְׁבָהֶם הָיוּ עוֹשִׂים חֶסֶד עִם יִשְׂרָאֵל.

וְעוֹד יֵשׁ לַהֲקִשׁוֹת, שֶׁמִּיתַת הַדָּגִים זָהוּ נֶזֶק גְּדוֹל גַּם לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ עוֹד דָּגִים לְאָכַל חֲנָם, וְאִם יִרְצוּ לֵאכּוֹל מִזֹּנוֹת אֲחֵרִים, יֵהוּ צְרִיכִים לַפְרַע מִפִּיָּסָם. וְאִם כֵּן, קִשָּׁה עַל הַכְּתוּב שֶׁאֹמֵר 'וְהַדָּגָה אֲשֶׁר בְּיָאֵר מִתְּהָ, שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ לְדָגָה לְמוֹת, כִּי יֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל הַנָּאָה מִמֶּנָּה.

צִיּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

לַהֲמִית אֶת הַדָּגִים. [נִאֲמַנָּם לֹא נִתְיָשֵׁב בּוֹה מְדוּעַ עֲנַשׁוּ בְּעִינֵי הַדָּגִים, אֲשֶׁר בָּהֶם הָיוּ מִיטִיבִים לְיִשְׂרָאֵל לֵאכּוֹל חֲנָם. וּבִסְמוּךְ יוֹבֵא תִירוּץ נוֹסֵף שֶׁמִּישיב גַּם תְּמִיחָה זֶה]. ב. בַּגְּמָרָא אִמְרוּ שֶׁהִיא הַקְּב"ה מִזְמִין לָהֶם דָּגִים בְּדֶרֶךְ נֶס כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹאֲבִים מִיָּם. [וְנִרְאָה כּוֹנֵת רַבְּנֵי, שְׁבֵא לְשׁוּלָה מַה שֶׁכָּתַב לְעֵל בַּסְמוּךְ (וְהוּא כְּפִירוּשׁ הַרְמְבִי"ן וְכַפִּי שְׁהוּבָא בַּהַעֲרָה) עַל הַפְּסוּק וְזָכְרוּ וְכוּ' אֲשֶׁר נֹאכַל חֲנָם, שֶׁהַכּוֹנֵה שֶׁקִּיבְלוּ מִן הַמִּצְרַיִם בְּלֵא תְשׁוּלֹם, שֶׁאִף שֶׁבַּגְּמָרָא יוֹמָא הַנִּזְל מְבֹאֵר פִּירוּשׁ 'בְּחִינָם' הֵינּוּ שֶׁהִיא לָהֶם דָּגִים בְּלֵא תְשׁוּלֹם מִמּוֹן, מְכַל מְקוּם יוֹתֵר נִרְאָה כְּפִירוּשׁ הַסְּפָרִי שֶׁהַכּוֹנֵה חֲנָם מִן הַמִּצְוֹת. אוֹלָם

בַּמְצוּדָה וּבַמְּמִירוֹת, וְהָיוּ נוֹתְנִין לָהֶם מִן הַדָּגִים כַּמְנוּחָה כֵּל פּוֹרְשֵׁי מַכְמוֹרֹת, אוּ שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם עַל שֶׁפֶת הַיָּאֵר מִמֵּנָת הַמֶּלֶךְ דָּגִים קִטְנִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם שׁוּרֵי בַּמִּצְרַיִם. [אוֹלָם בַּגְּמָרָא (יוֹמָא ע"ה, א) אִמְרוּ, שֶׁבְּדֶרֶךְ נֶס הִיא הַקְּב"ה מִזְמִין לָהֶם דָּגִים כְּבָדֵי הַמַּיִם]. ז. מְלִיצָה זו ע"פ לְשׁוֹן הַפְּסוּק (שִׁיעִיחוּ נָה, א) 'וְלָכֵן שִׁקְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מַחִיר יֵינָן וְחִלְבִי'. ח. וְכִיּוֹן שֶׁהַתְּעַשְׂרוֹ יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִזְכְּרוּ לֵאכּוֹל מִן הַדָּגָה חֲנָם, לֹא הָיָה עוֹד מְנִיעָה לַהֲמִית אֶת הַדָּגִים בַּמְכַת דָּם, וְלְפִיכֵן נִזְכְּרָה דְרַשָּׁה זו שֶׁל הַתְּעַשְׂרוֹת יִשְׂרָאֵל בַּפְּסוּק שֶׁל מִיתַת הַדָּגָה דּוּקָא, לֵישיב אֶת הַמְּקָרָא וְלִיתָן לָנו טַעַם הַאֵיךְ לֹא חָשַׁשׁ הַקְּב"ה

שְׁאֵפְשֵׁר לומר, שֶׁאֵף שֶׁנִּהְפְּכוּ הַמַּיִם לָדָם לֹא הָיָה דָם מִמֶּשֶׁ, אֲלֵא שְׂמָה שֶׁהָיוּ שׂוֹאֲבִים הַמִּצְרַיִם בְּלִבְד הָיָה נִרְאָה לָהֶם דָּם, אֲכָל מָה שֶׁהָיוּ שׂוֹאֲבִים יִשְׂרָאֵל הָיָה מִיֵּם מִמֶּשֶׁ, וְאִם בֶּן, אֵף הַדְּגִים הָיוּ יְכוּלִים לְחַיּוֹת, הוֹאִיל שֶׁהָיוּ מוֹזְנִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהַמַּיִם לָגְבֵי הַדְּגִים לֹא הָיָה לָהֶם לְחַיּוֹת דָּם, אֲלֵא שֶׁמִּמֶּכֶת דָּם הִעֲשִׂירוּ יִשְׂרָאֵל וְכוּ'.

וּמִשׁוּם הָכִי מֵתוּ הַדְּגִים, שֶׁתִּמְצְרִיִּים לֹא הָיָה לָהֶם בָּהֶם שׁוּם זְכוּת, שֶׁלֹּא נִתְּנִים אוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל בְּחִנָּם. וְאִין לְהַקְשׁוֹת עַל פֶּשֶׁט הַפְּתוּב, מָה צָרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ שְׁמֵתוּ הַדְּגִים, וְהֵלֵא מִיִּלְתָּא דְפִשְׁטָא הִיא, שֶׁהָיוּ הַדְּגִים כָּל מִחְתָּם אֵינָה אֲלֵא בְּמִים, וְעַכְשָׁו שֶׁנִּהְפְּכוּ הַמַּיִם לָדָם בְּוֵדָא שְׂשִׁי לָהֶם לְמוֹת.

זרע שְׁמוֹנוֹן הַמְּבֹאָר

בְּוֵדָא שְׂשִׁי שְׁנֵי קָהָם לְמוֹת, וּמְדוּעַ הָאֵרִיךְ הַפְּסוּק לְהוֹכִיר זֹאת.

שֶׁהַטַּעַם שֶׁהוּצָרַךְ לְכַתּוּב זֹאת הוּא, לְפִי שֶׁהִיא אֲפִשֵׁר לומר, שֶׁאֵף שֶׁנִּהְפְּכוּ הַמַּיִם לָדָם, מְכַל מְקוּם לֹא הָיָה זֶה דָּם מִמֶּשֶׁ, אֲלֵא שְׂמָה שֶׁהָיוּ שׂוֹאֲבִים הַמִּצְרַיִם בְּלִבְד, הָיָה נִרְאָה קָהָם כִּאִילוּ הוּא דָּם³¹, אֲכָל מָה שֶׁהָיוּ שׂוֹאֲבִים יִשְׂרָאֵל הָיָה מִיֵּם מִמֶּשֶׁ³². וְאִם בֶּן, אֵף הַדְּגִים הָיוּ יְכוּלִים לְחַיּוֹת, הוֹאִיל שֶׁהַדְּגִים הָיוּ מוֹזְנִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהַמַּיִם לָגְבֵי הַדְּגִים לֹא הָיָה לָהֶם לְחַיּוֹת דָּם, כְּדִי שֶׁלֹּא לְהַפְסִיד אֶת מוֹזְנֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל³³. אֲלֵא הַטַּעַם

פִּיסקָא פו', אֲבָל לְעוֹלָם הָיוּ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְשֵׁלֵם לְמִצְרַיִים אֶת הַמַּחִיר הַמְּלֵא שֶׁל הַדְּגִים. וּמִשׁוּם הָכִי, מֵתוּ הַדְּגִים, לְפִי שֶׁתִּמְצְרִיִּים לֹא הָיָה קָהָם שׁוּם זְכוּת, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ נִתְּנִים אוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל בְּחִנָּם, אֲלֵא רַק בְּמַחִיר מְלֵא³⁴.

טַעַם שֶׁהוּצָרַךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ מִיִּתֵּת הַדְּגִים

וְאִין לְהַקְשׁוֹת עַל פֶּשֶׁט הַפְּתוּב, מָה צָרִיךְ הַפְּסוּק לְהַשְׁמִיעֵנוּ שְׁמֵתוּ הַדְּגִים, וְהֵלֵא מִיִּלְתָּא דְפִשְׁטָא הִיא - דְּבַר פְּשוּט הוּא שְׁמֵתוּ, שֶׁהָיוּ הַדְּגִים כָּל מִחְתָּם אֵינָה אֲלֵא בְּמִים, וְעַכְשָׁו שֶׁנִּהְפְּכוּ הַמַּיִם לָדָם,

צִיּוּנִים וּמִקּוּדוֹת

הַדְּגִים שֶׁהָיוּ מִצְוִים בְּמִצְרַיִם לְרֹב וּמִסְתַּמָּא נִמְכְּרוּ בְּזוּל, כִּי מֵאַחַר שֶׁנִּתְּעַשְׂרוּ יְכוּלִים הָיוּ לְקִנּוֹת מֵאֲכִלִּים כִּאוּת נַפְשִׁם. יב. וּמִסְתַּמָּא הִיא בּוֹה אֶת כֹּל טַבַּע הַדָּם, וּבִאֲמַת לֹא הִיא רְאוּי לְשִׁתִּיָּה, אֲלֵא שֶׁלֹּא הִיא זֶה דָּם מִמֶּשֶׁ, כִּי אִם מִיֵּם שֶׁקִּבְּלוּ אֶת טַבַּע הַדָּם, וְלִגְבֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׂאָר מִיֵּם כְּפִי שֶׁהִיא בְּחִתְּלִיָּה. וְרֵאָה עוֹד בְּהַעֲרוֹת הַלֵּן בְּסִמּוֹן בִּיתָר בִּיאור. יג. כְּלוּמַר, שֶׁנִּשְׂאָרוּ מִיֵּם בְּחִתְּלִיָּה בְּעִמְיוּתָם וּבְמֵרִיאָהֶם, וְלֹא שֶׁנִּתְּחַפְּכוּ מִדָּם לְמִים. יד. בְּשִׁלְמָא אִם הָיוּ כֹל הַמַּיִם נִתְּחַפְּכִים לְגַמְרֵי לָדָם, וְאֲצֵל יִשְׂרָאֵל נִהְפְּכוּ בְּחִזְרוֹה לְחַיּוֹת מִיֵּם, הִיא מְקוּם לומר שֶׁלְּצוּרַךְ הַדְּגִים לֹא יִתְרַחַשׁ נִס מִיּוֹחַד שִׁיתְּהַפֵּךְ הַדָּם לְחַיּוֹת מִיֵּם, לְמֵרוֹת שִׁישׁ בְּכַךְ טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל שִׁיהִיו לָהֶם דְּגִים לְאֲכִילָה, אֲבָל אִם נִאֲמַר שֶׁכֹּל לֹא נִהְפְּכוּ הַמַּיִם לְמִשְׁמַת דָּם, אֲלֵא שֶׁהִיא מֵרִיאָה כְּמוֹ דָּם אֶךְ בְּאֲמַת נִשְׂאָרוּ מִיֵּם, אִם כֵּן יֵשׁ מְקוּם לומר שֶׁמִּפְּנֵי טוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יִשְׂאָרוּ הַמַּיִם בְּמִשְׁמַתָּם גַּם

יִסוּד דְּבִרֵי רַבְנֵי דְלֵהֲלֵן עוֹלִים יֵפֵא אֵף לְדְבִירֵי הַגְּמָרָא כִּיּוּמָא, מִשׁוּם שֶׁבְּגִמְרָא לֹא אִמְרוּ הַמִּצְרַיִים נִתְּנוּ לְיִשְׂרָאֵל מְנֻבַּת לֶבֶם, אֲלֵא שֶׁהַקְּבִי"ה עִשָּׂה לְיִשְׂרָאֵל נִס, וּבוֹדָא אִין הַמִּצְרַיִים רְאוּיִם אֲרוּיִם לְשׁוֹךְ עַל כַּךְ י. לְשׁוֹן הַסְּפָר, זְכוּרָנוּ אֶת הַדְּגָה אֲשֶׁר נִאֲכַל בְּמִצְרַיִם חֲנִם, וְכִי יֵשׁ בְּעִנְיָן שֶׁהָיוּ הַמִּצְרַיִים נִתְּנִים לָהֶם דְּגִים בְּחִנָּם, וְהֵלֵא כְּבַר נִאֲמַר (שְׁמוֹת ה, יח) יִצְעָתָה לְכוּ עֲבְדוּ וְתַבְּן לֹא יִתֵּן לָכֶם, אִם תַּבְּן לֹא הָיוּ נִתְּנִים לָהֶם בְּחִנָּם, וְדְגִים הָיוּ נִתְּנִים לָהֶם בְּחִנָּם, וְמָה אֲנִי אוֹמֵר חֲנִם, חֲנִם מִן הַמִּצְוֹת. יא. וְבוֹה מִיּוֹשֵׁב כִּיֲצַד נִעֲשׂוּ מִצְרַיִם בְּאוֹתוֹ הַדְּבַר שֶׁהָיוּ מִיִּטְבִּיבִים לְכִאוּרָה לְיִשְׂרָאֵל, כִּי בְּאֲמַת הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁלְּמִים עֲבוּר הַדְּגִים, [וְחִינָם] הֵינְנוּ מִן הַמִּצְוֹת], וְלֹא הָיוּ הַמִּצְרַיִם מִיִּטְבִּיבִים בְּהֵם לְיִשְׂרָאֵל. וְהַטַּעַם שֶׁנִּזְכְּרָה הַדְּרָשָׁה שֶׁנִּתְּעַשְׂרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַפְּסוּק שֶׁל 'וְהַדְּגָה אֲשֶׁר בִּיאור מִתָּה, כִּי בֹא לְיִישֵׁב שֶׁלֹּא נִגְדַם שׁוּם נִזְק לְיִשְׂרָאֵל בְּמִיתַת הַדְּגִים, וְאֵף שֶׁהָיוּ מוֹרְגִלִים בְּאֲכִילַת

יד

וַיֵּשׁ לְאִמְרֵי דְבַשְׁלָמָא הַגְּבוּרָה, הָיָה רוּצָה שְׂפִיר בְּהַ פְּרַעָה הַרְשָׁעָה, אֲבָל הַשְּׂבַח לֹא הָיָה רוּצָה שְׂפִיתָנְחוּ לוֹ פְּרַעָה, כִּי תַהֲלֵתוּ בְּקַהֲל חֲסִידִים כְּתִיב

(שמות ט, טז) 'בַּעֲבוּר הַרְאֵתְךָ אֶת פְּחִי וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי'. קְשָׁה, לָמָּה לֹא אָמַר 'תְּסַפֵּר', כִּמּוֹ שֶׁאָמַר 'הַרְאֵתְךָ'.

פסוק 'בעבור הראתך את פחי ולמען את ספר שמי'

זרע שמישון המבואר

מאכלים ולא דוקא דגים, ולא היה הפסד בכך שייחפכו המים לדם ממש, וימותו כל הדגים שביאור, ורק מה שנצרך לישראל להפך שוב להיות מים.¹⁰

שנהפכו כל המים לדם ממש ואף הדגים מתו, לפי שמשפכת דם הנשירו ישראל וכי¹¹, ולא היה להם עוד צורך במאכל הדגים, כי ברוב כספם יכולים לקנות כל מיני

יד

הקב"ה אינו הפץ שפרעה יספר בשבחו אלא ישראל ישבחוהו

שהקב"ה יראה לך פרעה את כוחו וגבורתו על ידי המכות וכו'. אבל ממה ששינה הכתוב וכתב 'ולמען ספר', בלשון נסתר, משמע שאין הכוונה שפרעה בעצמו יספר, אלא שאחרים יספרו. וקשה, למה לא רצה הקב"ה שפרעה בעצמו יספר את שמו בכל הארץ.

דקדוק במה שסיים הפסוק 'ספר' בלשון נסתר נאמר בפסוק (שמות ט, טז) שאמר משה לפרעה בשליחותו של הקב"ה, שלכך נתן הקב"ה לך ולעמך תוספת כח להקשות ליבכם שלא לשלה את ישראל במכת דבר, 'בַּעֲבוּר הַרְאֵתְךָ אֶת פְּחִי וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ'. וקשה - יש להקשות על לשון הפסוק 'ספר' שמי, למה לא אמר 'ולמען תספר', בלשון נוכח, שמשמעותו היא, העמדתו אותך פרעה, כדי שאתה בעצמך תספר בכל הארץ את גדולת שמו ושבחו של הקב"ה, כפי שנגלה לפניך על ידי המכות ויצאת מצרים, וכמו שאמר 'בעבור הראתך' - בלשון נוכח, שמשמעותו

כוונת הפסוק שישראל

ישבחו להקב"ה על הגבורה שהראה לפרעה

וַיֵּשׁ לְאִמְרֵי דְבַשְׁלָמָא אודות הגבורה והכח של הקב"ה, הִיָּה הַקְּבִ"ה רוּצָה שְׂפִיר בְּהַ פְּרַעָה הַרְשָׁעָה, שֶׁהִיא רְאוּי לְעוֹנֵשׁ עַל אֲשֶׁר שִׁיעֲבַד אֶת יִשְׂרָאֵל וְהִרַע לָהֶם, וְלִכְךָ נֹאמַר 'בַּעֲבוּר הַרְאֵתְךָ' בְּלִשׁוֹן נֹכַח. אֲבָל הַשְּׂבַח עַל גְּבוּרַת הַקְּבִ"ה, לֹא הָיָה

ציונים ומקורות

בלי מצוות ולא בלי תשלום כסף. ג. הפסוק הוצרך להשמיענו שהדגים מתו, כדי שלא נאמר שהמים לא נהפכו ממש לדם, אלא רק המראה שלהם, וממילא יתכן שהדגים לא מתו. והטעם לכך שנתהפכו המים לדם ממש אף מחמת כן ימותו הדגים ויגרם הפסד לישראל שיחסר מאכלם, כי על ידי מכה זו התעשרו ישראל ואינם צריכים כל כך את הדגים שהיו מצויים במצרים לרוב ומסתמא נמכרו בזול, כי יכולים בכסף הרב לקנות מיני מזונות אחרים. א. לשון הפסוק, 'ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את פחי ולמען ספר שמי בכל הארץ'.

כלפי הדגים, כדי שיתקיימו למאכלם של ישראל. טו. כמו שדרשו במדרש על הפסוק 'והדגה אשר ביאור מתה', ולפיכך נכתב דוקא כן, כי אם לא שנתעשרו ישראל לא היתה הדגה מתה כדי שלא יחסרו מזונותיהם. טז. תמצית הדרוש: א. המדרש דורש בדוקא על הפסוק 'והדגה אשר ביאור מתה', שישיראל נתעשרו ממכת דם, כדי שלא יקשה היאך המית הקב"ה את הדגים, אף על פי שהם היו מאכלם של ישראל, אלא מכיון שהעשירו ישראל אין עוד מניעה להמית את הדגים כי ישראל יכלו לקנות מזון אחר. ב. המצרים לא היו ראוים לשכר על שהניחו לישראל לאכול דגים בחינם, כי 'חינם' היינו

תהלים קמט, א), ואינו חפץ הקדוש ברוד הוא בקלוסו של אדם רשע, פי לרשע אמר אלהים מה לד לספר חקי וכו' (תהלים קמט, טו, ראה ויק"ר טו, ד).

ולבן אמר ולמען ספר שמי, כלומר, שישאל ישראל ויספרו תהלתו.

טו

פסוק (שמות ט, יט) ועתה שלח העו את מקנך וכו'. הקשו המפרשים, למה לא הזהיר משה

פסוק ועתה שלח העו את מקנך

במפת הדבר, כמו שהזהיר בכאן במפת הברד לומר להם ועתה שלח העו את מקנך.

זרע שמושון המבאר

הקב"ה רוצה שיתנהו לו פריעה - שפרעה ישבחה את הקב"ה, פי תהלתו בקהלת חסידים פתיב תהלים קמט, א)², ואינו חפץ הקדוש ברוד הוא בקלוסו - שבחו של אדם רשע, פי לרשע אמר אלהים מה לד לספר חקי וכו' (שם ג, טז)³, וכמבואר במדרש (ויק"ר טז, ד)¹.

ולכן אמר הפסוק כאן ולמען ספר שמי בכל הארץ בלשון נסתר, כי אכן אין הכוונה על פרעה אלא על ישראל כלומר, ססיום הפסוק היינו על ישראל, שאמר הכתוב שישאל ויספרו תהלתו בכל העולם, אבל לא פרעה.²

טז

הטעם שבמכת דבר לא נצטוו המצריים להכניס הבהמות לבתים כמו במכת ברד

מדוע לא ציווים משה במכת דבר להכניס הבהמות לבית על הפסוק (שמות ט, יט) המדבר מהתראת משה לפרעה על מכת ברד, ועתה שלח העו את מקנך וכו' - תאסוף את כל מקנך ותכניסם לביתך, כדי להצילם ממכת הברד,

הקשו המפרשים³, למה לא הזהיר משה כן גם במכת הדבר, שיכניסו את הבהמות לבתים כדי שלא ימותו בדבר, כמו שהזהיר בכאן במכת הברד לומר להם ועתה שלח העו את מקנך, שהרי גם במכת דבר לא

ציונים ומקורות

ב. לשון הפסוק, הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים. ופירש הרד"ק, תהלתו תהיה נאמרת בקהל חסידים, והם ישראל. ג. לשון הפסוק, וילרשע אמר אלהים מה לד לספר חקי ותשא כריתי עלי פיד. ד. לשון המדרש, אמר רבי לוי, מצינו בתורה נביאים ובכתובים, שאין הקדוש ברוך הוא חפץ בקילוסו של אדם רשע, מן התורה (ויקרא יג, מה) וזעל שפם יעטה וטמא וטמא יקרא, מן הנביאים (מלכים ב, ח, ה) ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת וגו' זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע, ודלמא לאחורי תרעא הוה קאים. רבנן אמרי, אפילו בסוף העולם הסיטה הקדוש ברוך הוא והביאה, כדי שלא יספר אותו רשע בשבחו של הקדוש ברוך הוא, בכתובים מנין שנאמר וילרשע אמר אלהים מה לד לספר חוקי. ה. מה שביאר רבינו, שזולמען ספר שמי אינו מתפרש על פרעה, נראה כן גם בתרגום אונקלוס שתרגם וברם

כדיל דא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי, ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא. הרי שבעבור זאת העמדתך, פירש בלשון נוכח, ואילו זולמען ספר שמי תירגם בלשון נסתר. וכן כתב האבן עזרא (בפירושו הארוך) וזה לשונו, זולמען ספר שמי אינו שב אל פרעה, רק מלת ספר שם הפועל וכו', ואין הטעם שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם, רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה, ע"כ. ועיין עוד בפירושו הקצר שם, שפירש על דרך הפשט, טבע פרעה בים, ובמקומו אתן לך עדים נאמנים. וראה בתרגום יונתן ובחוקוני שפירשו שגם זולמען ספר שם אל פרעה. א. לשון הפסוק, ועתה שלח העו את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הבהמה ויורד עליהם הברד ומתו. ג. כך הקשה בחוקוני (שם), ותירץ, שממה שפירש במכת ברד הקלה שהתרה משה לפרעה להכניס את המקנה

נְגִזְרָה נְגִזְרָה אֶלָּא עַל אוֹתָם שְׁבִשְׁדוֹת,
'וְהִירָא אֶת דְּבַר ה' הַנִּים אֶת מְקַנְהוּ אֶל
הַבְּתִימִים' (שם פסוק כ). אַם כֵּן, לֹא הָיָה צְרִיךְ
לְהוֹחִיר אֶפְלוּ בְּכַרְד, מֵאַחַר שְׂרָאָה
שֶׁכָּבַר עָשׂוּ מֵעֲצָמָם בְּדַבְּרָה.

וְלִפִּי מַה שֶּׁפָּרַשׁ רַש"י עַל פְּסוּק 'וַיְהִי
שְׁחִין וְכוּ' בְּאָדָם וּבְבַהֲמָה' (שם
פסוק י), וְאִם תֹּאמְרוּ, מֵאִינן הָיוּ לְהֵם
בְּהַמּוֹת, וְהֵלֵא כְּכַר נֶאֱמַר (שם פסוק ו)
'וַיִּמַּת כָּל מְקַנְהַ מְצָרִים'. וְתִרְצֵן, לֹא

זרע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַּאֵר

זו היתה רק על הבהמות שבשדות, ולא
על הנמצאות בבתיים, והמצריים הבינו זאת
מעצמם, בלי שמשה יזהיר אותם על כך
בפירושו. ועל כן, גם במכת דבר הכניסו את
הבהמות לביתם, ככתוב לגבי מכת ברד
(פסוק כ) 'וְהִירָא אֶת דְּבַר ה' הַנִּים אֶת
עֲבָדָיו וְאֶת מְקַנְהוּ אֶל הַבְּתִימִים', ואכן
הבהמות של יראי ה' ניצלו ממכת הדבר,
ואלו לקו בשחין.

ויש להקשות, שֶׁאִם כֵּן, לֹא הָיָה
מִשֶּׁה צְרִיךְ לְהוֹחִיר אֶפְלוּ בְּכַרְד, שִׁיכְיִסוּ
אֶת הַבְּהֵמוֹת אֶל הַבְּתִימִים, מֵאַחַר שְׂרָאָה
שֶׁכָּבַר עָשׂוּ הַמְצָרִים כֵּן מֵעֲצָמָם
- בלי אזהרה מפורשת ממשה, בְּמַכַּת
הַדְּבָר'.

מתו הבהמות שהיו בתוך הבית, כמפורש
בדברי רש"י, וכמובא להלן בסמוך.

מדוע הוצרך לפרש בברד שהבהמות שבבית יינצלו,
לאחר שכבר עשו כן במכת דבר

וביותר יש להקשות, לִפִּי מַה שֶּׁפָּרַשׁ
רַש"י עַל הַפְּסוּק שְׁכַתוּב בְּמַכַּת שְׁחִין (פסוק
י) 'וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבַּעַת פְּרִחַ בְּאָדָם
וּבְבַהֲמָה', וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְאִם תֹּאמְרוּ - וְאִם
תִּקְשֶׁה, מֵאִינן הָיוּ לְהֵם - לְמַצְרִים בְּהַמּוֹת
בְּמַכַּת שְׁחִין, וְהֵלֵא בְּמַכַּת דְּבַר, שֶׁהִיתָה
קוֹדֶמֶת לְמַכַּת שְׁחִין, כְּכַר נֶאֱמַר (פסוק ו)¹
'וַיִּמַּת כָּל מְקַנְהַ מְצָרִים'. וְתִרְצֵן רַש"י, שֶׁלֹּא
נְגִזְרָה הַנְּגִזְרָה שֶׁל מַכַּת דְּבַר, אֶלְּאָה עַל אוֹתָם
הַבְּהֵמוֹת שְׁבִשְׁדוֹת, וְלֹא עַל הַבְּהֵמוֹת שֶׁהָיוּ
בְּבֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר בְּמַכַּת דְּבַר (פסוק א) 'בְּמִקְנֶךָ
אֲשֶׁר בִּשְׂדֶּה', וּמִשְׁמַע מִלְשׁוֹן זֶה, שְׁגַם מַכָּה

ציונים ומקורות

לבתיים, יש ללמוד בקל וחומר שהזהיר כן במכת דבר
החמורה. ועוד תירץ, שרק בברד הזהיר לפי שהיתה
המכה על אדם ועל הבהמה, אבל במכת דבר שהיתה
רק על הבהמה ולא על האדם, לא הזהיר. ובפירוש
רבי חיים פלטיאל כתב, שבמכת דבר לא הוצרך
הכתוב לפרש שהתורה בו להכניס מקנהו, שהרי
בהתראתה כתוב (שם ט, ג) 'הנה יד ה' הויה במקנך
אשר בשדה, ומשמע שלא תשלט המכה על המקנה
שבבית, ע"כ. וכפענח רוא (ט, יט) כתב ליישב וזה
לשוננו, שלא היתה גזרת הדבר אלא על המקנה לא
על בני אדם, ואולי בהביאם המקנה הביתה, ידבק
הדבר בבני אדם, ויהי זה טובה דאתאי לידי רעה
גדולה ממנה יותר. מה שאין שייך כן בברד. וראה
עוד בספרונו (שם ט, כ-כא), והובאו דבריו להלן
בסמוך. וראה בזה בשפתי חכמים (שם ט, ג אות ה).
וכל דברי המפורשים, הם לפי השיטה שבאמת גם מכת
דבר לא שלטה על הבהמות שבבתיים, וכך היא גם
שיטת רש"י וכדלהלן בהמשך דברי רבינו, אך דעת
הרמב"ן היא, שמכת דבר שלטה על כל הבהמות,

ודבריו יובאו להלן בהערה. ג. לשון הפסוק,
'וַיִּקְחוּ אֶת פִּיִּת הַכֶּבֶד לְפָנָיו פָּרַעַה וַיִּזְרַק אֹתוֹ
מִשֶּׁה הַשְּׂמִימָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבַּעַת פְּרִחַ בְּאָדָם
וּבְבַהֲמָה'. ד. לשון רש"י, ואם תאמר מאין היו
להם הבהמות, והלא כבר נאמר 'וימת כל מקנה
מצרים'. אלא לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות
בלבד, שנאמר 'במקנך אשר בשדה והיירא את דבר ה'
הניס את מקנהו אל הבתיים'. וכן שנויה במכילתא
אצל (שמות יד, ז) 'ויקח שש מאות רכב בחור'.
ה. לשון הפסוק 'אֶת הַדְּבָר הַזֶּה מִמְּחִירָת
וַיִּמַּת כָּל מְקַנְהַ מְצָרִים וּמִקְנֵהוּ כִּנִּי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת
אָחָד'. ו. וזהו שלא כדעת הרמב"ן שכתב (שם
ט, ג) וזה לשונו, 'במקנך אשר בשדה' התרה אותם
בהווה, כי רוב המקנה בשדה. אבל היה הדבר גם
במקנה אשר בבית, כמו שאמר (שם פסוק ו) 'וימת כל
מקנה מצרים'. ז. פירושו דברי רבינו, שמדברי
רש"י משמע, שבמכת דבר הבינו המצריים מעצמם,
שלא נגזרה הגזירה על הבהמות שנמצאות בבית, ואם
כן, בודאי שגם במכת ברד הבינו כן מעצמם, ולמה

לְבָתִּים, לְפִי שְׁהִיו יוֹדְעִים שְׁלֹא הָיָה כָּל כֶּף דִּין וְרִגְוָה, וּמִשׁוֹם הָכִי הַכְּנִיסוֹם. אֲבָל בְּכֹרֶד שְׁהִיָּה בְּרִגְוָה וְדִין, שְׁמֵא לֹא יִכְנִיסוֹם, בְּחֻשְׁבָּם שְׁאִין תִּקְנָה לְהַמְלִט מִחֲרוֹן אַפּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וּמִשׁוֹם הָכִי, הַזְהִירָם 'שְׁלַח הָעֵז' וְכו', שְׁאֵם יִכְנִיסוֹם יְהִיו נִמְלָטִים,

וַיּוֹבֵן, בְּמָה שְׁפָתֵב הַזְהִיר (בְּפֻרְשֵׁינוּ לֹא, ב), דְּבָר וּבְכֹרֶד אֵינּוֹן אַתָּוֹן מִמֶּשׁ, וְדָבָר אֲהַדְרָ בְּרָד, מַה בֵּין הָאִי לְהָאִי, אֲלֵא דָא בְּנִיחּוּתָא, וְדָא בְּתַקִּיפּוֹ דְּרִגְוָא, ע"ל. וְאָף אֲנוּ נֹאמְר, שְׁבִשְׁלָמָא בְּמַמְתַּת הַדְּבָר חֻשְׁבוּ הַמְצַרִּים לְהַמְלִט מִן הַמְּכָה אִם הָיוּ מְכַנְסִים הַמְּקַנָּה

זרע שְׁמִישׁוֹן הַמְּבָאָר

לְהַמְלִט מִן הַמְּכָה, אִם הָיוּ מְכַנְסִים הַמְּקַנָּה לְבָתִּים, לְפִי שְׁהִיו יוֹדְעִים, שְׁלֹא הָיָה כֶּף דִּין וְרִגְוָה מִן הַשְּׁמִים עֲלֵיהֶם מִכְּהָ זוֹ, וּמִשׁוֹם הָכִי הַכְּנִיסוֹם לְבָתִּים כְּדִי שִׁימְלִטוּ מִהַדְּבָר. אֲבָל בְּכֹרֶד שְׁהִיָּה בְּרִגְוָה וְדִין עַל הַמְצַרִּים, הִיָּה מִשֶּׁה רַבִּינוּ סָבוּר שְׁמֵא לֹא יִכְנִיסוֹם הַמְצַרִּים לְבָתִּים, בְּחֻשְׁבָּם שְׁאִין תִּקְנָה לְהַמְלִט מִחֲרוֹן אַפּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא תוֹעִיל הַכְּנִסַּת הַבְּהֵמוֹת לְבָתִּים, לְהַצִּילֵם מִהַבְּרָד. וּמִשׁוֹם הָכִי הַזְהִירָם מִשֶּׁה בְּפִירוּשׁ 'שְׁלַח הָעֵז' וְכו', כְּדִי שִׁדְעוּ הַמְצַרִּים שְׁגָם בְּמַמְתַּת בְּרָד, אִם יִכְנִיסוֹם לְבַהֲמַתָּם לְבָתִּים, יְהִיו נִמְלָטִים, וּמִמִּילָא יִכְנִיסוֹם הַבֵּיתָה, כְּפִי שְׁעִשׂוּ בְּמַמְתַּת דְּבָר מִדְּעַת עֲצָמָם.

רק במכת ברד חששו המצריים שלא ינצלו הבהמות שבבית וַיּוֹבֵן - וּיְתוּרְצוּ הַקּוּשִׁיּוֹת, בְּהַקְדָּם מַה שְׁפָתֵב הַזְהִיר (בְּפֻרְשֵׁינוּ לֹא, ב)¹, דְּבָר וּבְכֹרֶד אֵינּוֹן אַתָּוֹן מִמֶּשׁ - הַתִּיבוֹת 'דְּבָר' וְ'בְרָד' מוּרְכְבוֹת מֵאוֹתוֹן אוֹתוֹת מִמֶּשׁ, וְ'דְּבָר' אֲהַדְרָ 'בְּרָד' - 'דְּבָר' חֹזֵר לְהִיּוֹת 'בְּרָד', מַה בֵּין הָאִי לְהָאִי - וְאִם כֵּן, מַהוּ הַחִילוּק בֵּין מַמְתַּת דְּבָר לְמַמְתַּת בְּרָד, אֲלֵא דָא בְּנִיחּוּתָא, וְדָא בְּתַקִּיפּוֹ דְּרִגְוָא - מַמְתַּת דְּבָר הִיָּתָה בְּנַחַת וּבְלֹא רוּגְוָה, וְאֵילוּ מַמְתַּת בְּרָד הִיָּתָה בְּתוֹקֶף שֶׁל רוּגְוָה, ע"ל. וְאָף אֲנוּ נֹאמְר עַל פִּי דְרַךְ הַזְּוֵהָרָה, שְׁבִשְׁלָמָא בְּמַמְתַּת הַדְּבָר חֻשְׁבוּ הַמְצַרִּים מִעֲצָמָם, בְּלִי שְׁמֵשׁה יִזְהִירוּם עַל כֶּךָ, שִׁיּוּכְלוּ

צִיּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

חֲזוּרוּ הַמְצַרִּים בְּתוֹשָׁבָה, וְלֹא שְׁלַחוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים, אֲלוּ הַאוֹתוֹת מִמֶּשׁ, שֶׁל תִּיבַת 'בְּרָד', חֲזוּרוּ וְהִרְגוּ אֶת כָּל הַבְּהֵמוֹת שֶׁנִּשְׁאָרוּ, אוֹתוֹת 'דְּבָר' חֲזוּרוּ לְהִיּוֹת אוֹתוֹת 'בְּרָד', מַהוּ הַחִילוּק בֵּין מַמְתַּת דְּבָר לְמַמְתַּת בְּרָד, מַמְתַּת דְּבָר הִיָּתָה בְּנַחַת וּבְלֹא רֵעַשׁ, וְאֵילוּ מַמְתַּת בְּרָד הִיָּתָה בְּתוֹקֶף שֶׁל רוּגְוָה. ט. בְּפִשְׁטוֹת נִרְאָה שְׁכוּנוֹת הַזְּוֵהָרָה הֵיָּא, שְׁמַמְתַּת דְּבָר הוֹפִיעָה בְּלִי רֵעַשׁ וּקְלוּת, וְאֵילוּ מַמְתַּת בְּרָד הִגִּיעָה עִם הַרְבֵּה קְלוּת, וְכִמוּ שֶׁנֹּאמְר (שׁ ט, כח) 'זָרֵב מֵהִיּוֹת קְלוּת אֱלוֹהִים וּבְרָד', שׁוּה מִרְאָה עַל תּוֹקֶף מַדַּת הַדִּין שֶׁשְׁלַטָּה אוֹ עַל הַמְצַרִּים. אוֹלָם רֵאָה לְהֵלֶן בְּסַמּוֹךְ, מַה שְׁמַבְאָר רַבִּינוּ עֵינֵן הִרְגוּ שְׁהִיָּה בְּמַמְתַּת בְּרָד. י. רֵאָה יִשְׁעִיָּהוּ (כו, ט) 'לֶךְ עִמִּי בֹא בְּתַרְרִיק וְסַגְד דְּלִתֶּךָ בְּעֶדֶף חֲבִי כְּקַעַט רִגְעַ עַד יַעֲבוּר יִצְבֹּךְ יָעֵם', וּבְמַנְרִית הַמְּאֹד (נְפִיק כ - דִּרְךְ אֶרֶץ עַמּוּד 424) כָּתֵב עַל פִּי פְּסוּק זֶה, שְׁכַשְׁמַדַּת הַדִּין מִתְעוֹרְרַת, וְהַדְּבָר בֹּא לְעוֹלָם, אֵינִן רִשְׁאֵי אִסְגוּ לְהֵלֶן בְּשׁוֹק יְחִידִי, וְלֹא אֶפִּילוּ עִם בְּנֵי אָדָם, אֲלֵא אִסְגוּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְלֹא יֵצֵא לְשׁוֹק עַד אֲשֶׁר תַּעֲצֹר הַמְּגַפָּה.

הוֹצֵרָךְ מִשֶּׁה רַבִּינוּ לְהַזְהִירוֹם עַל כֶּךָ בְּפִירוּשׁ בְּמַמְתַּת בְּרָד. אִמְנָם עַל פִּי פִירוּשׁ רַבִּינוּ חִיִּים פְּלִטְאֵל שְׁהוּבָא לְעֵיל, יֵשׁ לִישֵׁב הַקּוּשִׁיּוֹת, שְׁדוּקָא בְּמַמְתַּת דְּבָר הַבִּינּוּ כֵּן, לְפִי שְׁמֵשׁה אִמְר לְהֶם 'בְּמַמְתַּת אֲשֶׁר בְּשִׁדְהָ', שְׁמִשְׁמַע 'וְלֹא בְּמַקְנֵן לְבָתִּים, אֲבָל בְּמַמְתַּת בְּרָד שְׁלֹא נֹאמְר בַּהּ 'בְּשִׁדְהָ' הִיָּה עוֹלָה עַל הַדְּעַת לּוֹמְר, שְׁאָף עַל הַבְּהֵמוֹת שְׁבִיבִית תַּחּוּל הַמְּכָה, וְלֹא תוֹעִיל הַהַכְּסֵה. לְכָךְ הוֹצֵרָךְ מִשֶּׁה לְהַזְהִירוֹם, שְׁאָף בְּמַמְתַּת זוֹ יִכְנִיסוּ אֶת הַבְּהֵמוֹת לְבָתִּים, וְעַל יְדֵי כֵּן יִנְצְלוּ. וּבְסַפְרוֹנוּ (שׁ ט, כ-כא) כָּתֵב לְבֹאָר כּוּוֹנַת מִשֶּׁה רַבִּינוּ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, הַטַּעַם שְׁאִמְרַתִּי שְׁלַח הָעֵז, הוּא מִפְּנֵי שְׁרִיאִיתִי בְּעֵינֵן הַדְּבָר שְׁהִירָא אֲדָר בַּהּ הַנִּיָּס. וְאִשְׁר לֹא שַׁת לְבוֹ חֲטָא וְיַעֲזוּב, בְּאוֹפֵן שְׁעִם חֲטָאוּ הַפְּסִיד, לְכָךְ אִנִּי מִזְהִיר עֵתָה כְּדִי שְׁלֹא יָמוּת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּשִׁדְהָ. ח. לְשׁוֹן הַזְּוֵהָרָה, בְּתַר דְּלֵא אֲהַדְרוּ מְצַרִּי, אֵינּוֹן אַתּוּוֹן מִמֶּשׁ אֲהַדְרוּ וְקִטְלוּ כָּל אֵינּוֹן דְּאִשְׁתָּאוּ, וְ'דְּבָר' אֲהַדְרוּ 'בְּרָד', מַה בֵּין הָאִי לְהָאִי, אֲלֵא דָא בְּנִיחּוּתָא, וְדָא בְּתַקִּיפּוֹ דְּרוּגְוָא [- אַחֲרֵי שְׁלֹא

בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אוֹתָם בַּיּוֹם, שָׁאֵם לֹא הָיוּ לָהֶם בְּהִמּוֹת, אֶפְשָׁר שְׁלֹא הָיוּ רוֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם. וְזֶהוּ הַתִּקְוָה וְהַרְגָּז שֶׁהָיוּ בְּמִפְתַּי בְּרָד. אֲבָל בְּמִפְתַּי הַדְּבָר שֶׁהָיוּ בְּנִיחוּתָא, לֹא אָמַר לָהֶם 'שְׁלַח הֵעֵז אֶת מִקְנֵד'.

כְּמוֹ שֶׁכְּתַבּוּ הַמְּפָרְשִׁים שֶׁהָיוּ רוֹצֵה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁיחִיו לָהֶם בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אַחֲרֵיהֶם בַּיּוֹם.

אִי נְמוֹ, הָאֵי דְאָמַר לוֹ מִשָּׁה 'שְׁלַח הֵעֵז', לֹא הָיָה לְרַחֵם עֲלֵיהֶם, אֲלֵא אֲדַרְבְּא, לְרַעְתָם כְּרִי שִׁיחִיו לָהֶם

זרע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְּבַאָר

לְטוֹבָתָם, אֲרֵא אֲדַרְבְּא, לְרַעְתָם כְּרִי שִׁיחִיו לָהֶם בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אוֹתָם בַּיּוֹם, וְיִטְבְּעוּ הֵם וּבִהְמַתָּם בַּיּוֹם, כְּעוֹשׁ עַל מַה שֶׁעִינּוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמַצִּיּוֹם. שָׁאֵם לֹא הָיוּ לָהֶם בְּהִמּוֹת, אֶפְשָׁר שְׁלֹא הָיוּ רוֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם, וְלֹא הָיוּ טוֹבְעִים בַּיּוֹם. וְזֶהוּ הַתִּקְוָה וְהַרְגָּז שֶׁל מִדַּת הַדִּין שֶׁעַל הַמַּצִּיּוֹם, שֶׁהָיוּ בְּמִפְתַּי בְּרָד. אֲבָל בְּמִפְתַּי הַדְּבָר שֶׁהָיוּ בְּנִיחוּתָא - בְּנַחַת, לֹא הָיָה הַקְּבִי"ה מְכוּיֵן לְהַכִּיֵן לָהֶם שִׁירְדָפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם וְיִטְבְּעוּ, וְלֹכֵן אִי דְאָמַר לָהֶם 'שְׁלַח הֵעֵז אֶת מִקְנֵד', שְׁלַפִּי עֵנִין הַמְּכָה שֶׁהִיָּתָה בְּנַחַת, לֹא אָמַר לָהֶם דְּבָרִים שִׁיגְרָמוּ לָהֶם רַעַה נּוֹסַתָּ.

הַצֵּלַת הַבְּהִמּוֹת מִמַּכַּת בְּרַד הָיָה הַכְּנָה לְטַבִּיעַת הַמַּצִּיּוֹם בַּיּוֹם טוֹךְ וְהַטְעַם שֶׁרַעַה הַקְּבִי"ה שֶׁהַבְּהִמּוֹת שֶׁל הַמַּצִּיּוֹם יִנְצְלוּ אִף מִמַּכַּת הַבְּרַד, אִף שֶׁהַמְּכָה הִיָּתָה בְּדִין וּבְרוּגוֹ, הוּא כְּמוֹ שֶׁכְּתַבּוּ הַמְּפָרְשִׁים¹⁰, שֶׁהָיוּ רוֹצֵה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שִׁיחִיו לָהֶם לְמַצִּיּוֹם בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אַחֲרֵיהֶם בַּיּוֹם - אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁעִמְדוּ עַל הַיּוֹם, וְאַחֲרַי כֵּן יִטְבְּעוּ בַּיּוֹם הֵם וּבִהְמַתָּם.

אִי נְמוֹ¹¹, הָאֵי דְאָמַר לוֹ מִשָּׁה לְפַרְעָה 'שְׁלַח הֵעֵז', לֹא הָיָה לְרַחֵם עֲלֵיהֶם - עַל הַמַּצִּיּוֹם, שִׁמְלָטוּ מִקְנֵיהֶם מִן הַבְּרַד

צִיּוֹנִים וּמְקוֹדוֹת

הַמְּקַנָּה אֶל הַבְּתִים, לְמַעַן תַּחֲוֹל בָּהֶם מַכַּת הַיּוֹם וְכוּ', עִי"ש. יב. וְכֵן מוֹסִיף לְפַרֵשׁ בְּאֹפֶן נּוֹסֵף בְּטַעַם שֶׁבְּמַכַּת דְּבַר לֹא הוֹדִיעַם לְהַכְנִיס הַבְּהִמּוֹת לְבֵיתָם, וּבְמַכַּת בְּרַד הוֹדִיעַם כֵּן. וְלִשְׁנֵי הַפִּירוּשִׁים טַעַם הַהוֹדְעָה הִיָּה כְּדִי שִׁישָׂאָר לָהֶם בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּיְבִאוּ לְתוֹךְ הַיּוֹם וּיְמוֹתוֹ, אִלֵּם לְפִי הַבִּיאוֹר הַרְאִישׁוֹן טַעַם הַהוֹדְעָה אִינוּ מַחֲמַת עַצֵּם הַמְּכָה, אִלֵּא לְפִי שֶׁבְּמַכַּת דְּבַר יָדַע הַקְּבִי"ה שֶׁמַּעֲצָמָם יִכְנִיסוּם לְבֵיתָם וְלֹכֵן לֹא הוֹצֵרֵךְ הַהוֹדִיעַם, מַה שֶׁאִין כֵּן בְּמַכַּת בְּרַד חֲשַׁשׁ שֶׁהֵם לֹא יִכְנִיסוּם, כִּיּוֹן שִׁישְׁבְּרוּ שֶׁמַּחֲמַת עוֹצָם הַמְּכָה לֹא תוֹעִיל הַהַכְּנָסָה לְהַצִּילָם מִמִּיתָה. וְאִילוּ לְהַבִּיאוֹר הַשְּׁנִי שֶׁמְבָאָר עֵתָה רַבִּינוּ, עֵנִין הַהוֹדְעָה עַצְמָהּ שֶׁנִּכְלַל בָּהּ דְּבַר שִׁיגְרוּם לָהֶם מִיָּתָה לְאַחַר זְמַן - הִיָּה חֶלֶק מִהַמְּכָה, וְלֹכֵן בְּמַכַּת דְּבַר שְׁלֹא הִיָּה כָל כֵּךְ בְּרוּגוֹ, לֹא נִתְּן לָהֶם עוֹנֵשׁ זֶה, וְלֹא הוֹדִיעַם לְהַכְנִיסָם הַבִּיתָה בְּשִׁבְלֵי שִׁישָׂאוּרוֹ לָהֶם בְּהִמּוֹת לְרֹדֵף אַחַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מַה שֶׁאִין כֵּן בְּמַכַּת בְּרַד שְׁבָא בְּרוּגוֹ וּבּוֹעֵף שֶׁל מִדַּת הַדִּין, שִׁיךְ שִׁיחִיהִי נִכְלַל בּוֹ גַּם עוֹנֵשׁ זֶה.

וְרֹאֵה שֶׁם שְׁבִיאָר בּוֹזֵה הַטְעַם שֶׁנֶּחַ נְצַטְוָה לְהַסְגֵר בְּתוֹךְ הַתִּיבָה, וּבְמַכַּת כְּכוּרוֹת נְצַטְוָה לְשִׁיגְרוֹ בְּתוֹךְ בְּתִיהֶם עַד אֲשֶׁר יַעֲבֹר הַמַּשְׁחִית. וְכֵן כָּתַב בְּכַתָּם פֹּ (עַל הוֹזָה פְּרִשְׁתַּי וִירָא קִי, א). יא. רֹאֵה אֲלִישִׁךְ (שֵׁם) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְהִנֵּה, הוּא יִתְבָּרַךְ הִיָּה מְזוּמֵן לְהַפִּיל מְרַכְבוֹת מַצִּיּוֹם בְּתוֹךְ הַיּוֹם, וְאֵם עֵתָה הִי כּוֹלֵם מַתִּים, לֹא הִיָּה אֵל הַנְּקַמֵּם אֶל הַפּוֹעֵל. וְהִיָּינוּ, שֶׁהַשָּׂאִרִים כְּדִי שִׁירְדּוּם אַחֲרֵיהֶם בַּיּוֹם וְיִטְבְּעוּ לְתוֹךְ הַיּוֹם. וּבְפִירוּשׁוֹ לְתַהֲלִים (עַה, מַה) כָּתַב כֵּן בִּיתֵר בִּיאוֹר, וְזִיל, וְעוֹד זֹאת עֲשֵׂה הָאֲלֵקִים עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה וְהוּא, כִּי הִנֵּה יוֹסִיגְרָ לְבְרַד בְּעִירֵי כוּ, וְהוּא כִּי צִיּוּה לְהַעֲזוֹ וְלְהַסְגִיר בְּעִירִים וּמְקַנֵּיהֶם הַבִּיתָה מִפְּנֵי הַבְּרַד, וְלִמָּה עֲשֵׂה כֵן, וְאֲדַרְבְּהָ הִיָּה לוֹ יִתְבָּרַךְ הַהַסְתִירִי דְּבַר לְמַעַן כְּלוֹתָם מְהֵרָ וְכוּ', אִךְ אִין זֶה כִּי אִם שִׁיפְלִט נְתִיב לְאַפִּי' (שֵׁם פְּסוּקֵי, א), וְהוּא כְּמֵאֲמַרְם זִיל 'מְרַכְבוֹת פְּרַעָה וְחִילוֹ יִרֵה בֵּים' (שְׁמוֹת טו, ד), וְהֵלֵא כָל הַמְּרַכְבוֹת הַכָּה הַבְּרַד, אֲלֵא מִן 'הִירָא אֶת דְּבַר ה' הִנִּס' וְכוּ', כִּי טוֹב שְׁבָהֶם הַרוּג וְכוּ', נִמְצָא כִּי נִמְצִינוּ לְמִדֵּין לְמַפְרַע, עַל כֵּן צוּה ה' מֵאֵז לְהַעֲזוֹ אֶת

אָמַר לוֹ 'שְׁלַח הַעֲזוּ וְכוּ', כְּדֵי שְׁפִירוּ הַיָּטִב טַעַם הַמִּכְּפָה. אָבָל בְּמִסַּת הַדְּבָר, שְׁאֵדְרָבָא הִיתָה הַפְּנִיָה לְחֵמִית הַבְּהֵמוֹת, לֹא יִתְכַן לֹמַר לוֹ 'שְׁלַח הַעֲזוּ'.

וְעוֹד, שְׁאֵם הִנֵּה אוֹמַר לוֹ זֶה בְּמִסַּת הַדְּבָר, וְהוּוּ פְרָעָה וְעִבְדָיו שׁוֹמְעִים לְהַכְנִים הַמְקַנְה לְבֵית, אִם כֵּן, הַמִּכְּפָה לֹא הִיתָה עוֹשֶׂה כְּלוּם. אָבָל בְּבִרְדָּה, אִף אִם הָיוּ שׁוֹמְעִים לוֹ, עִם כָּל זֶה, הַמִּכְּפָה הִיתָה מְשַׁבֵּרַת הַנְּטִיעוֹת.

וְעוֹד בְּדִרְדָּה אַחֵר, דְּאוֹתָא בְּמִדְרַשׁ יִלְקוּט (שְׁמַעוּנִי בְּפִרְשְׁתֵינוּ רִמּוֹ קפב), דְּבָר מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם, לְפִי שְׁשֻׁמוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל רוֹעֵי בְהֵמוֹת שְׁלָחֵם, לְפִיכֶךָ הֵבִיא עֲלֵיהֶם דְּבָר וְהִרְגוּ כָּל מָה שְׁרָעוּ יִשְׂרָאֵל. בְּרַד מִפְּנֵי מָה הֵבִיא עֲלֵיהֶם, לְפִי שְׁשֻׁמוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל נוֹטְעֵי גְנוֹת וּפְרֻדְסִים, לְפִיכֶךָ הֵבִיא עֲלֵיהֶם בְּרַד וְשִׁבַר כָּל מָה שְׁנִטְעוּ יִשְׂרָאֵל. **וְאִם** כֵּן, דְּוָקָא בְּמִסַּת הַבְּרַד שְׁלֵא הִיתָה אֵלָא בְּשִׁבִיל הַנְּטִיעוֹת,

זרע שְׁמוֹנוֹן הַמְבַאָּר

הַמִּכְּפָה, הוּא לְהַעֲנִישׁם עַל מָה שֶׁהִכְרִיחוּ הַמְצַרִּים אֶת יִשְׂרָאֵל לְנִטוּעַ עֲבוּרִם גְּנוֹת וּפְרֻדְסִים, וְזֶה נִתְקִים בְּמָה שֶׁנִּתְקַלְקַל הַזֹּרְעִים שְׁלָחֵם. אָבָל בְּמִסַּת הַדְּבָר, שְׁאֵדְרָבָא הִיתָה הַפְּנִיָה לְחֵמִית הַבְּהֵמוֹת, כְּעוֹשֶׂה עַל מָה שֶׁהַמְצַרִּים הִכְרִיחוּ אֶת יִשְׂרָאֵל לְרַעוֹת אֶת הַבְּהֵמוֹת, לֹא יִתְכַן לֹמַר לוֹ 'שְׁלַח הַעֲזוּ' כְּדֵי שֶׁהַבְּהֵמוֹת יִנְצְלוּ מֵהַמְכָה, שְׁאֵם כֵּן, נִמְצָא שְׁלֵא נִתְקִים הַעוֹשֶׂה.⁷

אם הבהמות היו ניצולים מהדבר
לא היתה תועלת במכה זו

וְעוֹד יֵשׁ לְתַרְץ, שְׁאֵם הִנֵּה אוֹמַר לוֹ זֶה - שִׁכְנִיסוּ אֶת הַבְּהֵמוֹת לְבֵתִים, בְּמִסַּת הַדְּבָר, וְהוּוּ פְרָעָה וְעִבְדָיו שׁוֹמְעִים לְהַכְנִים הַמְקַנְה לְבֵית, וְהוּוּ נִיצוּלִים מֵהַמְכָה, אִם כֵּן, הַמִּכְּפָה לֹא הִיתָה עוֹשֶׂה - מְזִיקָה לַמְצַרִּים כְּלוּם, שֶׁהָיוּ מִכַּת הַדְּבָר הִיתָה רַק עַל הַבְּהֵמוֹת בְּלַבַּד. אָבָל בְּבִרְדָּה, אִף אִם הָיוּ שׁוֹמְעִים לוֹ, וְהוּוּ מְכַנְּסִים אֶת הַבְּהֵמוֹת לְבֵתִים וְהוּוּ נִיצוּלִים מֵהַבְּרַד, עִם כָּל זֶה, הַמִּכְּפָה הִיתָה מְשַׁבֵּרַת אֶת הַנְּטִיעוֹת.¹⁰

צִוּוֹנִים וּמְקוֹדוֹת

ישראל. וכן הוא במדרש (שמו"ד יא, ד; יב, א). יד. ומה שמבואר מדברי רש"י שגם בדבר הם הכניסו הביתה את הבהמות, היינו רק המצריים שהבינו זאת מדעת עצמם, עשו כך, ומכל מקום הקב"ה לא רצה להודיעם על כך בפירושו. טו. וכן כתב בפירושו, הטור הארוך (שמות ט, יט), שבמכת דבר לא הזהירם,

עיקר המכון במכת הברד היה לקלקל הזרעים ולא הבהמות וְעוֹד יֵשׁ לְתַרְץ בְּדִרְדָּה אַחֵר, בְּהַקְדָּם מָה דְּאוֹתָא בְּמִדְרַשׁ יִלְקוּט (שְׁמַעוּנִי בְּפִרְשְׁתֵינוּ רִמּוֹ קפב)⁷, דְּבָר מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם - עַל הַמְצַרִּים, לְפִי שְׁשֻׁמוֹ הַמְצַרִּים אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם יְהוּוּ רוֹעֵי בְהֵמוֹת שְׁלָחֵם - שֶׁל הַמְצַרִּים, לְפִיכֶךָ הֵבִיא הַקְּב"ה עֲלֵיהֶם מִכַּת דְּבָר וְהִרְגוּ כָּל מָה שְׁרָעוּ יִשְׂרָאֵל - כָּל הַבְּהֵמוֹת שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל רוֹעֵים אוֹתָן. בְּרַד מִפְּנֵי מָה הֵבִיא הַקְּב"ה עֲלֵיהֶם - עַל הַמְצַרִּים, לְפִי שְׁשֻׁמוֹ הַמְצַרִּים אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם יְהוּוּ נוֹטְעֵי גְנוֹת וּפְרֻדְסִים עֲבוּרֵם הַמְצַרִּים, לְפִיכֶךָ הֵבִיא הַקְּב"ה עֲלֵיהֶם בְּרַד, וְשִׁבַר כָּל מָה - הַגְּנוֹת וְהַפְּרֻדְסִים שְׁנִטְעוּ יִשְׂרָאֵל.

וְאִם כֵּן, דְּוָקָא בְּמִסַּת הַבְּרַד שְׁלֵא הִיתָה אֵלָא בְּשִׁבִיל הַנְּטִיעוֹת שֶׁהִכְרִיחוּ הַמְצַרִּים לְנִטוּעַ בְּשִׁבִילֵם גְּנוֹת וּפְרֻדְסִים, אָמַר לוֹ לְפָרַעַה 'שְׁלַח הַעֲזוּ אֶת מְקַנְךָ' וְכוּ' וַיִּנְצְלוּ הַבְּהֵמוֹת, וְרַק הַנְּטִיעוֹת יִתְקַלְקְלוּ מִחַמַּת הַבְּרַד, כְּדֵי שְׁפִירוּ הַמְצַרִּים הַיָּטִב, שְׁטַעַם

יג. לשון הילקוט, דבר מפני מה בא עליהן, ששמו את ישראל רועי סוסים וגמלים חמורים בקר וצאן, לפיכך הביא עליהם דבר, והרג כל מה שרעו ישראל, עד שלא מצאו ישראל בהמה שירעו וכו'. ברד מפני מה, מפני ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים, לפיכך הביא עליהם ברד, ושבר כל מה שנטעו

טז

פְּסוּק (שמות מ, כח) 'וְרַב מְהִיִּת קִלְת אֱלֹהִים וּבְרָד'. קִשָּׁה, לְמָה אָמַר 'קִלְת אֱלֹהִים', הֲיִהָ לֹ לֹמַר 'קִלְוֹת וּבְרָד', כְּמוֹ שְׂאֵמַר (פסוק לג) 'וַיַּחְדְּלוּ הַקִּלְוֹת וְהַבְּרָד'.
אָבֵל בָּא לְהוֹכִיחַ שְׁעַקְר דְּאִגְתּוֹ הִיִּתָה מִפְּנֵי שְׁהֵם 'קִלְוֹת אֱלֹהִים'. וְזֶהוּ הַטַּעַם שְׁבִמְכָה זֹו אָמַר (פסוק כז) 'חֲטָאֵתִי הִפְעַם ה' הַצְּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים', מָה שְׂאִין כֵּן בְּשׁוֹם מִכָּה אַחֲרַת, שְׁהִנְה פְּרַעָה הִיָּה עוֹשָׂה עֲצָמוֹ אֱלוֹהָ (שמו"ר ח, א), מִפְּנֵי שְׁנִילוֹם הִיָּה עוֹלָה לְקִרְאָתוֹ אַחַר בְּרַפְתָּ

פסוק 'רב מהיית קלת אלהים וברד'

זרע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאָר

טז

במכת ברד נתברר שאין ממש במה שפרעה עשה עצמו עבודה זרה

פרעה פחד מהקולות של מכת ברד יכחישו מה שעשה עצמו אליל

אָבֵל הַפְּסוּק בָּא לְהוֹכִיחַ, שְׁעַקְר דְּאִגְתּוֹ שֶׁל פְּרַעָה מִהַקִּלְוֹת שֶׁל מַכַּת הַבְּרָד, לֹא הִיָּתָה מַגְבֹּרַת הַקִּלְוֹת עֲצָמָם, רַק עֵיקַר דְּאִגְתּוֹ הִיָּתָה, מִפְּנֵי שְׁהֵם 'קִלְוֹת אֱלֹהִים', שְׁעַל יַדֵּי הַקִּלְוֹת מִתְבַּרַר לְכָל הָעוֹלָם שֶׁהוּא הַאֱלוּקִים, וְאִין מִמֶּשׁ בַּעֲבוּדָה זָרָה, וְכִמוֹ שִׁיתְבַּאֲרֵי. וְזֶהוּ הַטַּעַם שְׁבִמְכָה זֹו אָמַר פְּרַעָה וְהַתּוֹדָה (פסוק כז) 'חֲטָאֵתִי הִפְעַם ה' הַצְּדִיק

דקדוק בלשון 'קולות אלקים'

כתוב בפסוק הנאמר במכת ברד, שביקש פרעה ממשה ואהרן (שמות ט, כח) 'הַעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְרַב מְהִיִּת קִלְת אֱלֹהִים וּבְרָד'. קִשָּׁה - יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת בְּלִשׁוֹן הַפְּסוּק, לְמָה אָמַר 'קִלְת אֱלֹהִים וּבְרָד', וְהוֹכִיר שֶׁם אֱלוּקִים, הֲיִהָ לֹ לִפְסוּק 'קִלְוֹת וּבְרָד' בְּלִבְדוֹ, בְּלִי הַהוֹכִיר שֶׁם אֱלוּקִים, כְּמוֹ שְׂאֵמַר (פסוק לג) 'וַיַּחְדְּלוּ הַקִּלְוֹת וְהַבְּרָד', שֶׁלֹא הוֹכִיר שֶׁם 'קִלְוֹת אֱלוּקִים'.

ציונים ומקורות

הַקִּב"ה חִפְץ שִׁימוֹת הַבְּהֵמוֹת, וְלֹא שִׁיעִדוּ הַמְצַרִּים שֶׁאִם יִכְנִיסוּ אוֹתָן לְבַתִּים יִנְצְלוּ. מָה שְׂאִין כֵּן בַּמַּכַּת בְּרָד, שֶׁבֵּאָה כְּעוֹשׂ עַל מָה שֶׁהַכְּרוּחַ הַמְצַרִּים אֵת יִשְׂרָאֵל לְנִטְוֵעַ בְּשִׁבִילֵם גְּנוּת וּפְרֻדִּים, שֶׁלֹכֵן בָּא הַבְּרָד לְהַשְׁמִיד אֵת נִטְוֵעוּתֵיהֶם, אֲבָל לֹא הִיָּה הַמְכוּוֹן בַּמַּכָּה זֹו שִׁיּוּשְׁמֵדוּ גַם הַבְּהֵמוֹת, וְלֹכֵן הַזְּהִירָם מִשֶּׁהַלַּחֲכִינִים לְבֵית וְלַהֲצִילֵם. ג. מַכַּת הַדְּבַר הִיָּתָה רַק עַל הַבְּהֵמוֹת, וְאִם הַבְּהֵמוֹת הִיָּו נִצְלוּ, לֹא הִיָּתָה הַמַּכָּה מִשְׁמַשֵּׁת כְּלוּם. מָה שְׂאִין כֵּן בְּבְרָד, שֶׁאִף אִם הִיָּו הַבְּהֵמוֹת נִצְלוּ, הִיָּתָה הַמַּכָּה מִתְקִיַּיִמַת בְּנִטְוֵעוּת. א. לִשׁוֹן הַפְּסוּק, 'הַעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְרַב מְהִיִּת קִלְת אֱלֹהִים וּבְרָד וְאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפְּוּ לְעַמְדִי. ב. לִשׁוֹן הַפְּסוּק, 'וַיַּצֵּא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעָה אֶת הָעֵיִר וַיִּפְרֹשׁ כְּפָיו אֵל ה' וַיַּחְדְּלוּ הַקִּלְוֹת וְהַבְּרָד וּמָטָר לֹא נָפַף אֶרְצָה'. ג. לִשׁוֹן הַפְּסוּק, 'וַיִּשְׁלַח פְּרַעָה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלֹאֲהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאֵתִי הִפְעַם ה' הַצְּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים'.

לפי שאלו הכניסו לבתים לא היה מוצא דבר להכותם. אבל בברד היה מכה באילנות שעליהם היתה עיקר האדמה וכעשב הגזירה, לכן הזהירם להציל את הבהמות. וכן כתב גנור אריה (שם פסוק י). תמצית הדרוש: רבינו מחדש שלשה טעמים, למה במכת ברד לא הזהיר משה לפרעה להכניס את הבהמות לבתים כדי שינצלו מהמכה, כמו שהזהיר במכת ברד. א. מכת דבר ירדה בנחת, וידעו המצריים מעצמם שינצלו על ידי ההכנסה, וגם שבמכה זו לא חש הקב"ה אז להמציא להם אפשרות לרדוף אחרי בני ישראל כדי שיטבעו ביים. אבל בברד שירד בוץ ומתוך תוקף מדת הדין, חשש הקב"ה שמה לא יאמינו שהכנסת הבהמות תצילן. ועוד, שמחמת תוקף הדין ששרה במכה זו, רצה הקב"ה שינצלו הבהמות, כדי שעל ידם ירדפו המצריים אחרי ישראל עד ים סוף ויאבדו. ב. מכת הדבר באה כעונש על שהכריחו את ישראל לרעות בהמתם, ולפיכך בדוקא היה

יַעֲקֹב (תנחומא פרשת נשא סימן כו), וּבְשִׁשְׁמֵעַ קולות וּבְרָד, שֶׁהָיוּ מוֹכִיחִים שְׁשֵׁי אֱלֹהִים בְּשִׁמּוֹם וְהֵם קולות אֱלֹהִים, הִיָּה קֶשֶׁה לוֹ מֵאֵד.

יַחְדְּלוֹן וְכו' לְמַעַן תִּדְעַ עַי לַה' הָאֲרֶץ וְאֵינְךָ אֱלֹהִים, אֲכַל יִדְעָתִי שְׂאֵף בְּוָה לֹא תִשׁוּב מִגְּאוֹתֶךָ, וְעוֹד תִּעֲשֶׂה עֲצָמְךָ אֱלֹהִים, וְאַתָּה וְעַבְדְּךָ יִדְעָתִי כִּי טָרָם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים' (פסוק ל). וְכֵן הִיָּה,

וְהָשִׁיב לוֹ מִשָּׁה (פסוק כט), 'הַקְּלוֹת

זֶרַע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאֵר

קולות וּבְרָד, שֶׁהָיוּ מוֹכִיחִים שְׁשֵׁי אֱלֹהִים בְּשִׁמּוֹם, וְהֵם 'קולות אֱלֹהִים', והוכח מכך, שאין שום ממשות כמה שעשה עצמו אלוה, הִיָּה קֶשֶׁה לוֹ מֵאֵד.¹

וְהָשִׁיב לוֹ מִשָּׁה (פסוק כט), 'הַקְּלוֹת יַחְדְּלוֹן וְכו' לְמַעַן תִּדְעַ עַי לַה' הָאֲרֶץ, כלומר, רק הקב"ה לבדו הוא שליט בארץ, וְאַתָּה אֵינְךָ אֱלֹהִים. אֲכַל יִדְעָתִי שְׂאֵף בְּוָה שִׁמְעַת אַת 'קולות אלוהים', לֹא תִשׁוּב מִגְּאוֹתֶךָ, וְעוֹד - כְּשִׁיחְדְּלוֹ הַקְּלוֹת, תַּחֲזוֹר וְתִעֲשֶׂה אַת עֲצָמְךָ אֱלֹהִים, וְאַתָּה וְעַבְדְּךָ יִדְעָתִי כִּי טָרָם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים' (פסוק ל). וְכֵן הִיָּה, שֶׁשְׂאֵשְׁר

וְאֵנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים, מַה שְׂאֵיִן בְּן בְּשׁוֹם מִכָּה אַחֲרַת, שֶׁהִנֵּה פְרַעְהָ הִיָּה עוֹשֶׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים - עבודה זרה,² מִפְּנֵי שֶׁהִנֵּהר גִּילּוֹם הִיָּה עוֹשֶׂה לְקִרְאָתוֹ שֶׁל פְרַעְה, שְׁכַאשֶׁר בֹּא פְרַעְה סוֹמוֹךְ לְגִילּוֹס, הִיָּה הַנִּילוֹס עוֹלָה וּמִשְׁקָה אַת כֹּל אֲרֶץ מִצְרַיִם, אַחֲרֵי בְרַתְתָּ יַעֲקֹב שֶׁבְרַךְ אוֹתוֹ בְּכַךְ, כְּמוֹ שְׁכַתוּב (בראשית מז. י) 'וַיִּבְרָךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרַעְהָ וַיֵּצֵא מִלְּפָנֵי פְרַעְהָ, וְכַמְבוּאֵר בְּמַדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (פְרֻשַׁת נְשֵׂא סִימָן כו),³ וְהוּבָא בְּפִירוּשׁ רִש"י (בראשית סו).⁴ וּלְפִי שְׂרַאָה פְרַעְה, שֶׁהַנִּילוֹס עוֹלָה לְקִרְאָתוֹ, עֲשֶׂה אַת עֲצָמוֹ אֱלֹהִים.⁵ וּבְשִׁשְׁמֵעַ פְרַעְה

צִיּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב, שנאמר (קהלת ג, יד) 'והאלקים עשה שייראו מלפניו'. ופירש במהרש"א (ח"א ד"ה לפשת), שהרעם הוא דבר המחריד ביותר, ואין ידוע בו תועלת לעולם, משום הכי קאמר, דלא נבראו אלא לפשט כו', דהיינו להחריד הלכות של המינים, שישבו, ע"כ. ומבואר, שיש בברקים ורעמים סגולה מיוחדת לבטל את המינות. ועל כן פחד פרעה מה' קולות אלקים' של מכת ברד, יותר מכל שאר המכות. וכן מבואר הדבר מהא שרק במכה זו הודה פרעה ואמר 'חטאתי הפעם ה' הצדיק' וגו', כי אכן במכה זו היה ביורו אלוקות יותר משאר המכות. ¹ לשון הפסוק, וַיֵּאמֶר אֲלֵיו מִשָּׁה קִצְאָתִי אֶת הַבַּיִת בְּשֵׁם מְדַרְשׁוֹת, שֶׁהוֹכַחְתוּ שֶׁל פְרַעְה שֶׁהוּא אֱלֹהִים, הִיתָה מִמָּה שֶׁהַנִּילוֹס יוֹצֵא לְקִרְאָתוֹ, כְּמוֹ שְׁכַתוּב 'אֲשֶׁר אִמַר לִי יֹאדִיר וְאֵנִי עֲשִׂיתִי'.² ח. אֶף שֶׁגַם בְּשֵׂאֵר הַמְּכּוֹת הוֹכַח שְׁחָבִי"ה שְׁלִיט כְּבֹל הַעוֹלָם, וְכַמּוֹ שְׁכַתוּב (שְׁמוֹת ז, יז) 'כֹּה אִמַר ה' בּוֹאֵת תִּדְעַ כִּי אֲנִי ה' הִנֵּה אֲנִי מִכָּה בְּמִטָּה אֲשֶׁר בִּידֵי עַל הַמִּים אֲשֶׁר בִּיאֵר וְנִהַפְּכוּ לָדָם. וְבַדּוּמָה לֹזֵה בְּשֵׂאֵר הַמְּכּוֹת. נִרְאָה לְבֹאֵר כּוֹוֹת רִבְנוּ, עַל פִּי מָה שֶׁאֲמַרו בְּבִרְכוֹת (טו, א) אִמַר רַבִּי אֶלְשַׁנְדְּרִי אִמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, לֹא נִבְרָאוּ

ד. וכמבואר במדרש (שמו"ר ח, א), אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה, פרעה הרשע עשה עצמו אלוה, שנאמר (יחזקאל כט, ג) 'לי יאורי ואני עשיתני'.³ ח. לשון המדרש, יעקב כשהלך אצל פרעה, לא יצא מאצלו עד שברכו, ומה ברכו, אמר לו יעלה נילוס לרגלו, מנין, שנאמר (בראשית מז, י) 'ויברך יעקב את פרעה'.⁴ ו. לשון רש"י, לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים, אלא נילוס עולה ומשקה, ומברכתו של יעקב ואילה ה' פרעה בא (עומד) על נילוס, והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ.⁵ ז. בדברי חז"ל אין מפורש, שמה שפרעה עשה עצמו אלוה היה מחמת שהנילוס עלה לקראתו. ובספר כבוד שור (עירובין נג, א ד"ה ותד) הביא בשם מדרשות, שהוכחתו של פרעה שהוא אלוה, היתה ממה שהנילוס יוצא לקראתו, כמו שכתוב 'אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני'.⁶ ח. אף שגם בשאר המכות הוכח שחב"ה שליט בכל העולם, וכמו שכתוב (שמות ז, יז) 'כה אמר ה' בואת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם'. ובדומה לזה בשאר המכות. נראה לבאר כוונת רבינו, על פי מה שאמרו בברכות (טו, א) אמר רבי אלשנדר רבי יאורי רבי יהושע בן לוי, לא נבראו

שָׁכַשׁ אֲשֶׁר רָאָה פְּרִיעָה בְּפִי חֲדָל וְכוּ' וַיִּסַּף לְחַטָּא' (פסוק לד), חֲזוֹר לַעֲשׂוֹת עֲצֻמוֹ אֱלֹהֵי, וְאַחַר כֵּן וַיִּכְבַּד לְבוֹ עַל יִשְׂרָאֵל (פסוק לה).

וַאֲפֹשֵׁר נְמוֹ, שָׁכַשׁ אֲמַר לוֹ (פסוק

יה) בְּפִי כַּפְעַם הַזֹּאת אֲנִי שָׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֵל לְבָדָה, הַכּוֹנֵנָה הַיְתָה כִּי זֶה תִּהְיֶה בְּלִבּוֹ מִכָּה עֲצוּמָה, שְׂוֹדַע לְכָל שְׂאִינוֹ אֱלֹהֵי.

יז

יֵשׁ לְתַת טַעַם, לְמָה בְּמִפְתַּת הַכְּנִים וְהַחֲשֵׁף וְהַחֲשֵׁף לֹא מְצִינוּ בְּהֵן

הַתְּרָאָה אֵל פְּרִיעָה קְדָם הַמְּכָה, כְּמוֹ בְּכָל שְׂאָר הַמְּכּוֹת.

טעם לקח במפת הכנים והחשף לא מצינו בהם התראה

זרע שמישון המבאר

רָאָה בְּפִיעָה כִּי חֲדָל הַמְּטָר וְהַכְּבֵד וְהַקְּלָת וַיִּסַּף לְחַטָּא' (פסוק לד)¹⁰, הֵינּוּ שְׂשׁוֹב חֲטָא כַּבְּתַחֲלִיָּה, וְחֲזוֹר לַעֲשׂוֹת עֲצֻמוֹ אֱלֹהֵי, וְאַחַר כֵּן וַיִּכְבַּד לְבוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְכִמוֹ שַׁכְּתוֹב (פסוק לה) וַיִּחְזַק לֵב פְּרִיעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה.

ביאור לשון הכתוב 'אל ליבך' שהמכה תבוא אל ליבו ומחשבתו שהוא אלי

וַאֲפֹשֵׁר נְמוֹ לִפְרֵשׁ עוֹד, שָׁכַשׁ אֲמַר לוֹ מֹשֶׁה לִּפְרֵעָה, בְּשִׁלְיָהוּתוֹ שֶׁל הַקִּבְיָה,

כַּשֶּׁהֲתַרְהָ לּוֹ עַל מַכַּת בְּרַד (פסוק יד)¹¹ בְּפִיעַם הַזֹּאת אֲנִי שָׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֵל לְבָדָה, וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לְדַקְדָּק, מְדוּעַ דּוּוֹקָא בַּמַּכָּה זֶה אֲמַר לוֹ 'אל ליבך'¹², אֵלֵא הַכּוֹנֵנָה הַיְתָה כִּי זֶה תִּהְיֶה בְּלִבּוֹ שֶׁל פְּרִיעָה מִכָּה עֲצוּמָה, שְׂמָה שֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּלִיבּוֹ לּוֹמַר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי, יִתְבַּרַר לַעֲיֵן כָּל שְׂאִין הָאֵמֶת כֵּן, וַיִּוָּדַע דְּבַל שְׂאִינוֹ אֱלֹהֵי¹³, וְנִמְצָא שֶׁפְּרִיעָה עֲצֻמוֹ יִתְבוּהַ וְיִוְכַה לִיבּוֹ, הַיִּפְךָ מַחֲשַׁבְתּוֹ¹⁴.

יז

הטעם שבמכות כנים שהין וחושך לא קדמה להן התראה

יֵשׁ לְתַת טַעַם, לְמָה בְּמִפְתַּת הַכְּנִים וְהַחֲשֵׁף וְהַחֲשֵׁף, לֹא מְצִינוּ בְּהֵן הַתְּרָאָה מִמִּשֶׁה וְאֵהֲרֵן

אֵל פְּרִיעָה קְדָם בֵּיאַת הַמְּכָה, כְּמוֹ שֶׁמְצִינוּ בְּכָל שְׂאָר הַמְּכּוֹת שֶׁהֲתַרוּ בּוֹ לִפְנֵי שֶׁהֲגִיעָה הַמַּכָּה¹⁵.

ציונים ומקורות

יא. לשון הפסוק, וַיִּסַּף אֲשֶׁר רָאָה פְּרִיעָה כִּי חֲדָל הַמְּטָר וְהַכְּבֵד וְהַקְּלָת וַיִּסַּף לְחַטָּא וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעֲבָדָיו. יב. לשון הפסוק, כִּי בְּפִיעַם הַזֹּאת אֲנִי שָׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֵל לְבָדָה וְעֲבָדָיו וְעֲבָדָיו בְּעֵבֶר תַּדַּע כִּי אֵין כְּמוֹ בְּכָל הָאֲרָץ. יג. רָאָה כָּלִי יִקָּר (שם), שְׂדַקְדָּק כֵּן. וְהַמְּפֹרָשִׁים כָּתוּב לִפְרֵשׁ לְשׁוֹן הַכְּתוּב, בַּכְּמָה דְרִכִּים, רָאָה אֲרִבְנָאֵל, סְפוּרֵנוּ, ו' יוֹסֵף כְּבוֹר שׁוֹר (שם). יד. כֵּן הוּא בְּדוּפָר, וְנִרְאָה שְׂעִיל אֱלֹהֵי. טו. אֲפֹשֵׁר לְבַאֵר עוֹמֵק דְּבָרֵי רַבִּינוּ, שֶׁמָּה שַׁכְּתוֹב בַּמַּכַּת בְּרַד אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֵל לְבָדָה, מְרַמֵּז לִפְשִׁטוֹת הַלֵּב שֶׁעַל יְדֵי הַקּוּלוֹת, כַּמְבוּאֵר בַּגְּמָרָא בְרִכּוֹת הַגִּיל. טז. וְכֵן כָּתוּב הַרְשִׁבִים (שמות ז, כו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, שְׁנֵי פַעְמִים הִיָּה מִשֶׁה מַתְרָה אֶת פְּרִיעָה בְּשְׁנֵי מַכּוֹת, וּבְשִׁלְיָהוּ לֹא הִיָּה מַתְרָה. וְכֵן

כָּל הַסְּדֵר, בְּכָל שְׁלֹשׁ מַכּוֹת אֵינוֹ מַתְרָה. בְּדַם וּבְצַפְרָדַיִם הַתְּרָה, כְּנִיִּים לֹא הַתְּרָה. בְּעִרּוֹב וּבְדַבֵּר הַתְּרָה, בְּשַׁחֲיֵן לֹא הַתְּרָה. בְּכַרְדּוּ וּבְאִרְבֵּב הַתְּרָה, [בַּחֲשֵׁךְ לֹא הַתְּרָה]. וְכִבְרַ עֲמַד עַל טַעַם הַדְּבַר בְּפִסְיָקָא זוּרְתָא (בְּפִרְשָׁתֵינוּ ח, טו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְדַע, כִּי מַכַּת הַכְּנִים, בְּלֹא הַתְּרָאָה הַבֵּיאָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם, וְכֵן הַשַּׁחֲיֵן וְהַחֲשֵׁךְ, וְסִימָן כַּחֲשׁ, חֲשַׁבְתִּי בְּלִבִּי לּוֹמַר עַל אֱלוֹ הַשְּׁלִשָּׁה לְמָה הֵן בְּלֹא הַתְּרָאָה, כִּי עַל הַשְּׁנַיִם הֵיָּה מַתְרָה בּוֹ, וְעַל הַשְּׁלִישִׁי לֹא הִיָּה מַתְרָה בּוֹ, כְּסִימָנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה דִּצְ"ק עַד"ש בַּאֲחֵי"ב, וְהֵינּוּ דַתָּן (סְנֵהֲרִין פֶּא, ב), מִי שֶׁלָּקָה וְשֵׁנָה, בֵּית דִּין כּוֹנְסִין אוֹתוֹ לְכִיפָה, וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ שְׂעוּרִין עַד שְׁכָרִיסוֹ נִבְקַעַת, ע"כ. וְכֵן כָּתוּב בְּדַעַת וְקִנִּים מִבְּעֵלֵי הַתּוֹסִי' (שְׁמוֹת ז, כה). וּבְפִירוּשׁ רַבִּינוּ חֵיִים

כְּנָם

שְׁחִין

חֲשָׁד

עב"ל

וּלְפִי זֶה, לֹא הָיָה יָכוֹל מִשָּׁה
לְהַתְרוֹת עַל אַחַת מֵהֶן

הַדְּאוֹתָא בְּיַלְקוּט הָרְאוּבְנִי (בפרשתינו ד"ה
ג' מכות) בְּשֵׁם סֵפֶר הַפְּלִיאָה,
שְׁלוֹשׁ מִכּוֹת הָיוּ מְשֻׁמּוֹת בְּיַחַד עִם כְּנָם
שְׁחִין וְחֲשָׁד, בְּכָל מִכָּה שֶׁשְׁמוֹשָׁה אַחַת,
שְׁמוֹשׁוֹ שְׁתֵּים הָאֲחֵרוֹת עִמָּה, הָרִי כְּנָם שְׁחִין
חֲשָׁד, כְּלוּמָה כָּל אַחַת מִשְׁלֹשֶׁתָן, כּוּחַ:

זרע שְׁמוֹנוֹן הַמְבֹאָר

'כְּנָם שְׁחִין חֲשָׁד', כְּלוּמָה כָּל אַחַת מִשְׁלֹשֶׁתָן
- כּוֹלָם קְשׁוּרִים וּמַעֲרֹבִים זֶה בְּזֶה
בְּאוֹתוֹתֵיהֶן, שְׁכַשְׁתְּכֹתוּב אוֹתָם זֶה עַל זֶה,
וְתַקַּח הָאוֹתוֹת רֵאשׁוֹנוֹת מִן הַשְּׁלֵשׁ, יֵצֵא לָךְ
מִלְמַטָּה לְמַעַלָּה 'חֲשָׁד', וּמֵהָאוֹתוֹת הַשְּׁנִיּוֹת
יֵצֵא לָךְ 'שְׁחִין', וּמֵהָאוֹתוֹת הַשְּׁלִישִׁיּוֹת יֵצֵא
'כְּנָם', כְּזֶה:

כְּנָם

שְׁחִין

חֲשָׁד

עב"ל. וְלְפִי זֶה, לֹא הָיָה יָכוֹל מִשָּׁה לְהַתְרוֹת
עַל אַחַת מֵהֶן לְבִדָּה, שֶׁהָרִי הָיוּ גַם שְׁתֵּים
הָאֲחֵרוֹת מְשֻׁמּוֹת עִמָּה, וְנִמְצָא חֵם וְשֹׁלֶם
שִׂיאֵמְרוּ הַמְצַרִּים, שֶׁמִּשָּׁה בְּדָאִי - שְׁקָרָן
הוּא,^ג שֶׁהָרִי הוּא הַתְּרָה רַק עַל מִכָּה אַחַת,

שלוש מכות אלו שימשו יחד,

ולא היה אפשר להתרות עליהן

ונראה לבאר דבר זה, בהקדם מה דְּאוֹתָא
בְּיַלְקוּט הָרְאוּבְנִי (בפרשתינו ד"ה ג' מכות) בְּשֵׁם
סֵפֶר הַפְּלִיאָה - סֵפֶר הַקְּנָה,^ג שְׁשְׁלוֹשׁ מִכּוֹת
הָיוּ מְשֻׁמּוֹת - מִכֵּין אֶת מִצְרַיִם בְּיַחַד, עִם
כְּנָם שְׁחִין וְחֲשָׁד, בְּכָל מִכָּה מְשֻׁלוּשָׁה אֵלֶּה,
כְּשֶׁשְׁמוֹשָׁה אַחַת מֵהֶן, שֶׁשְׁמוֹשׁוֹ שְׁתֵּים
הָאֲחֵרוֹת עִמָּה, כֹּל אַחַת הִיתָה מְשֻׁמֶשֶׁת עִם
חֲבֵירָתָהּ, שְׁכַשְׁשִׁימָשָׁה מִכַּת כְּנָם, הָיוּ עִמָּה
גַּם קִצַּת מִמְּכּוֹת חוֹשֶׁךְ וְשְׁחִין, אֲלֵא שֶׁעִיקֵר
הַמִּכָּה הִיתָה מִכַּת כְּנָם. וּכְשֶׁהִיתָה מִכַּת
שְׁחִין, הָיוּ עִמָּה גַּם קִצַּת מִמְּכּוֹת כְּנָם וְחוֹשֶׁךְ,
וְכֵן בְּחוֹשֶׁךְ הָיוּ עִמָּה קִצַּת מִמְּכּוֹת כְּנָם
וְשְׁחִין. וְיֵשׁ לְהַבִּיא רְאִיָּה לָכֵךְ, שֶׁהָרִי הִתִּיבוֹת

ציונים ומקורות

בשם ריב"א לבאר הטעם שעל העשר מכות שבאו
על המצריים, נתן רבי יהודה סימנים דצ"ך עד"ש
באח"ב, שהוא כשביל לרמו על שייכות שבין כל
אות שלישית כשבשלוש התיבות, שהם, כתיבה
ראשונה כ"ף, וכתיבה שניה ש"י, וכתיבה שלישית
ח"ת. וזה לשונו, שאות שלישית של הסימנים [היינו
ככל תיבה מהסימנים], דהיינו [האותיות הרומזות
ל]כנים שחין חשך. כל אחד היה משמש עם חברו,
כשהיו הכנים היו עמו חשך ושחין, אלא שהיו כנים
עיקר המכה. ותדע לך שהוא כן, כי כולם קשורין
זה בזה, כשכתוב זה על זה, ותקח אותיות
ראשונות מן השלש יהיה חשך, ושניים שלהן שחין,
שלישית שלהן כנס, לפיכך סימנם כך להשמיענו זה
החדוש. ג. רבנו תפס כהלשון שאמרו בגמרא
(ברכות ד, א), שאמר משה 'כחצות' הלילה, משום
שלא יטעו אצטגניני פרעה ויאמר, משה בדאי
הוא.

פליטאל (ט ש, יב) כתב וזה לשונו, שמעתי נותנים
טעם למה התרה בשתי מכות ראשונות, ובשלישית
- פירוש במכת כנים - לא התרה, ובדבר ובערוב
התרה, ובשחין לא התרו, ובדבר ובארובה התרה,
ובחשך לא התרה, לפי דאמרנין (יומא פו, ב) כיון
שחטא ושנה הותרה לו, לכך היה מתרה בשניים,
ובשלישית מכהו בלא התראה, דכיון דהיה מתרה
בשניים ואינו נותן לב לשוב בשלישית, מעתה אין
צריך להתרות יותר, מאחר שלא שב בשניים, וזה
לא נראה לי, לפי זה לא היה לו להתרות אלא
בשנים הראשונות נלכומי, ובכל שמונת מכות
האחרונות לא היה לו להתרות. אמנם ראה בפירוש
הרא"ש עה"ש (שמות ו, ג) שתירץ קושיא זו. ועל
כל פנים ניתן לומר, שמחמת קושיית רבינו חיים
פליטאל, ביאר רבינו באופן אחר את הטעם שבחלק
מהמכות לא היתה התראה. ג. וכן כתב
בהגהות מיימוניות (חמץ ומצה סדר ההגהות אות ב)

לְבִדְדָה, שְׁהָרִי הָיוּ שְׁתֵּימָה הָאֲחֵרוֹת בְּדָאִי. וּלְהִתְרוֹת עַל כְּלָן אִי אֶפְשָׁר, שְׁעֵדִין מִשְׁמִשׁוֹת עֵמָה, וְנִמְצָא חֵם וְשְׁלוֹם מִשָּׁה לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן הָעֵקָרִי שֶׁל הַמִּכָּה הָאֲחֵרָה.

זרע שמישון המבאר

ולמעשה הגיעו שלוש מכות בבת אחת. ויִתְהַרְוֹת עַל כְּלָן - על כל שלושת המכות בבת אחת, גם כן אִי אֶפְשָׁר - לא היה אפשרי, שְׁהָרִי עֲדִין לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן הָעֵקָרִי שֶׁל הַמִּכָּה הָאֲחֵרָה. ועל כן לא היתה כלל התראה על מכות אלה.

פְּרִשְׁת בֵּא

ג

'בַּה אָמַר ה' פְּחַצַּת הַלַּיְלָה' וְכו' (שמות י"א, ד), וְאָמְרוּ ז'ל (ברכות ד, א), דְּמִשָּׁה אָמַר 'פְּחַצַּת', וְלֹא

אָמַר 'בְּחַצוֹת', כְּדִי שְׁלֹא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִינִי פְּרַעָה, וְיֹאמְרוּ, מִשָּׁה בְּדַאי הוּא.

זֶרַע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאָר

ג

טַעַם שֶׁב' חֲצוֹת' הַלַּיְלָה מִמֶּשׁ מִתּוֹ הַבְּכוּרוֹת וְנִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל

מסופק. וְמָה שֶׁלֹּא אָמַר מִשָּׁה 'בְּחַצוֹת הַלַּיְלָה' - בְּדִיּוֹק בּוֹמֵן חֲצוֹת הַלַּיְלָה, אִף שְׁבוּדָאֵי יָדַע מִשָּׁה שִׁימוֹתוֹ בְּחַצוֹת מִמֶּשׁ, וְהֵיכָּה יִכּוֹל לִזְמַר 'בְּחַצוֹת', וְגַם שֶׁהִקְבִּיחַ כְּשִׁמְסַר אֶת הַנְּבוּאָה לְמִשָּׁה, בּוּדָאֵי אָמַר לוֹ 'בְּחַצוֹת', הַטַּעַם הוּא כְּדִי שְׁלֹא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִינִי - חֲזוּזֵי הַכּוֹכָבִים שֶׁל פְּרַעָה מִתִּי הֵיא שַׁעַת חֲצוֹת, כִּי הֵם אֵינֶם יוֹדְעִים לְכוּוֹנָה בְּדִיּוֹק, וְקוֹרֵם שִׁיגִיעַ זְמַן חֲצוֹת מִמֶּשׁ, יֵהִי סְבוּרִים שֶׁכֵּבֵר הַגִּיעָה שַׁעַת חֲצוֹת, וְיִרְאוּ שְׁעִדְיִין לֹא בָּאָה הַמְּכַבֵּה, וְעַל כֵּן יֹאמְרוּ, מִשָּׁה בְּדַאי - שֶׁקֶרן הוּא, שֶׁהָרִי הוּא אָמַר לְפִרְעָה, שֶׁבְּחַצוֹת הַלַּיְלָה יִמּוֹתוֹ הַבְּכוּרוֹת, וְהֵם לֹא מִתּוֹ אִז, וְיִתְחַלֵּל בְּכַךְ שֵׁם שָׁמַיִם.

מִשָּׁה דִּקְדַּק לִזְמַר 'בְּחַצוֹת',
שֶׁחֲשַׁשׁ שֶׁמָּא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִינִי פְּרַעָה

כְּתוּב בְּתוֹרָה, בְּעֵינֵי הַתְּרַאֵת מִשָּׁה לְפִרְעָה עַל מַכַּת בְּכוּרוֹת (שְׁמוֹת י"א, ד-ה), 'בַּה אָמַר ה' פְּחַצַּת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, וְיָמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם'. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּגִמְרָא (בְּרִכּוֹת ד, א), דְּאִף עַל פִּי שֶׁהִקְבִּיחַ אָמַר לְמִשָּׁה, שֶׁמַּכַּת בְּכוּרוֹת תִּהְיֶה 'בְּחַצוֹת הַלַּיְלָה' מִמֶּשׁ, מְכַל מְקוֹם, מִשָּׁה אָמַר וְהִתְרַה לְפִרְעָה, 'בַּה אָמַר ה' פְּחַצַּת הַלַּיְלָה, דְּמִשְׁמַע סְמוּךְ לְחֲצוֹת הַלַּיְלָה, לְפָנָיו אִרְאָהוּ, יִמּוֹתוֹ כֹּל בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם. וְלִשׁוֹן 'בְּחַצוֹת' מִרְאָה, כִּאִילוֹ לֹא הֵיכָּה מִשָּׁה יִכּוֹל לִזְמַר בּוּדָאֵי שֶׁבְּחַצוֹת הַלַּיְלָה מִמֶּשׁ יִמּוֹתוֹ הַבְּכוּרוֹת, וְלִכְּן נִקְטַ 'פְּחַצוֹת', שֶׁהוּא לִשׁוֹן

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

אִילוֹ לֹא הֵיכָּה מִשָּׁה יוֹדַע לְכוּיִן אֶת הַשַּׁעָה הַמְּדוּיָקָה, הֵיכָּה מוֹבֵן מִשָּׁה לֹא רָצָה לִזְמַר לְאֶצְטַגְנִינִים מַה שְׁאִין בִּידוֹ לְהוֹכִיחַ כְּדַבְּרֵי הַקְּבִיחַ, בְּשַׁעַת הַמְּאוּרַע. אִךְ כִּיּוֹן שֶׁגַּם מִשָּׁה יוֹדַע לְכוּיִן אֶת הַשַּׁעָה הַמְּדוּיָקָה, צָרִיךְ לִזְמַר, שֶׁאִמַּר 'בְּחַצוֹת', כְּדִי שְׁלֹא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִינִי פְּרַעָה וְכו'. עַל פִּי רִשׁוֹי (שֵׁם ג, ב ד'ה וְאִתָּא). ד. שֶׁהָרִי לְפָנָיו הִקְבִּיחַ אִין סְפִיקוֹת, וְהוּא יִתְבָּרַךְ יוֹדַע לְכוּיִן אֶת הַשַּׁעָה הַמְּדוּיָקָה. גְּמֵרָא (שֵׁם ג, ב), ה. עַל פִּי רִשׁוֹי (שֵׁם ד, א ד'ה שְׁמָא). וְכֵן שִׁיךְ הַחֲשֵׁשׁ כְּשֶׁתְּקַדִּים הַמְּכַבֵּה לְבוֹא לְפָנָיו חֲצוֹת, וְכַמְּפּוֹרֶשׁ בְּמִדְרַשׁ שֶׁכֵּל טוֹב (בְּפִרְשֵׁתוֹ פֶּרֶק י"א סִימָן ד),

א. לִשׁוֹן הַפְּסוּקִים, וְיֹאמַר מִשָּׁה כַּה אָמַר ה' פְּחַצַּת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם, וְיָמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרַעָה הַיִּשְׁבַּע עַל פְּסָאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁפָתָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְתִּים וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה. ב. לִשׁוֹן הַגְּמֵרָא (ג, ב - ד, א), אִילִימָא דָּאִמַר לִיהַּ קוֹדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא 'בְּחַצוֹת', מִי אִיכָא סְפִיקָא קָמִי שְׁמִיא. אִלָּא דָּאִמַר לִיהַּ 'בְּחַצוֹת', וְאִתָּא אִיהוּ וְאִמַר 'בְּחַצוֹת' וְכו'. וְכִיּוֹן דְּמִשָּׁה הוּא יוֹדַע, לְמָה לִיהַּ לְמִימַר כְּחַצוֹת. מִשָּׁה קִסְבֵּר שְׁמָא יִטְעוּ אֶצְטַגְנִינִי פְּרַעָה וְיֹאמְרוּ, מִשָּׁה בְּדַאי הוּא, דָּאִמַר מִר, לְמַד לְשׁוֹנֵךְ לִזְמַר אִינִי יוֹדַע, שְׁמָא תִּתְבַּדָּה וְתִאחֲזוּ. ג. פִּירוּשׁ,

בְּחֶצֶת הַלְּלָהּ. וְעוֹד, דְּלֹאֲחַר שְׂרָאוּ
שְׁנֹבּוֹתַת מִשָּׁה וּתְפִלּוֹתָיו בְּכָל הַמְּכוֹת
הַקְּדוֹמֹת הִיְתָה אִמָּת, לְמַד עִתָּה יֹאמְרוּ
בְּדָאֵי הוּא.

וּמִקְשִׁים הָעוֹלָם, שְׁמַכְל מְקוֹם, מִשָּׁה
הָיָה לוֹ לומר בְּלִשׁוֹן שְׂאָמַר
לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אוֹ לֹא הָיָה לוֹ
לומר 'כֹּה אָמַר ה'', אֶלָּא יֹאמְרוּ מִשָּׁה

זרע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאָר

בלשון שמראה שמשאמר כן מעצמו,
ולכתוב יֹאמְרוּ מִשָּׁה בְּחֶצֶת הַלְּלָהּ, ולא
לומר 'כֹּה אָמַר ה'.

וְעוֹד מְקַשִּׁים, דְּלֹאֲחַר שְׂרָאוּ אֵיצְטַגְנִינִי
פְרַעָה, שְׁנֹבּוֹתַת מִשָּׁה וּתְפִלּוֹתָיו בְּכָל
הַמְּכוֹת הַקְּדוֹמֹת, הִיְתָה אִמָּת, וְכָל הַמְּכוֹת,
וְכֵן סִילוּק הַמְּכוֹת, הַתְּקִימוּ בְּדִיוֹק כְּפִי
שֹׁמֵר מִשָּׁה, שְׁמַד חֲשַׁשׁ מִשָּׁה שְׁעִתָּה -
בְּמַכַּת כְּבוֹרוֹת, יֹאמְרוּ אֵיצְטַגְנִינִים, שְׁמַשָּׁה
בְּדָאֵי - שְׁקִין הוּא, מַחֲמַת שְׁלֹדַעְתֶּם הַמַּכָּה
לֹא הִיְתָה בְּשַׁעַת הַמְּדוּיקָתָא שֹׁמֵר מִשָּׁה, וְלִכְּן
יִתְלוּ הַטְּעוֹת בּוֹ. וְהָיָה כִּיּוֹן שְׁכַבְרָתָא נִתְאַמְתָּה
לְהַם נְבוֹאֵת מִשָּׁה רְבִינוּ, בּוֹדָאֵי יִתְלוּ הַטְּעוֹת

ולכן נקט משה לשון 'כחצות', כדי שלא
יוכלו האיציטגנינים לומר שמשאמר שיקר להם.

קְדוּקִים בְּמַה שְׁשִׁינָה מִשָּׁה אֶת לִשׁוֹן הַנְּבוּאָה 'בְּחֶצֶת'

וּמִקְשִׁים הָעוֹלָם, שְׁמַכְל מְקוֹם, מִשָּׁה
הָיָה לוֹ לומר אֶת הַנְּבוּאָה לְפְרַעָה, בְּלִשׁוֹן -
בְּאוֹתָן הַתִּיבוֹת שְׂאָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,
וְהֵינִי בְּחֶצֶת הַלְּלָהּ, וְלֹא לִשְׁנוֹת מִהַלְשׁוֹן
שֹׁמֵר לוֹ הַקְּב"ה. אוֹ - וְאִם תֹּאמַר, שְׁלִכְךָ
מִשָּׁה שִׁינָה הַלְשׁוֹן מְכַפֵּי מַה שְׁנִמְסַר לוֹ,
מִפְּנֵי חֲשַׁשׁ חִילוּל הַשֵּׁם, מְכַל מְקוֹם, לֹא הָיָה
לוֹ לִמְשָׁה לומר, 'כֹּה אָמַר ה'', שֶׁלִּשׁוֹן זֶה
מֵרָאָה, שְׁמַשָּׁה אִמַּר לְפְרַעָה, אֶת הַלְשׁוֹן
שֹׁמֵר לוֹ הַקְּב"ה, אֶלָּא הָיָה לִמְשָׁה לומר

ציונים ומקורות

הַמַּכָּה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁהוּדוּ עַל כְּרַחֵם וְאִמְרוּ 'אֲבַעֵב
אֱלֹהִים הִיא' (ש, טו) וכו', וְאִם כֵּן, אִיךָ יִתְלוּ
הַטְּעוֹת בְּמִשָּׁה וְיֹאמְרוּ מִשָּׁה בְּדָאֵי הוּא, וְהֵם הַיְּוֵדִים
כִּי נִאֲמַנִים כָּל דְּבָרֵי בְּחַשְׁשׁ מְכוֹת הַקְּדוֹמֹת וְלֹא נִפְל
מְכַל דְּבָרֵי אֶרֶץ, וְהֵנָּה הֵמָּה חֲכָמִים מְחוּכְמִים
הַמְּכִירִים כִּי מַעֲשֵׂיו שֶׁל מִשָּׁה הָיוּ מֵאֵת הַשֵּׁם כִּי כָּבֵר
הוּדוּ בְּכֵן. ט. הֵינִי מַה שֶׁהַתְּפִלָּה מִשָּׁה שִׁיטוּרוֹ
הַמְּכוֹת, כְּגוֹן בְּמַכַּת צְפַרְדַּע כְּתוּב (שם, ח) וְיִצְעַק
מִשָּׁה אֶל ה' עַל דְּבַר הַצְּפַרְדַּעִים אֲשֶׁר שֵׁם לְפְרַעָה,
וְהַתְּקַלְבָּה תְּפִלְתּוֹ, כְּתוּב (פְּסוּק ט) 'וַיַּעֲשֶׂה ה' כְּדַבַּר
מִשָּׁה וַיִּמְתּוּ הַצְּפַרְדַּעִים מִן הַבְּתִים מִן הַחֲצִירוֹת וּמִן
הַשְּׂדוֹת'. וְכֵן בְּשֹׂאֵר מְכוֹת. י. רְבִינוּ סוֹבֵר, שֵׁם
בְּכָל שֹׂאֵר הַמְּכוֹת, כְּבֵר נִתְאַמְתָּ הַנְּבוּאָה, כִּי יִדְבַר אֵיצְטַגְנִינִי פְרַעָה,
שְׁנֹבּוֹתַת מִשָּׁה רְבִינוּ הִיא אִמִּיתִית. וְהוּוּ עַל דְּרַךְ דְּבָרֵי
הַרְמַב"ן (שְׁמוֹת ג, טו) בְּעִנְיַיִן הַמְּכוֹת וְהוּוּ לִשְׁנוֹ, וְכַאֲשֶׁר
יִהְיֶה הַמוֹפֵת הַהוּא נְגוּר תְּחִלָּה מִפִּי נְבִיא,
יִתְבַרַךְ, וְיֹאמְרוּ הוּא בְּעַצְמוֹ בְּדָאֵי הוּא, אוֹ אֵינּוּ יִכּוֹל
לְכוּיִן הַשְּׁעָה, אוֹ אֵינּוּ כָּל דְּבַר גְּלוּי וְיִדְוַע לְפָנָיו
בְּאִמִּיתוֹת וְכוּיָצָא בּוֹ, יִתְעַלֶּה וְיִתְבַרַךְ עֵלָיו רַב מִזֶּה,
אֵלָּא שְׂרַבְתוּנִי ז"ל, וְגַם רִשִׁי ז"ל, כִּינּוּ הַדְּרִיבִים כְּפִי
מִשָּׁה נִל, ע"ל. אִךְ עֵינֵי בְּעַדָה לְדָרֶךְ (שם), שְׁתַּמָּה
עַל הַלְבוּשׁ, שְׁבַכְרוֹת (ג, ב) מְפּוֹרֵשׁ שֶׁהַקְּב"ה אִמַּר
'בְּחֶצֶת', וְאִף עַל פִּי כֵן מִשָּׁה אִמַּר לְפְרַעָה 'בְּחֶצֶת'.
ח. כִּי הַקְּשָׁה רְבִינוּ בְּחַיִּי (שְׁמוֹת יא, ז), יֵשׁ לְשֹׂאֵל עַל
הַמֵּאמֵר הַזֶּה, כִּי בּוֹדָאֵי אֵיצְטַגְנִינִי פְרַעָה וְחֲרַטְמוּי מִן

אִמַּר שְׂמָא יִטְעוּ אֵיצְטַגְנִינִי פְרַעָה מְתוּךְ שִׁיקוּמוֹ
בְּעַצְתָּם וַיִּדְמוּ שֶׁהוּא אַחַר חֶצֶת אוֹ קוֹדֵם חֶצֶת,
וַיַּחֲשִׁבוּהוּ כְּמַבְדָּה. וְכֵן מְבוּאָר בְּדַבְרֵי רְבִינוּ לְהֵלֵן, לְפִי
דְרִכּוּ. ו. אֵל הַקְּשָׁה רְבִינוּ בְּחַיִּי (שְׁמוֹת יא, ד) וְהוּוּ
לִשְׁנוֹ, כִּי אִף אֵם יִתְלוּ הַטְּעוֹת בְּמִשָּׁה, מַה הִיא מִשָּׁה
חֹוֶשֶׁשׁ לְהֵם, שִׁישָׁה בְּשִׁבִיל כֵּן הַלְשׁוֹן שְׁנֹאמַר לוֹ מִפִּי
הַגְּבוּרָה 'בְּחֶצֶת', וְיֹאמַר לְהֵם בְּשִׁמּוֹ 'בְּחֶצֶת'.
ז. עֵינֵי זֹהָר (בְּפִרְשֵׁתוֹ לז, א - ה) הוֹבֵא בְּהַעֲרָה לְהֵלֵן
שֶׁהַקְּשָׁה כֵן. אִמַּרְתָּ רָאָה מַה שֶׁכָּתַב בּוֹה בְּלְבוּשׁ הָאוּרָה
(עַל רִשִׁי שם) וְהוּוּ לִשְׁנוֹ, כִּי אִיךָ נֹאמַר עַל מִשָּׁה
שְׁשִׁינָה מֵאִמְרוּ הַשִּׁי" בְּמַקּוֹם שֹׁמֵר 'כֹּה אִמַּר ה' וְגו',
חִלְיָה חִלְיָה כִּי 'דוֹבֵר שְׁקִירִים לֹא יִכּוֹן' וְגו' (תְּהִלִּים
קא, ז). אֲבָל כְּבִיכּוֹל הַשִּׁי" בְּעַצְמוֹ אִמַּר כֵּן לְמִשָּׁה
בְּנְבוּאָתוֹ 'בְּחֶצֶת הַלְּלָהּ' כו', וְכֵן בְּאוֹתוֹ לִשׁוֹן אִמְרוּ
הוּא לְפְרַעָה, וְכִיכּוֹל הוּא בְּעַצְמוֹ אִמַּר כֵּן, מִטַּעַם
שְׂמָא יִטְעוּ אֵיצְטַגְנִינִי פְרַעָה וַיִּטְחוּ דְבָרִים כְּפִי מַעֲלָה
יִתְבַרַךְ, וְיֹאמְרוּ הוּא בְּעַצְמוֹ בְּדָאֵי הוּא, אוֹ אֵינּוּ יִכּוֹל
לְכוּיִן הַשְּׁעָה, אוֹ אֵינּוּ כָּל דְּבַר גְּלוּי וְיִדְוַע לְפָנָיו
בְּאִמִּיתוֹת וְכוּיָצָא בּוֹ, יִתְעַלֶּה וְיִתְבַרַךְ עֵלָיו רַב מִזֶּה,
אֵלָּא שְׂרַבְתוּנִי ז"ל, וְגַם רִשִׁי ז"ל, כִּינּוּ הַדְּרִיבִים כְּפִי
מִשָּׁה נִל, ע"ל. אִךְ עֵינֵי בְּעַדָה לְדָרֶךְ (שם), שְׁתַּמָּה
עַל הַלְבוּשׁ, שְׁבַכְרוֹת (ג, ב) מְפּוֹרֵשׁ שֶׁהַקְּב"ה אִמַּר
'בְּחֶצֶת', וְאִף עַל פִּי כֵן מִשָּׁה אִמַּר לְפְרַעָה 'בְּחֶצֶת'.
ח. כִּי הַקְּשָׁה רְבִינוּ בְּחַיִּי (שְׁמוֹת יא, ז), יֵשׁ לְשֹׂאֵל עַל
הַמֵּאמֵר הַזֶּה, כִּי בּוֹדָאֵי אֵיצְטַגְנִינִי פְרַעָה וְחֲרַטְמוּי מִן

וְעוֹד, מֵאֵי נִפְקָא מִינָה לְאַיְצְטַגְנִינִים
 בֵּין רִגְעַ לְרִגְעַ, שְׁכָל כֶּךָ יְהִי
 מִקְפִּידִים אִם תְּהִיָּה בְּאוֹתוֹ הַרְגַע מִמֶּשׁ
 אוּ לְאוֹ, דְּהָא בֵּינוֹן שְׂבָא בְּאוֹתָהּ
 הַלְלִילָה, מַה בְּדָאֵי שְׂיָדָ בְּאֵן. וְעוֹד,

זרע שְׁמִישׁוֹן הַמְּבַאָר

המופת של ביאת המכה כנבואת משה.
 וְעוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, שְׁהוֹאִיִּל שְׂאֲכֵן הַמְּבָאָר
 הֵיְתָה 'בְּחֻצֵי הַלְלִילָה' מִמֶּשׁ, וְכִמּוֹ שְׂכַתוֹב
 (שְׁמוֹת יב, כט)²¹ וְיִהְיֶה בְּחֻצֵי הַלְלִילָה וְהִי הִפָּה כָּל
 בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְיִמְשָׁה אִמְרֵי 'בְּחֻצוֹת'
 שִׁמְשָׁמְעוּ סִמּוֹן לְחֻצוֹת לִפְנֵינוּ אוּ לְאַחֲרֵינוּ,
 הִרִי יֵשׁ לְחֻשׁוֹשׁ לְהִיפֵךְ, שִׁיִּשְׂרָאֵל עֲצָמָם
 יִאֲמְרוּ כֶּךָ, שִׁמְשָׁה רִבִּינוּ הוּא שְׂקָרָן, כִּיּוֹן
 שְׁלֹא נִתְקִימָה לְשׁוֹן נְבוֹאוֹתָ שֶׁהַמְּכָה תְּהִיָּה
 בְּזִמְנֵן הַסִּמּוֹן לְחֻצוֹת, שֶׁהִרִי בָּאָה הַמְּכָה
 כְּחֻצוֹת הַלִּילָה מִמֶּשׁ, וְלִמָּה חֲשַׁשׁ מִשֶּׁה רַק
 לְדַבְרֵי אִיצְטַגְנִינֵי פְרַעָה, וְלֹא לְדַבְרֵי יִשְׂרָאֵל,
 וְכִמּוֹ שְׁהַקְשׁוֹ בְּסִפְרֵי הַזֶּהֱרָה (בְּפִרְשֵׁינוּ לז, א)²².

בעצמם, לומר שלעולם המכה היתה בחצות
 הלילה ממש, אלא שהם לא כיוונו את השעה
 המדוייקת.

וְעוֹד²³ יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, מֵאֵי נִפְקָא מִינָה -
 אִיזִיהָ חִילוֹק יֵשׁ לְאַיְצְטַגְנִינִים בֵּין רִגְעַ לְרִגְעַ,
 שְׂכָל כֶּךָ יְהִי מִקְפִּידִים אִם תְּהִיָּה הַמְּכָה
 בְּאוֹתוֹ הַרְגַע מִמֶּשׁ שֶׁאִמְרֵי לֵהֵם מִשֶּׁה, אוּ
 לְאוֹ - אוּ אִם תְּהִיָּה הַמְּכָה סִמּוֹן לְחֻצוֹת,
 לִפְנֵינוּ אוּ לְאַחֲרֵינוּ, דְּהָא בֵּינוֹן שְׂבָא הַמְּכָה
 בְּאוֹתָהּ הַלְלִילָה - שְׁנִתְקִימָה הַמְּכָה בְּדִיוֹק
 כְּפִי שִׁמְשָׁה נִיבָא, שְׁמַתּוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם,
 מַה בְּדָאֵי - שְׂקָרָן שְׂיָדָ בְּאֵן, שֶׁהִרִי הִיא בָּאָה
 סִמּוֹן לְזִמְנֵן שֶׁאִמְרֵי מִשֶּׁה, וְלֹא נִגְרַע בּוֹה עֵיקָר

צִיּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

תלת, דאיהו אמר משמא דפטרונא 'כחצות', וכתבי
 יויהי בחצי הלילה - [ואם תאמר שהטעם שאמר משה
 'כחצות' ולא 'בחצות', הוא כמו שאמרו חברינו
 בגמרא (ברכות ד, א), כדי שלא יאמרו איצטגניני
 פרעה שמה הוא שקרן, הרי שאם כן הקושיא עדיין
 במקומה ועמדת בשלשה אופנים, שהרי מחמת
 שלשה טעמים יש לחשוש שגם ישראל יאמרו שמה
 הוא בדאי: הטעם האחד, שאם כן היה לו לפסוק
 לומר ויאמר משה כחצות הלילה, ולמה אמר 'כה
 אמר ה'', שזה נראה כאילו ח"ו גם כלפי מעלה היא
 אפשר לכרוך את השעה המדוייקת, שהרי כיון שכתוב
 'כה אמר ה'', לא יתלו ישראל את הטעות במשה,
 אלא ח"ו כלפי מעלה. השני, שמה אמר בנבואתו
 שימותו כל הבכורות מבכור פרעה עד בכור השפחה
 אשר אחר הרחיים, ולמעשה לא היה כן רק שגם בכור
 השבי מת, אם כן הרי לא התבררו דברי משה, ויוכלו
 ח"ו ישראל לומר שמה הוא בדאי. השלישי, שמה
 אמר משמו של הקב"ה, שהמכה תהיה 'כחצות',
 והיינו בזמן הסמוך לחצות, ולמעשה המכה היתה
 'בחצות הלילה' ממש, ע"כ. ונראה שכוננת רבינו
 לטעם השלישי של הזוהר, שכיון שמה אמר
 בנבואתו שהמכה תהיה 'כחצות', ובאמת היתה

יא. ראה כעין קושיא זו, בפני הושע (ברכות סס), וזה
 לשוננו, לכאורה כמו זר נחשב, שבאותו שעה שהיו
 נתונים בצרה, והיתה צעקה גדולה במצרים כמה לא
 היתה, ואין בית אשר אין שם מת, ואיך ישימו לבם
 להבטיח אחר משה ולדקדק אחריו, ולרגעים יבחנוהו
 לתפוס בשקרן ברגע כמימרא, בדבר שאינו מעיקר
 האות והמופת.
 יב. לשון הפסוק וייהי בחצי הלילה ויהי חצי הלילה והי' הפה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה
 הישב על פסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל
 בכור בהמה. יג. לשון הזוהר, תא חזי, כתיב
 (שמות יב, כט) ויהי בחצי הלילה, 'כחצי' מבעי ליה,
 או 'כחצות' כגוונא דאמר משה. ואי כמה דאמרי
 חבנא, דלא יימרון איצטגניני פרעה משה בדאי הוא,
 הא קושיא באתריה קיימא בתלת גוונין, דאפילו
 ישראל יימרון הכי, חד, דאי הכי הוה ליה למימר
 ויאמר משה כחצות הלילה, אמאי קאמר 'כה אמר
 ה' וגו', כמה דלא אתכוון שעתא, דהא לא יתפסון
 במשה אלא בפטרונא, בגין דאמר 'כה אמר ה' וגו'.
 תרי, דהא משה אמר 'עד בכור השפחה אשר אחר
 הרחיים' (שמות יא, ה), ולא הוה הכי אלא 'עד בכור
 השבי אשר בבית הבור' (שם יב, כט), על כל פנים
 אפילו ישראל נמי יימרון הכי, דהא לא אתבררון מלי.

וַיֵּשׁ לומר, שִׁידוּעַ שְׁלָפִי סָדֵר הַמַּעֲלוֹת
שְׁצִ"ם חֲנֻכָּ"ל, בַּחֲצִי הַלַּיְלָה שֶׁל
מִפֶּת בְּכוֹרוֹת הָיָה מְשַׁמֵּשׁ פּוֹכֵב צֶדֶק
בְּשַׁעַת שְׁשִׁית, דְּהֵינּוּ שַׁעַת הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁל

חֲצִי לַיְלָה הָרִאשׁוֹן, וְכוֹכֵב מְאָדִים בְּשַׁעַת
שְׁבִיעִית, דְּהֵינּוּ בְּשַׁעַת רִאשׁוֹנָה שֶׁל חֲצִי
הַלַּיְלָה הָאֲחֵרוֹן. שְׁהָרִי יִשְׂרָאֵל וַיֵּאָו
מִמְצָרוֹם בְּיוֹם חֲמִישִׁי, כִּדְאָמְרִינָן בְּשַׁבַּת

זֶרַע שְׂמִיּוֹן הַמְּבֹאֵר

בליל יציאת מצרים, 'צדק' היה משמש לפני חצות,
'מאדים' שימש לאחריו

וַיֵּשׁ לומר, בהקדם מה שִׁידוּעַ^ט, שְׁלָפִי
סָדֵר הַמַּעֲלוֹת של המאורות והמזלות
המשמשים בשמי מרום, שהם שבתאי, צדק,
מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה, והראשי
תיבות שלהם הוא 'שצ"ם חנכ"ל', והם
שבעה גלגלים, שכל אחד מהם משמש שעה,
ואחר כך משמש הבא אחריו, כפי הסדר,
וכשסיימו כל השבעה לשמש, חוזרים
להתחלת הסדר. והתחלת סדר זה, היה
בשעה שנתלו המאורות ברקיע השמים,
בשעה הראשונה של ליל רביעי של בריאת
העולם. ולפי החשבון נמצא, שבכל ליל
רביעי בשבת בשעה הראשונה, משמש

שבתאי, ולאחר מכאן שאר הכוכבים כפי
הסדר. ובשעה הראשונה של ליל חמישי
בשבת, משמש 'חמה'^{טו}. ולפי זה נמצא,
שבַּחֲצִי הַלַּיְלָה שֶׁל מִפֶּת בְּכוֹרוֹת, שהיתה
בליל חמישי בשבת וכדלהלן, הָיָה מְשַׁמֵּשׁ
פּוֹכֵב צֶדֶק^ט - הממונה על החיים וכוחו
לעורר יושר וצדק ולהשקיט מלחמות
ומריבות^{טז}, בְּשַׁעַת שְׁשִׁית, דְּהֵינּוּ בְּשַׁעַת
הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁל חֲצִי לַיְלָה הָרִאשׁוֹן, וְכוֹכֵב
'מְאָדִים' - הממונה על המכות ועל מיתות
משונות וכוחו לעורר מלחמות חרב והרג
ואבדן^{יז}, היה משמש בְּשַׁעַת הַשְּׁבִיעִית,
דְּהֵינּוּ בְּשַׁעַת רִאשׁוֹנָה שֶׁל חֲצִי הַלַּיְלָה
הָאֲחֵרוֹן, שְׁהָרִי יִשְׂרָאֵל וַיֵּאָו מִמְצָרוֹם בְּיוֹם
חֲמִישִׁי בשבת, כִּדְאָמְרִינָן בגמרא בְּשַׁבַּת

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

'בחצות', אם כן יש לחשוש שישראל עצמם יאמרו
שמה הוא בדאי. יד. פירוש, שבעה מאורות
ומזלות משמשים מרום, והן שבתאי, צדק, מאדים,
חמה, נוגה, כוכב, לבנה. ובשעה שניתלו שבעת
המאורות והמזלות ברקיע השמים, ביום הרביעי
לבריאת העולם, הם החלו לשמש כמשרתים, כל אחד
בשעה נפרדת, בזה אחר זה, כאשר מידי תום שבע
שעות מתחיל מחזור חדש. וזה לשון רש"י (ברכות נט,
ב ד"ה שבתאי), שבתאי, שם שעה ראשונה של ליל
רביעי, שבאותה שעה נתלו מאורות, ושבע שעות הן
וחזרות חלילה שצ"ם חנכ"ל, תמצא בהקף סדרן של
עולם סימני שעות תחלת הלילות, כצ"ש חל"ם,
מוצאי שבת כוכב, תחלת ליל שני צדק, תחלת ליל
שלישי שבעה, תחלת ליל רביעי שבתאי, תחלת ליל
חמישי חמה, תחלת ליל ששי לבנה, תחלת ליל שבת
מאדים. וראה עוד בזה, ברש"י במסכת שבת (קכט, ב
ד"ה דקיימא). זו. שכיון שמזלות וכוכבים אלה
הם שבעה, נמצא שבעה הראשונה של ליל חמישי,
משמש מזל 'חמה', שהוא עומד שלשה מקומות אחרי
מזל 'מאדים' שהוא הראשון, שהרי בכל יום ישנם
כ"ד שעות, וכ"א שעות הן שלשה פעמים שבע, הרי
שלאחר שעברו כ"א שעות של יום הרביעי, חזר מזל

שבתאי לשמש, ואחריו נשאר עוד שתיים
האחרונות של יום הרביעי, שבהן משמשים מזל
'צדק' ומזל 'מאדים'. ונמצא, שבשעה הראשונה של
ליל חמישי, משמש מזל 'חמה'. ובשעה החמישית
של ליל חמישי, חוזר המחזור לתחילתו, ומשמש מזל
שבתאי, ואחריו מזל 'צדק' בשעה הששית, שהיא
השעה הסמוכה לחצות מלפניה, ובשעה השביעית,
שהיא השעה שלאחר חצות, משמש מזל 'מאדים'.
זו. ראה הערה הבאה. יז. בתקוני זוהר (תיקון
ע, קכה, א) כתוב, מאדים איהו למשפך דמא, ואיהו
מכת חרב הרג ואבדן. כברייתא דשמואל הקטן (פרק
ט, והובא באג"מ מדרשים אייזנשטיין, ערך מזלות, טו)
כתב, צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה
ועל השלחה ועל השנאה וקנאה ועל התורה ועל השמחה
ועל העלייה ועל העושר ועל הכבוד ועל השררה.
מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע, ועל
קטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים
ועל המלחמות, ועל השנאה וקנאה ואיבה ותחרות
ועל המכות ועל הברזל (מיתח ע"י ברזל) ועל האש ועל
המים ועל המפולת. ורש"י במסכת שבת (קכט, ב ד"ה
דקיימא) כתב, מזל מאדים ממונה על החרב ועל הדבר
ועל הפרועניות. וראה עוד בספר סודי רוי"א (להררקה,

יִשְׂרָאֵל, רַק עֵקֶר הַגֵּם הָיָה, שֶׁהָבּוֹ
הַמְצָרִיִּים אָף עַל פִּי שֶׁהַכּוֹכֵב הָיָה טוֹב.
וְאִין הָכִי נְמוֹ, שִׁישְׂרָאֵל לֹא הָיָה לָהֶם
זְכוּת לְגָאֵל, אֶלָּא שְׁבָהוּת אוֹתוֹ הִרְגַע
הַכּוֹכֵב טוֹב, לְכַד נְצוּלוֹ.

פְּרָק רַבִּי עֲקִיבָא (פו, ב), וְכִמּוֹ שֶׁכְּתָבו
הַמְפָּרְשִׁים.

וְאִם הָיְתָה מַכַּת בְּכוֹרוֹת רִנַּע קָדָם חֲצִי
הַלַּיְלָה, שֶׁהָיָה סוֹף הַשְּׁמוֹשׁ שֶׁל
כּוֹכֵב צֶדֶק, לֹא הָיָה כָּל קֶדֶף גַּם אִם נְצוּלוֹ

זֶרַע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאָר

מהמכה, ונגאלו אז ממצרים, ולא היה בכך
ראיה שיש להם זכויות, לפי שהיה אפשר
לתלות את הצלתם בכח הפעולה של כוכב
'צדק', שהוא להרבות טובה בעולם,
ולהשבית מלחמות וריבות¹⁰. רק באופן זה
עֵקֶר הַגֵּם הָיָה, מֵה שֶׁהָבּוֹ הַמְצָרִיִּים אָף עַל
פִּי שֶׁהַכּוֹכֵב שֶׁשֶׁלֹּט בְּשַׁעַת הַמַּכָּה, הָיָה טוֹב
- מרבה טובה בעולם. וְיֵאמְרוּ הַמְצָרִיִּים אִין
הָכִי נְמוֹ, שִׁישְׂרָאֵל לֹא הָיָה לָהֶם זְכוּת
לְגָאֵל, אֶלָּא שְׁבָהוּת - מחמת היות אותו
הִרְגַע הַכּוֹכֵב טוֹב, שֶׁהוּא כּוֹכֵב צֶדֶק, לְכַד
נְצוּלוֹ.

פְּרָק רַבִּי עֲקִיבָא (פו, ב)¹¹, וְכִמּוֹ שֶׁכְּתָבו
הַמְפָּרְשִׁים לְפָרֵשׁ עֵנִין שְׁלִיטַת הַמְזוּלוֹת
בַּחֲצוֹת שֶׁל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה¹².

לפי המזלות שמשמשים בסמך לחצות, היה הנס רק
בהצלת ישראל או במיתת הבכורות

והנה במכת בכורות היו שני ניסים,
האחד, שמתו בכורי מצרים, והשני, שניצלו
ישראל מהמשחית שהמית את המצריים,
וגם נגאלו ממצרים¹³. וְאִם הָיְתָה מַכַּת
בְּכוֹרוֹת בֹּאֵה רִנַּע קָדָם חֲצִי הַלַּיְלָה, שֶׁזֶה
הָיָה בְּשַׁעַת סוֹף הַשְּׁמוֹשׁ שֶׁל כּוֹכֵב צֶדֶק,
לֹא הָיָה כָּל קֶדֶף גַּם אִם נְצוּלוֹ יִשְׂרָאֵל

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

עשר יצאו וכו', מבערב לקו בכורות, ואותו היום,
חמישי בשבת היה. יט. ראה רבינו בחיי (שמות
יא, ד), והובאו דבריו בהערה להלן. כ. כמבואר
בתורה (שמות יב, לא ואילן), שמחמת מכת בכורות,
קם פרעה באמצע הלילה וביקש מבני ישראל לצאת
מארצו. וגם מפורש כן בזהר (בפרשמנו לו, א) וזה
לשונו, תניא אמר רבי יוסי, בההוא ממש דאשתכח
דינא למצראי, בההוא ממש אשתכח רחמי לישראל,
הדא הוא דכתיב (שמות יב, יג) 'וראיתי את הדרם
ופסחתי עליכם', וכן תנא בכל אינון כתיבין קדישין
דלעילא כמה דאשתכח דינא אשתכח רחמי וכלא
בשעתא חדא - באותה מדה ממש שהיה הדין על
מצרים במכת בכורות, באותה מדה ממש היה רחמים
על ישראל, כן יש רחמים, והכל בשעת אחת), תנא רבי
עליכם - וחמלתי עליכם, והדרם רומז על המצריים,
הרי שהדין על מצרים והרחמים על ישראל באו
כאחד, וכן למדנו שבכל הספירות של מעלה, כמו
שיש דין, כך יש רחמים, והכל בשעת אחת), תנא רבי
חזקיה, כתיב (ישעיהו יט, כב) 'ונגף ה' את מצרים נגוף
ורפא', נגוף למצרים ורפא לישראל וכו',
כא. כמבואר בהערה לעיל בשם תורת המנחה.

אות ט). בספר תורת המנחה (לרבי יעקב ב"ר חננאל
סקילי תלמיד הרשב"א, פרשת ויחי דרשה יט) כתב בענין
המזלות וזה לשונו, והנה זאת החכמה עלומה מאד
ונסתרה מן העין, שהרי אין אנו רואים כי אם גלגל
אחד, וכל העוכבים נראים לנו כאלו הם בגלגל אחד.
וחכמי המחקר, בדרישתם ובחקירתם הגדולה, נתברר
להם ונתאמת אצלם שהם תשעה גלגלים, שבעה מהם
לשבעה כוכבי הלכת, והשמיני יש בו שנים עשר
מזלות ושאר הכוכבים, ומנו אותם כולם במספר
במפקד, והתשיעי חלק, אין בו כוכב כלל. ומהם
מסבכים ממערב למזרח, ומהם ממזרח למערב,
והתשיעי נושא את כולם בכוחו הגדול, ומסבכם
ממזרח למערב, שכך היא תנועתו. וכל זה נתברר להם
במפתים נחתכים, ע"כ. ועיין שם שהאריך בביאור
פעולת כל כוכב ומזל. וכתב שם שפעולת 'מאדים',
היא לעורר מלחמות חרב והרג ואבדן, ושנת בצורת,
ואבני אל גביש ואש וברקים ורעמים, ברצון בוראו.
ואילו פעולת 'צדק', היא לעורר יושר וצדק, ויראת
השם ותשובה ומעשים טובים, ואהבה ורצון, ומרבה
כל תבואה, ומשבית מלחמות וריבות, ברצון בוראו.
יח. לשון הגמרא, תא שמע, ניסן שבו יצאו ישראל
ממצרים, בארבעה עשר שחטו פסחיהם, ובחמישה

וְאִם הַמִּכָּה הִיְתָה בְּרִנֵּעַ אַחֵר חֲצִי הַלַּיְלָה, שֶׁכֶּבֶר הַתְּחִיל כּוֹכֵב מְאֹדִים, הִיְתָה לְהַפְדָּה, שֶׁמִּכַּת הַמְצַרִּים אֵינָה כָּל כֶּף נֶס, לְפִי שֶׁהַכּוֹכֵב הָיָה רַע. אֲבָל הַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל הִיְתָה נֶס גְּדוֹל וְעָקָר בְּנֶס הַיּוֹם, לְפִי מְשַׁלֵּת הַכּוֹכֵב, וְעַל כְּרַחֲמָיו לֹמַר, שִׁישְׁרָאֵל יֵשׁ לָהֶם זְכוּת, וּמִשׁוֹם הַכִּי נִצְלוּ.

אֲבָל בְּנֵגַת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיְתָה לְהַכּוֹת הַמְצַרִּים בְּאוֹתוֹ הַרְנֵעַ

מִמֶּשׁ שֶׁל חֲצִי הַלַּיְלָה, שֶׁהַכּוֹכָבִים זֶה יוֹצֵא וְזֶה בָּא, וְאִין לָהֶם יִכְלַת לְהַטִּיב אוֹ לְהַרְעֵה, וְהָיָה הַנֶּס כְּפּוֹל, בֵּין בְּמִכַּת הַמְצַרִּים, בֵּין בְּהַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל.

וְאִם הָיָה אוֹמֵר 'בְּחֲצִי הַלַּיְלָה', וְהָאִצְמַנְגִּינִים יִמְעוּ, יֹאמְרוּ, מִשֵּׁה בְּדָאִי הוּא לֹמַר שִׁיְהִיָּה הַנֶּס כְּפּוֹל. שֶׁהָרִי מִצַּד אֶחָד לֹא הָיָה צָרִיךְ נֶס, שֶׁהָרִי הָיָה סְיוֹעַ הַכּוֹכֵב. וּמִשׁוֹם הַכִּי אָמַר

זרע שְׁמִשׁוֹן הַמְבַאָר

וְאִם הַמִּכָּה הִיְתָה בֹאָה בְּרִנֵּעַ שֶׁאַחֵר חֲצִי הַלַּיְלָה, שֶׁכֶּבֶר הַתְּחִילִי אִזּוּ כּוֹכֵב מְאֹדִים' לְשִׁמֵשׁ, אִזּוּ הָיָה לְהַפְדָּה, שֶׁהִיוּ אוֹמְרִים שֶׁמִּכַּת הַמְצַרִּים שֶׁנִּהְרְגוּ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם, אֵינָה כָּל כֶּף נֶס, וְלֹא בֹא מַחֲמַת עוֹנוֹתֵיהֶם, אֲלֹא לְפִי שֶׁהַכּוֹכֵב שִׁמֵּשׁ אִזּוּ, הָיָה רַע, לְפִי שֶׁכַּח הַפְעוּלָה שֶׁל כּוֹכֵב מְאֹדִים הוּא לְהַבִּיא חֶרֶב וְהִרְגוּ וְאִבְדוּן בְּעוֹלָם. אֲבָל - אֲמַנֵס רַק הַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל מִמִּכַּת בְּכוֹרוֹת, הִיְתָה נֶס גְּדוֹל וְעָקָר בְּנֶס הַזֶּה לְפִי מְשַׁלֵּת הַכּוֹכֵב, שֶׁנִּיצְלוּ מֵהַמִּכָּה וּנְגָלוּ, אִף עַל פִּי שֶׁבְאוֹתוֹ זְמַן הִיָּה שׁוֹלֵט כּוֹכֵב מְאֹדִים' שֶׁמִּשְׁפִּיעַ רַעָה לְעוֹלָם, וְאִם כֵּן, עַל כְּרַחֲמָיו לֹמַר, שִׁישְׁרָאֵל יֵשׁ לָהֶם זְכוּת לְהַנְצֵל מֵהַמִּכָּה, וּמִשׁוֹם הַכִּי, נִצְלוּ מֵהַמִּכָּה וּנְגָלוּ.

בְּמִכַּת הַמְצַרִּים, וּבֵין בְּהַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל - שֶׁהָרִי יִתְבַרֵר, שֶׁבֵּין מָה שֶׁהוּכּו הַמְצַרִּים, וּבֵין מָה שֶׁנִּיצְלוּ יִשְׂרָאֵל, לֹא הִיָּה מַחֲמַת הַמּוֹל, רַק בְּדֶרֶךְ נֶס מֵהַקְּב"ה. וְהִיָּינוּ, שִׁישְׂרָאֵל הִיוּ רְאוּיִים לְהַנְצֵל וְלִהְיוֹת, וְהַמְצַרִּים הִיוּ רְאוּיִים לְהַעֲשֵׂי מַחֲמַת עוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁעִנּוּ אֶת יִשְׂרָאֵל.

'כַּחצוֹת' - לְפָנָיו אוֹ לְאַחֲרָיו, אוֹ בַּחצוֹת מִמֶּשׁ, וְהַמִּכָּה וְהַצֵּלָה אֵינֶם תְּלוּיִים בְּמוֹל

וְאִם הָיָה מִשֵּׁה אוֹמֵר לְפַרְעֹה, שֶׁהַמִּכָּה תִּהְיֶה 'בְּחֲצִי הַלַּיְלָה' בְּדִיוֹק, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁאֵינִי שׁוֹם כּוֹכֵב שׁוֹלֵט, וְהִיָּינוּ שִׁיְהִיָּה בְּמִכָּה נֶס כְּפּוֹל, מִכָּה לְמַצְרַיִם וְהַצֵּלָה לְיִשְׂרָאֵל, וְהָאִצְמַנְגִּינִים יִמְעוּ בַּחֲשׁוֹב הַשְּׁעוֹת, וַיִּחַשְׁבוּ שֶׁהַמִּכָּה לֹא הִיְתָה 'בַּחצוֹת' מִמֶּשׁ, אֲלֹא סְמוּךְ לוֹ אוֹ לְפָנָיו אוֹ לְאַחֲרָיו, יֹאמְרוּ, מִשֵּׁה בְּדָאִי - שֶׁקֵּרֶן הוּא לֹמַר שִׁיְהִיָּה הַנֶּס כְּפּוֹל - שֶׁנֶּס מָה שֶׁהַמְצַרִּים לָקוּ, וְגַם מָה שִׁישְׂרָאֵל נִיצְלוּ, הִיָּה בְּנֶס, וְלֹא מַחֲמַת הַמּוֹל. שֶׁהָרִי אֵיךְ שִׁיְהִיָּה, מִצַּד אֶחָד [מֵתוֹךְ שְׁנֵי הַצַּדִּים] לֹא הָיָה צָרִיךְ נֶס, שֶׁהָרִי הָיָה סְיוֹעַ הַכּוֹכֵב, שֶׁאִם הִיְתָה הַמִּכָּה לְפָנָיו חֲצוֹת, בּוֹמֵן שְׁלִיטַת מֹל 'צַדִּיק' הַמְמוּנָה עַל הַטּוֹבָה, לֹא הִיְתָה הַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל צְרִיכָה נֶס, וְרַק מִכַּת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם הִיְתָה בְּנֶס. וְאִם הִיְתָה הַמִּכָּה לְאַחֵר חֲצוֹת, בּוֹמֵן שְׁלִיטַת מֹל מְאֹדִים' הַמְמוּנָה עַל הַרְעָה, הוּא לְהִפְךָ,

הַמִּכָּה הִיְתָה בַּחצוֹת מִמֶּשׁ,

לְהַרְאוֹת שֶׁמִּכַּת מְצַרִּים וְהַצֵּלַת יִשְׂרָאֵל אֵינֶם תְּלוּיִים בְּמוֹל

אֲבָל בְּנֵגַת - רִצּוֹן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמִּכַּת בְּכוֹרוֹת, הִיְתָה לְהַכּוֹת הַמְצַרִּים דּוֹקָא בְּאוֹתוֹ הַרְנֵעַ מִמֶּשׁ שֶׁל חֲצִי הַלַּיְלָה, לְפִי שֶׁבְרִנֵּעַ זֶה הַכּוֹכָבִים הַמִּשְׁמֵשִׁים בְּרַקִּיעַ, זֶה - 'צַדִּיק' יוֹצֵא - גּוֹמֵר אֶת שְׁעַת פְּעוּלָתוֹ, וְזֶה - מְאֹדִים' בֹּא - מְגִיעַ עַכְשֵׁיו לְהַתְּחִיל אֶת שְׁעַת פְּעוּלָתוֹ, אֵךְ לֹא הַתְּחִיל עֲדִינִן בְּכֶךְ, וְאִין לָהֶם לְמִזְלוֹת יְבֹלֵת לְהַטִּיב לְעוֹלָם אוֹ לְהַרְעֵה לְעוֹלָם, וְאִזּוּ הָיָה הַנֶּס כְּפּוֹל, בֵּין

'פְּחָצוֹת', כְּלוֹמֵר, בֵּין יְהוָה קִדְּם חָצוֹת, או אַחַר כֶּף, או בְּרַגַע מִמֶּשׁ שֶׁל חָצוֹת, וְיִשְׂרָאֵל יְהוּוּ נְצוּלִים. וְאֵתָּה עַל פִּי כֹן, לֹא שָׁנָה דִבְרוּ שֶׁל

הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהָרִי בְּמִדְרָשׁ (שְׁמוֹרֵד ית, א) עַל פֶּסוּק (שְׁמוֹת יב, כט) 'וַיְהִי בְּחָצֵי הַלַּיְלָה', כְּתוּב 'מִקִּים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל' (ישעיהו מד, כו), שֶׁהִכְמִיחַ

זֶרַע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאֵר

'כחצות', פירושו בחצות ממש שהוא זמן הדומה למלחמת המלכים

וְאֵתָּה²⁰ עַל פִּי כֹן, שֶׁהִקְבִּיחָה אִמֵּר 'בְּחָצֵי הַלַּיְלָה', וּמֹשֶׁה אִמֵּר לִפְרַעֲה 'בְּחָצוֹת הַלַּיְלָה', לֹא שָׁנָה - לֹא הַחֲלִיף מֹשֶׁה רַבִּינוּ דְּבָרָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, לִפִּי שֶׁגַם לִשׁוֹן 'בְּחָצוֹת הַלַּיְלָה' יָכוֹל לְהִתְפַּרֵּשׁ כִּמוֹ 'בְּחָצֵי הַלַּיְלָה', שֶׁהָרִי בְּמִדְרָשׁ (שְׁמוֹרֵד ית, א)²¹ דִּרְשׁוּ עַל הַפֶּסוּק (שְׁמוֹת יב, כט) 'וַיְהִי בְּחָצֵי הַלַּיְלָה', כְּתוּב (ישעיהו מד, כו)²², 'מִקִּים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל' - הַקְבִּיחָה מִקִּים אֵת

שמכת בכורי מצרים לא היתה צריכה נס, ורק הצלת ישראל מהמכה היתה צריכה נס.²³

וּמֹשֶׁה הִכִּי - וְעַל כֵּן, אִמֵּר מֹשֶׁה לִפְרַעֲה 'בְּחָצוֹת הַלַּיְלָה' שֶׁהוּא לִשׁוֹן מִסּוּפֵק, כְּלוֹמֵר, בֵּין אִם יְהוָה הִמְכָה מֵעַט קִדְּם חָצוֹת, או אִם תְּהִיָּה הִמְכָה מֵעַט אַחַר כֶּף, או שֶׁתְּהִיָּה בְּרַגַע מִמֶּשׁ שֶׁל חָצוֹת, וְיִשְׂרָאֵל הָיָה נְצוּלִים מִהִמְכָה בְּכוֹרוֹת, וְיִשְׂרָאֵל יְהוּוּ נְצוּלִים מִהִמְכָה וַיִּגְאֻלוּ מִמִּצְרַיִם, וּלְפִי דְבַרֵּי מֹשֶׁה הָיָה אִפְשָׁר שִׁיְהִיָּה הַנֶּס רַק מִצֵּד אַחֲרָיו.²⁴

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

הַמֵּאֲמִינִים יִדְוֶע כִּי בְּחָצֵי הַלַּיְלָה הִתְהַוָּה הַמְכָה בְּכוֹן בְּרַגַע הַתְּחַלַּת 'מֵאֲדִים', וְכֵן הִעִידָה הַתּוֹרָה, כִּי אֵין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִשְׁנֵה הַטֵּבַע אֲלֵא אַחַר הַהִכָּרָה וְלִצּוּרֵךְ גְּדוּל, וְרַצְהָ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאַחַד מִמִּשְׁרָתָיו שֶׁהוּא 'מֵאֲדִים', כִּדִּי לְהִרְוֵג בְּשׁוֹנָאֵיו וְכוּ'. כִּדִּי פִירוּשׁ, לְעִיל בִּיאָר רַבִּינוּ, שֶׁהַחִלּוּק בֵּין סִמּוֹן לְחָצוֹת לְבִין חָצוֹת מִמֶּשׁ, הִיָּה חִילּוּק גְּדוּל בְּעֵצֵם גְּדוּלַת הַמְכָה, וְעַל כֵּן מִבּוֹאֵר שֶׁמַּחֲמַת חִילּוּק גְּדוּל זֶה יִטְעוּ אִיצְטַגְנִינִי פְרַעֲה בְּרַגַע וְיִאֲמֵר שֶׁמֶשֶׁה הוּא שֶׁקֵּר. וְעֵתָּה מִבְּאֵר רַבִּינוּ, שֶׁמֶה שֶׁאִמֵּר מֹשֶׁה 'כְּחָצוֹת', אִינּוּ שִׁינּוּי מִמֶּה שֶׁאִמֵּר לוֹ הַקְבִּיחָה 'בְּחָצֵי הַלַּיְלָה'. וְכַכֵּן נִתְיַשְׁבּוּ שְׁתֵּיִם מִקְּוִשׁוֹתָיו, הַרְאִשׁוֹנָה וְהַחֲבִיעִיתָ. כִּהֵּן לִשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ, וְיִהִי בְּחָצֵי הַלַּיְלָה, הִדָּא הוּא דְכְּתוּב 'מִקִּים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל', כִּינּוּ שֶׁהִגִּיעַ חָצֵי הַלַּיְלָה כְּאִשֶׁר אִמֵּר מֹשֶׁה, מִיָּד וְיִהִי בְּחָצֵי הַלַּיְלָה וְהִי הִכָּה כֹּל בְּכוֹרֵי, לְפִיכֵךְ 'מִקִּים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל', שֶׁעֲשֵׂה 'הַקְבִּיחָה' עֲצַה עִם אֲבָרַים בְּשִׁבִיל הַחֲבִיר הַזֶּה, אִימְתִי כִשְׁבָאוּ הַמַּלְכִים וְרִדְף אֲוֹתָם, אִמֵּר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּיךְ [לְרִדּוֹף אֲוֹתָם] עַד חָצֵי הַלַּיְלָה, בּוֹא וְנַחֲלוּק הַלַּיְלָה אֲנִי וְאַתָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַשִׁית יד, טו) 'וַיַּחֲלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה', כִּינּוּ שֶׁהִגִּיעַ הַשַּׁעַר שֶׁלְמָה הַעֲצָה, הוּא יְהוּוּ בְּחָצֵי הַלַּיְלָה, לְכַךְ כְּתוּב 'וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל', ע"כ. רַבִּינוּ מִבִּיא אֵת הַמִּדְרָשׁ בְּלִשׁוֹן אַחֵר, כִּמְבֹאֵר לְמַעֲיָן. כִּוִּי לִשׁוֹן הַפֶּסוּק הַזֶּה הוּבָא בְּשִׁלְמוֹתָיו לְעִיל. כִּוִּי לִשׁוֹן הַפֶּסוּק, 'מִקִּים דָּבָר עֲבָדוּ וְעֲצַת מִלְּאֲכָיו יִשְׂרָאֵל' הָאִמֵּר לִירוּשָׁלַם תּוֹשֵׁב וְלְעִירֵי יְהוּדָה תְּבַנְיָנָה וְתִרְבּוּתֵיהֶם אֶקוּמָם.

כִּבִּי לְעִיקֵר פִּירוּשׁ רַבִּינוּ שֶׁהַחֲשֵׁשׁ הִיָּה בְּשִׁנֵי הָאוֹפְנִים, כְּשֶׁתְּבֹא הַמְכָה לְפָנֵי חָצוֹת או לְאַחֲרֵיו, יִשׁ לְסִיעָיו מְדַבְרֵי הַמִּדְרָשׁ שֶׁכֵּל טוֹב (בְּפִרְשֵׁינּוּ פֶּרֶק יא סִימָן ד) וְזֶה לִשׁוֹנוֹ, אִמֵּר שֶׁמֶה יִטְעוּ אִיצְטַגְנִינִי פְרַעֲה מִתּוֹךְ שִׁיקוּמוֹ בְּעֵצְקָתָם וְיִדְמוּ שֶׁהוּא אַחַר חָצוֹת או קוֹדֵם חָצוֹת, וְיִחְשְׁבוּהוּ כְּמִבְדָּה. כִּבִּי וְכִזָּה נִתְיַשְׁבוּ קוּשִׁיּוֹת ב' וְגו' דְלִיעִיל, שֶׁהַחִילּוּק שֶׁבֵּין הַרַגַע שֶׁל חָצוֹת לְרַגַע שֶׁלְפָנָיו או שְׁלֵאֲחֲרָיו, הִינּוּ חִילּוּק בְּעִיקֵר חוּזֵק הַמְכָה, אִם הוּא נִס מִשְׁנֵי צַדִּים, או רַק מִצֵּד אַחַד, וְלְפִיכֵךְ חֲשַׁשׁ מֹשֶׁה שֶׁאִיצְטַגְנִינִי פְרַעֲה יִחְשְׁבוּ שֶׁלֹא נִתְקִימָה נְבוֹאָת מֹשֶׁה שֶׁהִמְכָה תְּהִיָּה נֶס מִשְׁנֵי צַדִּים, מַחֲמַת שֶׁתְּהִיָּה בְּרַגַע שֶׁל חָצוֹת מִמֶּשׁ אִשׁוּ אִינּוּ שׁוֹלֵט שׁוֹם מוֹל, אֲלֵא הַמְכָה הִתְהַוָּה לְפָנֵי חָצוֹת או לְאַחֲרָיו וְהִיָּה הַנֶּס רַק מִצֵּד אַחַד, וְעַל כֵּן אִמֵּר מֹשֶׁה 'כְּחָצוֹת' כִּדִּי לְסַלֵּק חֲשֵׁשׁ זֶה, שֶׁמֵּאֲחֵר מִשְׁמֵה לֹא אִמֵּר לָהֶם שִׁיְהִיָּה הַנֶּס מִשְׁנֵי צַדִּים, אִף אִם יִדְעַתֶּם תְּבֹאָה הַמְכָה קוֹדֵם חָצוֹת, לֹא יְהִיָּה לָהֶם פְּתוּחוֹן פֶּה כְּנִגְדּוֹ. וְרֵאָה רַבִּינוּ בְּחָיִי (שְׁמוֹת יא, ד) וְזֶה לִשׁוֹנוֹ, וְנִרְאָה לִי עוֹד לּוֹמֵר בְּמָה שֶׁשִּׁינָה וְאִמֵּר 'כְּחָצוֹת', שֶׁהוּצָרֵךְ לְעֲשׂוֹת כֵּן שִׁיתְקַדֵּשׁ שֶׁם שְׁמַיִם, כִּי מִן הַיּוֹדוּעַ אֲצֵל חֲכָמֵי הַכּוֹכָבִים וְכוּ', תְּחַלַּת שְׁעָה שְׁבִיעִיתָ שֶׁל לֵיל חֲמִשִּׁי וְהִיָּה הַנֶּס רַק מִצֵּד אַחַד, וְלְכַךְ שֶׁנָּה מֹשֶׁה 'כְּחָצוֹת', כְּלוֹמֵר, קְרוּב לְחָצוֹת, וְשִׁיחְשָׁבוּ הַמִּצְרַיִים שֶׁהִמְכָה הִתְהַוָּה כְּסוּף שְׁעָה שְׁשִׁית לִצְדֵק' שֶׁהוּא כּוֹכֵב הַחַיִּים, וְשִׁיחְבָרוּ אֲבָלָם שֶׁהִמְכָה אִינָה מִכַּה הַכּוֹכָבִים, וְאִילוּ אִמֵּר לָהֶם 'כְּחָצוֹת', הִיָּה אִוֹמְרִים כִּי הַמְכָה 'מֵאֲדִים' הִיא, וְלֹא מֵאֵת ה' הִיָּתָה זֹאת לָהֶם, רַק שֶׁנִּתְחַיֵּב כֵּן מִכַּח הַמַּעֲרָכָה. אֲבָל אֲצֵל

לְאֶבְרָהָם לְגֹאֵל אֶת בְּנֵיו בְּחֻצֵי הַלְלוּלָהּ, כְּמוֹ שְׂרַדְךָ אַחֲרֵי הַמְלָכִים לְקַדְשׁ שְׁמוֹ שֶׁל מְקוֹם. וְכֵן הַפְּסִיט (הגדה של פסח 'נרצה', כפיט 'אומץ גבורותך') אָמַר 'גְּלִית לְאֶזְרָחֵי

חֻצוֹת לִיל פֶּסַח'. וּמֹשֶׁה בְּשֹׁאֲמֵר 'כֹּה אָמַר ה' בְּחֻצוֹת, בְּנִתְּו הֵיחָה לְרַגַע חֻצוֹת לִילָה מִמֹּשֶׁה כְּמוֹ שְׁהֵיחָ חֻצוֹת לִילָה שֶׁהִבְטִיחַ לְאֶבְרָהָם. וְכֵן פֶּרֶשׁ

זרע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאָר

הדבר שמבטיח לעבדיו הצדיקים, ומשלים את העצה שנתן לשליחיו [מלאכיו], כלומר, שהקב"ה מקיים מה שֶׁהִבְטִיחַ לְאֶבְרָהָם בזמן מלחמת המלכים^{טו}, לְגֹאֵל אֶת בְּנֵיו ממצרים בְּחֻצֵי הַלְלוּלָהּ, כְּמוֹ שְׂרַדְךָ אַבְרָהָם אַחֲרֵי הַמְלָכִים עד חצי הלילה^{טז}, כדי לְקַדְשׁ שְׁמוֹ שֶׁל מְקוֹם על ידי שנהרגו המלכים האלה שהיו שונאיו של הקב"ה^{טז}, ואז הבטיח לו הקב"ה בזכות זה, לגאול את בניו ממצרים בחצי הלילה^{טז}. וְכֵן הַפְּסִיט אָמַר (הגדה של פסח 'נרצה', כפיט 'אומץ גבורותי'), 'גְּלִית לְאֶזְרָחֵי

חֻצוֹת לִיל פֶּסַח' - בשעת מלחמת המלכים, הקב"ה גילה לאברהם הנקרא 'איתן האזרחי' (כ"ב טו, א)^{טו}, שהוא עתיד לגאול את בניו ממצרים בחצות ליל פסח^{טז}.

ומֹשֶׁה רבינו, בְּשֹׁאֲמֵר לפרעה 'כֹּה אָמַר ה' בְּחֻצוֹת הַלְלוּלָהּ, הַכֹּיֶן של 'כחצות', אינו מורה על לשון מסופק, וכמי שאומר בערך בשעת חצות, רק בְּנִתְּו הֵיחָה לְרַגַע חֻצוֹת לִילָה מִמֹּשֶׁה כְּמוֹ שְׁהֵיחָ חֻצוֹת לִילָה שֶׁהִבְטִיחַ לְאֶבְרָהָם, כלומר, שהוא 'כ"ף' הדמיון, ומשמעותו בדיוק בחצות הלילה^{טז},

ציונים ומקורות

כח. מלחמת המלכים, הוא מה שנלחמו ארבעה מלכים נגד חמשה מלכים, ונצחו הארבעה מלכים את החמשה, ושבו את לוט בן אחי אברהם, ואחר כך רדף אברהם איבנו אחרי הארבעה מלכים ונצחם והציל את לוט, כמו שכתוב בתורה (בראשית פרק יד). כט. ברפ"ר כתוב 'ליגאל', והוגה לפי הנראה מהמשך הדברים. טו. וַיִּחַלֶּק עֲלֵיהֶם לִילָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּפְסֹ, ופירש רש"י, שנחלק הלילה, ובחציו הראשון נעשה לו נס שהכה בו אברהם את המלכים. וכך מבוואר במדרש רבה שהביא רבינו בסמוך, ובמדרש תנחומא (פרשת לך לך סימ' יא) אמרו וזה לשונו, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה, והרגת בשונאי, חייך אני עושה עם בניך מחצות עד הבקר והורג בשונאיהם, שנאמר ויהי בחצי הלילה. אך רבינו בח"י (בראשית שם) כתב וזה לשונו, ובמדרש, אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם, אתה הרגת בשונאי מחצות הלילה עד הבקר, חייך אני אהרוג בשונאי בניך מחצות הלילה עד הבקר, שנאמר 'כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים'. המדרש הזה יורה, כי מלחמתו היתה מחצות הלילה עד הבקר, עכ"ל. ועיין שם עוד, שלפי פשוטו פירושו הפסוק הוא, כי כל הלילה לא שכם לבו ולא ראה שינה, אך התעסק להלחם כנגדם כל הלילה, חצי הלילה רדף, וחציו הכה וכר'. טז. על פי רבינו בח"י (שם). והטעם שהיו שונאיו של מקום, שהרי המלכים היו

אמרפל וחבריו, ואמרפל הוא נמרוד שהמריד את העולם נגד הקב"ה (ראה עירובין נג, א), ורש"י בראשית יד, א). וראה עוד ברש"י (ויקרא כו, יד), אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו, וכן בנמרוד (בראשית י, ט) 'גבור ציד לפני ה'', שמכירו ומתכוין למרוד בו. וע"ע ברש"י (שם). טז. וכמבואר במדרש (כ"ד מג, ג) וזה לשונו, ויחלק עליהם לילה, רבי בנימין בר יפת משם רבי יונתן, הלילה נחלק מאיליו. ורבנן אמרי, יוצרו חלקו, אמר הקדוש ברוך הוא, אביהם [אברהם] פעל עמי בחצי הלילה [להלחם עם המלכים], אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, ואימתי במצרים, שנאמר ויהי בחצי הלילה והי הכה כל בכורי וגו'. אמר רבי תנחומא, אית דמפקין לישראל אחריהם, אמר הקדוש ברוך הוא, אביהם יצא בחצי הלילה, אף אני יוצא עם בניו בחצי הלילה, שנאמר 'כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא'. וראה עוד בלשון המדרש תנחומא שהובא בהערה לעיל. טז. לשון הגמרא, אמר רב, איתן האזרחי זה הוא אברהם, כתיב הכא (תהלים פט, א) 'איתן האזרחי', וכתבי התם (ישעיה מא, ב) 'מי העיר ממזרח צדק [וגו']'. טז. וכך פירש האברבנאל (שם) וזה לשונו, גלית לאזרחי מה לעשות לבניו בחצי ליל פסח שעתיד לפסוח עליהם. טז. כעין זה הוא פירושו של רב אשי בברכות ד, א), שבליל י"ג ניסן אמר משה לישראל, שאמר הקדוש ברוך הוא, למחר כחצות הלילה כמו שהוא עכשיו, אני יוצא

דְּבָרָיו לְיִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שְׁגֵם הֵם לֹא יִטְעוּ בְּדַבְּרָיו. וְהַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רָצָה שֶׁתְּהִיָּה הַמְּכָה הַזֶּה בְּחֻצוֹת לַיְלָה, לְהוֹרוֹת שְׂנֹשְׁלָם הַקָּץ, שְׂאֵף פְּשָׁנָגוֹר הַגְּלוֹת בֵּין הַבְּתָרִים, הִיָּה חֻצוֹת לַיְלָה מִמֶּשׁ, וּבֵאוֹתוֹ

זרע שְׂמִיּוֹן הַמְּכָאָר

הלילה, כדי שלא יטעו האיציטגנינים ויאמרו שמשנה הוא שקרן. ובוזה מבואר, שכשאמר משה 'כחצות הלילה', לא שינה ממה שאמר לו הקב"ה 'בחצי הלילה', שגם משה נתכוין לחצי הלילה ממש, ו'כחצות' הוא 'כמו חצות' הלילה של מלחמת המלכים. וגם מבואר שמשנה לא חשש שישראל יאמרו הוא שקרן, שניבא להם שהמכה תהיה בזמן הסמוך לחצות, ולמעשה היתה המכה בחצות ממש, שהרי להם ביאר שכוונתו 'כמו חצות', ורק לפרעה ולמצריים לא ביאר כוונתו, כדי שלא יתפסוהו האיציטגנינים בדבריו, ויאמרו שהוא שקרן.

הוא הזמן השווה לזמן שבו הבטיח הקב"ה לאברהם במלחמת המלכים, לגאול את בניו מצרים, שגם הבטחה זו היתה בחצות הלילה, באותה שעה ממש ימותו כל בכורי מצרים¹⁷, וכן פָּרַשׁ משה דְּבָרָיו לְיִשְׂרָאֵל, כְּשֵׁנִיבָא לֵהֶם עַל מַכַּת בְּכוֹרוֹת, כְּדֵי שְׁגֵם הֵם לֹא יִטְעוּ בְּדַבְּרָיו, וְלֹא יַחֲשׁבוּ שְׁכוּונַתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִיָּתָה לוֹמֵר לְשׁוֹן מִסּוּפָק, כְּלוֹמֵר, בְּעֶרְךָ שַׁעַת חֻצוֹת, לִפִּי שֶׁלֹּא יָדַע לִכְוִין אֶת הַשַּׁעֲהָ הַמְדוּיקָתָהּ, אֲלֵא בִירֵד לֵהֶם שְׁכוּונַתוֹ לְשַׁעַת חֻצוֹת הַמְדוּיקָתָהּ, וּמֵה שֶׁאִמַּר 'כֻּחֻצוֹת' הֵינְנו מִשׁוֹם כ"ף הַדְּמִיוֹן, כְּנ"ל.

בחצות הלילה ממש נשלמו שנות הגלות והתחילה הגאולה וְהַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא¹⁸ רָצָה שֶׁתְּהִיָּה הַמְּכָה הַזֶּה בְּחֻצוֹת הַלַּיְלָה, לְהוֹרוֹת שְׂבִשְׁעַת מַכַּת בְּכוֹרוֹת, כְּבָר גִּשְׁלָם הַקָּץ שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת וְשָׁלִישִׁים שָׁנָה שֶׁנִּגְזַר עַל זֵרַעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לְהִיּוֹת בְּגְלוֹת¹⁹, שְׂאֵף פְּשָׁנָגוֹר הַבְּתָרִים בְּרִית בֵּין גִּיּוֹן הַבְּתָרִים, הִיָּה חֻצוֹת

והיוצא מזה, שמה שאמר משה 'כחצות הלילה', היה לו בזה כוונה כפולה, שלישראל ביאר שכוונתו 'כחצות' בכ"ף הדמיון, כשעת חצות שהיתה במלחמת המלכים. ולאציטגנינים הראה משה כאילו כוונתו לשעה מסופקת, כלומר, בערך בחצות

ציונים ומקורות

רבינו נראה שבא לכאור הטעם שקבע הקב"ה כן שתבוא המכה בחצות ממש באופן שיהיו בה שני ניסים, ולא היה די שיהיה על ידי נס אחד. ומתוך זה מתבאר ביאור נוסף בחששו של משה ממה שיאמרו איציטגניני פרעה שהוא בדאי. פ"ח. שנאמר (שמות יב, ט) 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה'. וארבע מאות ושלשים שנה, היינו מברית בין הבתרים, כמו שפירשו רש"י ותרגום יונתן שם. [זה לשון רש"י, בין הכל, משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה. (ארבע מאות שנה), ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק. ורש"י במגילה (ט, א) ד"ה ובשאר] כתב, ושלשים של קודם לכן לא נמנו בגורה, דהא זרעך. כתיב, עכ"ל. ולשון תרגום יונתן (על פי תרגום חזקוני), ומנין ארבע מאות ושלשים שנה, מן שדיבר ה' לאברהם, מן השעה שדיבר עמו

בתוך מצרים. וכתב הרא"ם (שמות יא, ד), שלרב אשי 'כחצות' היינו כ"ף הדמיון. פ"ו. וכעין זה פירש נאור החיים (שמות יא, ד) וזה לשונו, 'כחצות הלילה', כבר דברו רבותינו ז"ל בטעם אומרו 'כחצות' בכ"ף. ואולי שיכוין עוד, על דרך אומרים ז"ל (ראה פרקי דרבי אליעזר פכ"ז) בפיסוק 'ויחלק עליהם לילה', כי ליל ט"ו בניסן היה וכו', לזה ציין לו הזמן, ואמר לו 'כחצות הלילה' הידוע בעולם שיצאתי ליטע אברהם אביהם, כמו כן אני יוצא וגוי. וכן כתב בכלי יקר (שמות יא, ד - בפירושו השני), שעל כן נאמר 'כחצות הלילה' בכ"ף, כמו אותו חצות הלילה דאברהם, כמו שהכה אברהם את המלכים בחצי הלילה, כך הוכו בכורי מצרים בחצי הלילה. ועוד ביאר, שהכוונה כמו אותו חצות הלילה שעשו להם עול והמסת להקימם למלאכתם כקרות הגבר ראשון שהוא בחצי הלילה, והיו הנוגשים שרים גדולים. כך הוכו בכורי מצרים גם כן בחצי הלילה. פ"ז. בכונת המשך דברי

הַרְגַּע שֶׁהַתְּחִיל הַשְּׁעֵבֹד, הָרִין נֹתֵן שְׁתַּתְּחִיל הַנְּאֻלָּה.
וְדָבָר זֶה הָיָה קִשָּׁה לְמִצְרַיִם לִמְרַשְׁנָא שְׁנֵשְׁלָם הַקָּץ, שְׁפָל מַעֲנַתָּה הָיְתָה שְׁעֵרְוֵן לֹא

נְשָׁלָם, וְאִם הָיָה אֹמֵר 'בְּחֻצוֹת', וְהָיוּ מוֹעִים אֲצִטְנַנְיָי פְּרַעָה, הָיוּ אֹמְרִים שְׁמוֹשָׁה בְּדָא הוּא, שְׁעֵרְוֵן לֹא נְשָׁלָם תַּקָּץ, וְהָרְאָיָה, שְׁלֹא בָּאָה הַמִּפְּהָ בְּחֻצוֹת מְמוֹשׁ.

זֶרַע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְּבֹאָר

משה חשש שיטעו איצטגנני פּרעה ויאמרו שעדיין לא הגיע הקץ

וְאִם הָיָה מֶשֶׁה רְבִינוּ אֹמֵר, שִׁמְכַת בְּכוֹרוֹת תְּהִיָּה 'בְּחֻצוֹת הַלְּיָלָה', וְהֵינּוּ בְּדִיוֹק בְּשַׁעַת חֻצוֹת, שׁוּזָה מוֹרָה עַל כֵּךְ שְׂאֵז כִּבְר נְשָׁלָם הַקָּץ, וְהָיוּ מוֹעִים אֲצִטְנַנְיָי פְּרַעָה, וְחוֹשְׁבִים שֶׁהַמַּכָּה לֹא הִיתָה בְּחֻצוֹת, הָיוּ אֵיִצְטַנְנִינִים אֹמְרִים, שְׁמוֹשָׁה בְּדָא - שִׁקָּרָן הוּא, שְׁעֵרְוֵן לֹא נְשָׁלָם הַקָּץ, וְהָרְאָיָה, שְׁלֹא בָּאָה הַמִּפְּהָ בְּחֻצוֹת מְמוֹשׁ, אֲלֵא לִפְנֵי חֻצוֹת אִו לֹאֲחִירוֹי.^מ

לְיָלָה מְמוֹשׁ^ט, וּבֹאֲתוֹ הַרְגַּע מִמַּשׁ שֶׁהַתְּחִילִי הַשְּׁעֵבֹד, דִּהֵינּוּ בְּחֻצוֹת הַלְּיָלָה^ט, לֹאֲחִר אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, הָרִין נֹתֵן שְׁתַּתְּחִילִי הַנְּאֻלָּה, עַל יְדֵי מַכַּת בְּכוֹרוֹת, שִׁמְחַמְתָּה נִתֵּן פְּרַעָה רִשׁוֹת לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל לְצֵאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.^{מב}

וְדָבָר זֶה הָיָה קִשָּׁה לְמִצְרַיִם לִמְרַשְׁנָא שְׁנֵשְׁלָם הַקָּץ שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ צְרִיכִים לְהִיּוֹת בְּמִצְרַיִם, שְׁפָל מַעֲנַתָּה עַל יִשְׂרָאֵל הָיְתָה, שְׁעֵרְוֵן לֹא נְשָׁלָם הַקָּץ שֶׁל הָאֲרַבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וּבִנֵי יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים עֵדִיין לְהִיּוֹת מְשׁוֹעֲבֵדִים לָהֶם.^{מב}

צִיּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

שְׁמוֹרִים, שֶׁהוּא אוֹתוֹ לֵילָה שְׁנֹדֵב הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹאֲבִרְהֵם בְּבֵרִית בֵּין הַבְּתָרִים, וּמִשְׁהֲגִיעַ אוֹתוֹ הַזְּמַן, אֲפִילוֹ כִּהְרַף עֵינַי לֹא עֵיכֵב, עַכ"ל רש"י, וְאִם כֵּן מִשְׁמַע לְהִדְרִי שְׂדִירֵב הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַם אֲבִרְהֵם בְּחֻצֵי הַלְּיָלָה מִמַּשׁ, ע"כ. אֲמַנְסֵם יֵשׁ לְהַעִיר, שֶׁהַתּוֹסֵפוֹת (בְּרַכּוֹת ז, ב ד"ה לא) כְּתוּב בְּשֵׁם הַרְשָׁב"ם שְׁבֵרִית בֵּין הַבְּתָרִים הִיא בְּיוֹם. וְכֵן כְּתוּב הַחֻקוּנִים (בְּרַאשִׁית טו, ז), וְהַרְיִב"א (שֵׁם פְּסוּק י'). מ. לְכַאוֹרָה כּוֹנֵת רְבִינוּ הִיא לְאוֹתוֹ רַגַע שֶׁהַתְּחִילָה גּוֹזֶרֶת הַשְּׁעֵבֹד עֲצוּמוֹ הַתְּחִיל רַק הִרְבָּה שְׁנִים לֹאֲחִר הַמִּנְיָן אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וּבְחֻצוֹת הַלְּיָלָה נְשָׁלָם זֶה הַזְּמַן, שֶׁהָיָה הַשְּׁעֵבֹד עֲצוּמוֹ הַתְּחִיל רַק הִרְבָּה שְׁנִים לֹאֲחִר מִכֵּן, כִּשְׁכֹּכֵר הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם. [עֵיין רַמְבַּ"ן וְשֹׂאֵר מִפְּרִשֵׁי הַתּוֹרָה (בְּרַאשִׁית שֵׁם), שִׁ'אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה' הַכְּתוּב שֵׁם, מִתִּיחַס רַק עַל 'כִּי גַר יִהְיֶה זֶרַעךָ, אֲבָל לֹא עַל 'זַעֲבָדוֹם וְעַנּוֹ אֹתָם', לְפִי שֶׁהַעֲבָדוֹת הָעֵינִינִי לֹא הַתְּחִילוּ אִז, כִּפִּי שֶׁהַתְּבָרָן. אֲמַנְסֵם רְבִינוּ בְּחַיִּי (שֵׁם טו, יג) פִּירֵשׁ בְּשֵׁם הַחֵכֶם רַבִּי אֲבִרְהֵם, 'יְדוּעַ תּוֹדַע כִּי גַר יִהְיֶה זֶרַעךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם', בְּעֲבָדוֹת וְעַנּוּי. עַד קֵץ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִן הַיּוֹם הַזֶּה. וּמְבֹאֵר לְפִי פִירוּשׁוֹ, שֶׁמִּנְיָן הָאֲרַבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִתִּיחַס אִף עַל 'זַעֲבָדוֹם, כִּשְׁשִׁיעֲבוֹר מִנְיָן זֶה, יִסְתִּיִם שְׁעֵבֹדִים. מ"א. וְכֵן גַּם שְׁנִינִי בְּרִייתָא (בְּרַכּוֹת ט, א), מִלְּמַד שֶׁהַתְּחִילָה לָהֶם גְּאוּלָּה מִבְּעֵרֵב. וּבְרַשִׁי" (ד"ה מַעֲרֵב), שֶׁמִּבְּעֵרֵב נִתְּנָה לָהֶם רִשׁוֹת לְצֵאתָ.

בְּחִמִּישָׁה עֶשֶׂר בְּנִיסָן בֵּין הַבְּתָרִים עַד הַיּוֹם שִׁיִּצְאוּ בְּמִצְרַיִם]. וּמְבֹאֵר בְּגִמְרָא (מְגִלָּה ט, א), שֶׁפִּירוּשׁ הַפְּסוּק הוּא שִׁמּוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר יִשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם וְשֹׂאֵר אֲרַצוֹת, הוּא אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. וְהַרְמַב"ן (שְׁמוֹת שֵׁם) כְּתַב, וְדַעֲתִי בְּדֶרֶךְ הַפְּשֻׁט, כִּי ה' אָמַר לְאַבְרָהָם (בְּרַאשִׁית טו, יג) 'יְדוּעַ תּוֹדַע' כִּי טֵרַם תְּחִי לְךָ הָאֶרֶץ הַזֹּאת, 'גַּר יִהְיֶה זֶרַעךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם' יִמֵּיהֶם רַבִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְלֹא חֲשַׁשׁ לְהוֹדִיעַ הַשְּׁלוּשִׁים, כִּי אָמַר לוֹ עוֹד 'זְדוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הִנֵּה' (שֵׁם פְּסוּק טז), לְהוֹדִיעוֹ שֶׁלֹּא יִשׁוּבוּ מִיַּד בְּסוּף אַרְבַּע מֵאוֹת עַד הַדּוֹר הַרְבִּיעִי שִׁיְהִי 'שְׁלָם עוֹן הָאֲמוֹרִי, יִרְמוֹד לְשֹׁלְשִׁים שָׁנָה הַלָּלוּ. וְהָאֲבָן עוֹרָא (שְׁמוֹת שֵׁם) כְּתַב, שֶׁהָאֲרַבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, נִמְנָנִים מִיִּצְיָאת אֲבִרְהֵם מֵאוֹר כְּשִׁדְּיִם יְחַד עִם תּוֹרָה אֲבִיו, עֵי"ש. וְעֵינַן עוֹד בִּילְקוּט שְׁמַעוֹנִי (שְׁמוֹת רִמּוֹ רַמָּא) שֶׁהוֹבָא לְהַלְךְ בְּהַעֲרָה. פ"ט. רָאָה רַשִׁי" (שְׁמוֹת יב, מא), שְׁבֵרִית בֵּין הַבְּתָרִים הִיא בְּט"וֹ בְּנִיסָן. וְכֵן הוּא בְּתַרְגוּם יוֹנָתָן שֶׁהוֹבָא לְעִיל. וְהַרְשָׁב"ן (פִּירוּשׁ הַגְּהָרָה ד"ה בְּרוּךְ שׁוֹמֵר), כְּתַב, שֶׁשַׁעַת בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים הִיְתָה בְּחֻצוֹת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְאוֹתָהּ שַׁעַת שִׁמְר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִיְתָה אוֹתָהּ שַׁעַת שְׁנַגְזוֹרָה גִּזְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׁנִאֲמַר לוֹ (בְּרַאשִׁית טו, יד) 'זֹאֲחִרִי כֵן יִצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גְּדוּל', וְלִכֵּן נִקְרָא 'לֵיל שְׁמוֹרִים', ע"כ. וְכֵן כְּתַב בְּפִנֵּי יְהוֹשֻׁעַ (בְּרַכּוֹת ט, ב ד"ה שְׁלֹא יֵאֵמַר) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְנוֹרָא לִי עַל פִּי מַה שֶׁפִּירוּשׁ רַשִׁי בְּחֹמוֹשׁ פְּסוּק 'לֵיל

וּמִשׁוֹם הָכִי, אָמַר לָהֶם 'פְּחָצוֹת', שְׁלֵא לְגַלּוֹת לָהֶם הַסּוּד, וּמִשְׁמַעוֹת 'פְּחָצוֹת', פְּאוֹתוֹ חָצוֹת שְׁלֵא אוּ מְלֹאחֶרֶיו, וְזֶהוּ לְעֵין הָאֵיִצְטַגְנִינִים. אָבְרָהָם.

זֶרַע שְׁמִשׁוֹן הַמְּבֹאָר

פרעה יאמר שמשוה הוא שקרן, אף שמתחילה כבר נתאמתו להם כל נבואותיו על ידי המכות, שלפי שהיה קשה להם ביותר לקבל דבר זה שכבר הגיעה זמן הגאולה, ועל זה היה עיקר הויכוח ביניהם, על כן בודאי ירצו עכשיו לתלות הטעות במשה, ולא יתלו הטעות בעצמם לומר שהם טעו בין שעת חצות או השעה הסמוכה לה¹⁰¹. וגם מבואר טעם נוסף למה היה חילוק גדול בעיני האיציטגנינים, בין שעת חצות ממש, שהיא השעה הראויה לגאולה, לבין השעה הסמוכה לה¹⁰².

ומשום הכי - ועל כן, אָמַר לָהֶם משה 'פְּחָצוֹת הַלֵּילָה', דהיינו בערך בשעת חצות, כדי שְׁלֵא לְגַלּוֹת לָהֶם הַסּוּד, שמכת בכורות מגיעה בשעה שנגמר הקץ¹⁰³, ד'פְּחָצוֹת' מִשְׁמַע בּוֹזֵם הַקְּרֹב לְחָצוֹת בֵּין מִלְּפָנָיו אוּ מִלְּאַחֲרָיו. וְזֶהוּ רַק לְעֵין הָאֵיִצְטַגְנִינִים¹⁰⁴. אָבְרָם לְפִי הַאֲמָת, דַּעַת מֹשֶׁה הִיָּתָה לְאֹמֶר שְׁתִּיהָ מַכַּת בְּכוֹרוֹת פְּחָצוֹת הַלֵּילָה מִמֶּשֶׁ, וּמִשְׁמַעוֹת 'פְּחָצוֹת', הֵינּוּ פְּאוֹתוֹ חָצוֹת שְׁלֵא אָבְרָהָם בְּבֵרִית בֵּין הַבְּתָרִים.

ובזה מבואר, למה חשש משה שאיציטגניני

צִוּוּנִים וּמְקוֹדוֹת

וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים, וכבר שלמו ארבע מאות שנה, אין לך לשעבד על בני כלום. באותה שעה הציל הקדוש ברוך הוא את ישראל, ע"כ. וראה עוד כמה שכתב רבינו בענין זה, לעיל בפרשת שמות (אות יב) ובעוד מקומות. מִגַּם. ויש להוסיף [לפי מה שביארנו בהערה לעיל], שאם יחשבו כן, ויכחישו את נבואת משה, יגרמו בכך שלבו של פרעה יתקשה שוב כמו בשאר מכות, ויחשוב שעדיין לא נשלם זמן הקץ ולא הגיע זמן הגאולה, ושוב ימאן לשלח את ישראל. על פי פני יהושע (בכרות שם). מִדֵּ. שאם כן, אפשר שיטענו האיציטגנינים ויכחישו לו שאינו צודק והוא בדאי. אולם כיון שמשוה לא אמר בפירוש את ענין החצות, ולא אמר להם זמן מדוייק מתי צריך להיות זמן הגאולה, ממילא לא יהיה הוכחה לאיציטגנינים שאינו צודק ולא יוכלו לטעון שבדאי אין זה זמן הגאולה, ולא יהיה להם סיוע לדבריהם אם הגיע עת הגאולה או לא. מִדֵּ. דהיינו שהם יבינו שכוונת אמירתו 'כחצות' היא, בערך בשעת חצות. מִזֵּ. וגם יתכן שמפני טענה זו, שוב יסרכו להוציא את ישראל, וכדברי הפני יהושע שהובאו בהערה לעיל. מִזֵּ. תמצית הדורש: א. רצה הקב"ה שמכת בכורות תהיה בשעת חצות ממש, כשאין שהם המזל שולט, והיה הנס כפול - המכה למצרים, והם הצלה לישראל. אבל בשעה הסמוכה לחצות, היה הנס רק מצד אחד, והצד השני היה מחמת המזל. ובמחמת המלכים הביטיח הקב"ה

ולהעמיק בזה, שהחשש היה שאם יחשבו כן, ויכחישו את נבואת משה, יגרמו בכך שלבו של פרעה יתקשה שוב כמו בשאר מכות, ויחשוב שעדיין לא נשלם זמן הקץ ולא הגיע זמן הגאולה, ושוב ימאן לשלח את ישראל, שזה לשון הילקוט שמעוני (שמות רמז רמא), בשעה שיצאו ישראל ממצרים, פתח עוזא שר של מצרים לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר לפניו רבונו של עולם, אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין, יבא מיכאל שר שלהן וידון לפניך עמי, באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל, בוא ודון עמו, פתח עוזא שר של מצרים, ואמר לפניו רבונו של עולם, אתה גזרת על אומה זו שיהו משועבדין תחת ידי אומה שלי ארבע מאות שנה, שנאמר (בראשית טו, יג) 'ועבדום וענו אותם' וגו', ועדיין לא עברו בהן אלא פ"ו שנה משנולדה מרים, ועדיין לא הגיע זמנם לצאת, אלא תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה הוי עי ארבע מאות שנה, כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת, עכ"ל [וראה שם בהמשך, שהקב"ה השיב על זה, שהארבע מאות שנה, הם משעה שנולד יצחק, וזה לשונו, באותה שעה השיב הקדוש ברוך הוא ואמר לעוזא, יש לי ללמד זכות על בני, כלום נתחייבו בני שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם אודהם שאמר לפני (שם פסוק ח) 'במה אדע כי גר אירשנה' ואמרת לו (שם טו, יג) 'ירדע תודע עי גר יהיה ורע' כלום אמרת 'בארץ מצרים', 'בארץ לא להם' דברתי, וכבר גלוי

ז

פְּסוּק (שמות יב, ג) 'דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה. פֶּרֶשׁ רִשׁוֹ, וְכִי אֶהְרֵן מְדַבֵּר וְכוּ'.
הַמְפָּרְשִׁים דְּחִקוּ עֲצָמָם לְהִכִּין פְּנֹתַי רִשׁוֹ וְזָל.
וְנִרְאָהּ, שְׂרִשׁוֹ הַרְגִישׁ מִדְּכָתִיב 'דְּבָרוּ' בְּלִשׁוֹן רַבִּים, דָּאָם בָּא לֹמַר שְׂדִדְבְרוּ שְׁנֵיהֶם בְּיַחַד, זֶה אִי אֶפְשָׁר, כְּדֹאמְרֵינוּ בְּפֶרֶק הַקּוּרָא עוֹמֵד (מגילה כא, ב וברש"י ר"ה ובלבד), דְּבַתְרָה תְּרֵי

זֶרַע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאֵר

ז

הַחֲכִירָה לִפְרֵשׁ כִּי מֹשֶׁה לִבְדוּ הִיָּה מְדַבֵּר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל

הַמְפָּרְשִׁים דְּחִקוּ עֲצָמָם לְהִכִּין פְּנֹתַי רִשׁוֹ וְזָל, שְׁמִיאֵן לִפְרֵשׁ הַפְּסוּק כַּפְּשׁוּטוֹ, שִׁידְבְרוּ מֹשֶׁה וְאֶהְרֵן יַחַד אֶל הָעָם.

אין לפרש שדברו שניהם כאחד

וְנִרְאָהּ לְבֹאֵר, שְׂרִשׁוֹ הַרְגִישׁ תְּמִיָּהּ וְקוֹשִׁיא, מִמָּה דְּכָתִיב 'דְּבָרוּ' בְּלִשׁוֹן רַבִּים. דָּאָם תְּרַצָּה לְבֹאֵר, שֶׁלִּשׁוֹן זֶה בָּא לְזַמְרָה, שְׁמִשָּׁה וְאֶהְרֵן וְדְבָרוּ פֶּרֶשָׁה זֶה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵיהֶם בְּיַחַד, זֶה אִי אֶפְשָׁר, כְּדֹאמְרֵינוּ בְּגִמְרָא בְּפֶרֶק הַקּוּרָא עוֹמֵד (מגילה כא, ב), דְּבִקְרִיאַת הַתּוֹרָה לֹא יְהִי שְׁנַיִם מִתְרַגְּמִין יַחַד, וְכַתֵּב בְּרִשׁוֹ (ר"ה ובלבד) הַטַּעַם מִשׁוֹם

עיקר הדיבור מפי משה ונראה כיצא מבין שניהם
 כתוב בַּפְּסוּק (שמות יב, א-ג) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהְרֵן וְכוּ' דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְהִגַּם שְׁמִשְׁמַעוֹת הַפְּסוּק הִיא שְׁגַם מֹשֶׁה וְגַם אֶהְרֵן יִדְבְרוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּכֵּל זֹאת פֶּרֶשׁ רִשׁוֹ, וְכִי אֶהְרֵן מְדַבֵּר בְּעֲצָמָא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ², וְהִלָּא עִיקַר הַדִּיבּוּר שֶׁל מִסִּיתַר דְּבִרֵי הַקְּב"ה לִישְׂרָאֵל עַל יְדֵי מֹשֶׁה הִיָּה³, אֵלֹא לִפְיֵךְ אִמְר 'וְכוּ' לִשׁוֹן רַבִּים, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁהִיוּ מְכַבְּדִים זֶה אֶת זֶה וְאוֹמְרִים זֶה לְזֶה לְמַדְנִי, הִיָּה הַדִּיבּוּר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיהֶם, וְנִרְאָהּ הִיָּה כֵּאִילוּ שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים כְּאֶחָד.

צִיּוּנִים וּמְקוּדוֹת

א. לִשׁוֹן הַפְּסוּק, 'דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁהָ לְבֵית אָבֶת שֶׁהָ לְבֵיתוֹ'.
 ב. לִשׁוֹן רִשׁוֹ, 'דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵי, וְכִי אֶהְרֵן מְדַבֵּר, וְהִלָּא כִּבְר נִאֵמַר (שמות ז, ב) 'וְאֵתָה תְּדַבְּרִי, אֵלֹא חוֹלְקִין כְּבוֹד זֶה לְזֶה, וְאוֹמְרִים זֶה לְזֶה לְמַדְנִי, וְהַדִּיבּוּר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיהֶם, כֵּאִילוּ שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים. וְרֵאָה בְּמִכִּילָתָא (מַסְכָּתָא דְּפִסְחָא פֶּרֶשָׁה ג) וְזָל, רַבֵּן יוֹחָאִי בֶּן יוֹחָאִי אֹמַר, מִשָּׁה הִיָּה חוֹלֵק כְּבוֹד לְאֶהְרֵן וְאוֹמַר לוֹ לְמַדְנִי, וְאֶהְרֵן הִיָּה חוֹלֵק כְּבוֹד לְמֹשֶׁה וְאוֹמַר לוֹ לְמַדְנִי, וְהַדִּיבּוּר יוֹצֵא מִבְּנֵיהֶם כֵּאִילוּ שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים. ג. כִּמוּ שְׁנִאֵמַר לְמִשָּׁה (שמות ז, ב) 'וְאֵתָה תְּדַבְּרִי אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה וְאֶהְרֵן אֶחֱדִיךְ דְּבָר אֶל פְּרָעָה'. וּפִירוּשׁ הַדְּבַר הוּא שְׁאֶהְרֵן יַחְזוֹר עַל דִּיבּוּרֵי שֶׁל מֹשֶׁה, אֲבָל עִיקַר הַדִּיבּוּר יְהִיָּה עַל יְדֵי מֹשֶׁה לְבַדּוֹ. ד. וְגַם שְׁעִיקַר פִּירוּשׁוֹ קָשָׁה, הֵאִיךְ יִתְכַן לְרַמּוֹז עֵינֵי זֶה הַשִּׁיב לְאוֹפֵן הַתְּנַהּגוֹת, לְכוֹלֵל בְּצִיּוּנֵי הַקְּב"ה 'דְּבָרוּ'. וְעוֹד הַקְּשָׁה בְּרֵא"ם שְׁמֵא פְּסוּק 'וְאֵתָה תְּדַבְּרִי' מוֹרָה שְׂדִיבְרִי מִשָּׁה תְּחַלֵּה לְבַדּוֹ, אֲבָל לְאַחַר מִכֵּן דְּבָרוּ מֹשֶׁה וְאֶהְרֵן

לאברהם אבינו לגאול בניו בחצות הלילה ממש, כנגד רדיפתו את שונאי המקום עד חצות הלילה. ובחצות הלילה נשלמו הארבע מאות ושלושים שנה שנגזר על ישראל בביתו בין הבתרים להיות בגלות, ומכך יתברר שבאה המכה מחמת שעתה היא עת הגאולה.
 ב. כשֵׁאֵמַר מֹשֶׁה 'כַּחצוֹת', לֹא שִׁינָה מְדַבְּרֵי הַקְּב"ה בַּחצֵי הַלַּיְלָה, שְׁגַם כּוֹנוֹת מֹשֶׁה הִיָּתָה לַחֲצֵי הַלַּיְלָה מִשָּׁה, וְמֵה שְׁאֵמַר 'כַּחצוֹת' הֵינֵנו 'כְּמוֹ' בַּחצוֹת הַלַּיְלָה שֶׁל מַלְחַמַת הַמַּלְכִים, שֶׁהַבְּטִיחַ הַקְּב"ה לְאַבְרָהָם לְגַאֹל בְּנָיו מִמִּצְרַיִם בַּחצֵי הַלַּיְלָה. ג. הַטַּעַם שְׂרַצָּה הַקְּב"ה שֶׁתְּבוֹא הַמְּכָה בַּחצוֹת מִשָּׁה, לְהִרְאוֹת שִׁישְׂרָאֵל נְגַלְלוֹ מִשְׁרֹם שֶׁבִּעֶשֶׂה זֶה נְשַׁלֵּם הַקֵּץ, וְהֵם רֵאוּיִים לְגַאֹלָה. ד. אֶף שֶׁכִּבְר רֵאוּ הַאִיצִטְגִּינִים שֶׁכֵּל נְבוֹאוֹת מֹשֶׁה הַתְּקִימוֹ, חֲשַׁשׁ מֹשֶׁה שֶׁאִם יֵאֵמַר 'בַּחצוֹת' יֵאֵמְרוּ שֶׁהוּא שְׂקָרָן, לְפִי שֶׁהַמְּכָה הִיָּתָה אִמּוֹרָה לְהִיֹּת בַּחצוֹת מִשָּׁה, שֶׁכֵּוּ נְשַׁלֵּם חֲשׁוֹבֵן שְׁנוֹת הַגְּלוּת, וְהַמִּצְרִיִּים לֹא רָצוּ לְקַבֵּל הוֹכַחָה זֶה, מִפְּנֵי שֶׁסָּבְרוּ שֶׁלֹּא נְשַׁלֵּם חֲשׁוֹבֵן שְׁנוֹת הַגְּלוּת, וְלִפְיֵכֶךְ הִיָּה חֲשַׁשׁ שִׁתְּלִלוֹ הַטַּעַת בְּמִשָּׁה, וְלֹא בְּעֲצָמָם.

קָלִי לֹא מִשְׁתַּמְעִי, וּמִכָּל שֶׁבֶן בְּפִרְשָׁה חֲמוּרָה כּוֹז.

וְאִם בָּא לֹמֵר שְׁמוּשָׁה יִדְבֵר וְאַהֲרֹן יִפְרֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים לִפְנֵי פְרַעֲהוּ, אִם בֶּן הָיָה לוֹ לֹמֵר 'דְּבַר אֵל כָּל עֵדוּת יִשְׂרָאֵל', כְּמוֹ שְׂאוֹמֵר בְּהַתְרָאת הַמִּפְּכוֹת (שְׁמוֹת ט, א), 'בֵּא אֵל פְּרַעֲהוּ וְדַבְּרָתְךָ אֵלָיו', שְׂאֵף עַל פִּי שֶׁתִּהְיֶה אֲהֲרֹן מִפְּרֹשׁ

דְּבָרָיו, מִכָּל מְקוֹם עֵקֶר הַדְּבָרִים תְּלוּי בְּמוֹשֶׁה.

וְאִם תֹּאמְרוּ שֶׁהוּאֵל שֶׁבִּפְעֻמָּה הַזֹּאת כָּלֵל אֲהֲרֹן עִם מוֹשֶׁה בְּדַבְּרוֹ, כְּמוֹ שֶׁפִּרְשׁ רַש"י עַל פְּסוּק (שִׁם יב, א) 'וַיֹּאמֶר ה' אֵל מוֹשֶׁה וְאֵל אֲהֲרֹן וְכוּ', מוֹשֶׁה הָכִי לֹא הָיָה יוֹכֵל לֹמֵר 'דְּבַר', וְאִין הָכִי נִמְיֵי שֶׁבִּפְעֻמָּה הַזֹּאת נִצְמָוּהוּ גַם אֲהֲרֹן בְּדַבְּרוֹ

זֶרַע שְׁמִיּוֹן הַמְּבַאֵר

שְׁתֵּי קָלִי לֹא מִשְׁתַּמְעִי - שְׁתֵּי קוֹלוֹת הַיּוֹצֵאִים כֹּאחֵד, אִינֵם נִשְׁמָעִים הַיֵּטֵב לְשׁוֹמְעִים¹, וּמִכָּל שֶׁבֶן בְּפִרְשָׁה חֲמוּרָה כּוֹז, שֶׁאִם מוֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הָיוּ מִשְׁמִיעִים אוֹתָהּ בִּיחַד יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים אוֹתָהּ הַיֵּטֵב.

לא יתכן לומר שהדיבור מתייחס אל אהרן המפרש דברי משה

וְאִם נֹאמֵר, שֶׁהַפְּסוּק 'דְּבָרָיו בְּלִשׁוֹן רַבִּים, אֵין פִּירוּשׁוֹ שִׁדְּבָרוֹ שְׁנִיחָה יחַד, אֵלֵא בָּא לֹמֵר שְׁמוּשָׁה יִדְּבַר אֵת הַדִּיבּוּר שֶׁל הַקִּבְּ"ה, וְאַהֲרֹן יוֹסִיף וַיִּפְרֹשׁ אֵת דְּבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים בְּהַתְרַאת הַמַּכּוֹת לִפְנֵי פְרַעֲהוּ, שֶׁהָיָה מוֹשֶׁה אוֹמֵר אֵת עֵצֶם הַדִּיבּוּר וְאַהֲרֹן הָיָה מְמַלִּיץ וּמְטַעִים אוֹתוֹ לִפְנֵי פְרַעֲהוּ, אִם בֶּן קֶשֶׁה, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְבִּ"ה לֹמֵר לְמוֹשֶׁה בְּלִשׁוֹן יחַיד 'דְּבַר אֵל כָּל עֵדוּת יִשְׂרָאֵל', וְלֹא 'דְּבָרָיו בְּלִשׁוֹן רַבִּים, כְּמוֹ שְׂאוֹמֵר גַּם כֵּן בְּהַתְרַאת הַמִּפְּכוֹת (שְׁמוֹת ט, א), 'בֵּא אֵל פְּרַעֲהוּ וְדַבְּרָתְךָ

אין לומר שדיבור זה היה גם אהרן מדבר לבני ישראל

וְאִם תֹּאמְרוּ, שֶׁהוּאֵל שֶׁבִּפְעֻמָּה הַזֹּאת - בְּדִיבּוּר שֶׁל פְּרֻשַׁת הַחֲחוּדֶשׁ, כְּלָל הַקִּבְּ"ה אֵת אֲהֲרֹן עִם מוֹשֶׁה בְּדַבְּרוֹ כְּדִי לְחַלּוֹק לוֹ כְּכוֹד, כְּמוֹ שֶׁפִּרְשׁ רַש"י עַל הַפְּסוּק (שִׁם יב, א) 'וַיֹּאמֶר ה' אֵל מוֹשֶׁה וְאֵל אֲהֲרֹן וְכוּ', וּמוֹשֶׁה הָכִי לֹא הָיָה הַפְּסוּק יוֹכֵל לֹמֵר 'דְּבַר' בְּלִשׁוֹן יחַיד, וְאִם 'דְּבָרָיו בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְאִין הָכִי נִמְיֵי, שֶׁבִּפְעֻמָּה הַזֹּאת כְּדִי לְחַלּוֹק לוֹ כְּכוֹד, נִצְמָוּהוּ גַם אֲהֲרֹן בְּדַבְּרוֹ זֶה לְדַבֵּר גַּם הוּא כְּמוֹ מוֹשֶׁה אֵל יִשְׂרָאֵל, הָיוּ שְׂאֵם בֶּן, יִהְיוּ

צִיּוּנִים וּמְקוּרוֹת

יחַד. [וראה לִשׁוֹן רַש"י שְׁמוֹת יב, א] ז. וְכִמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רַש"י עַל הַפְּסוּק (שְׁמוֹת ז, ב) 'אֵתָהּ תְּדַבֵּר אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוְךָ וְאַהֲרֹן אַחִיךָ יִדְּבַר אֵל פְּרַעֲהוּ, 'אֵתָהּ תְּדַבֵּר' פֵּעַם אַחַת כָּל שְׁלִיחוֹת וְשְׁלִיחוֹת כְּפִי שֶׁשְׁמַעְתּוּ מִפִּי, 'וְאַהֲרֹן אַחִיךָ' יִמְלִיצֵנּוּ וַיִּטְעִימֵנוּ בְּאוֹנֵי פְרַעֲהוּ. ח. לִשׁוֹן רַש"י, בְּשִׁבִיל שֶׁאַהֲרֹן עָשָׂה וְטָרַח בְּמוֹפְתִים כְּמוֹשֶׁה, חֵלֵק לוֹ כְּכוֹד זֶה בְּמִצְוֵה רֵאשׁוֹנָה, שֶׁכֻּלְלוּ עִם מוֹשֶׁה בְּדַבְּרוֹ. ט. וְלֹא שִׁדְּבָרוֹ שְׁנִיחָה כֹּאחֵד, שֶׁכֵּן תְּרִי קָלִי לֹא מִשְׁתַּמְעִי, אֵלֵא שְׂגַם אֲהֲרֹן כֹּאחִיו יַעֲסוּק לְדַבֵּר הַדְּבָרִים אֵל יִשְׂרָאֵל, וְכֵל אַחַד מֵהֶם יִדְּבַר

יחַד, עִי"ש. וְרֵאשׁוֹ עוֹד בְּצִידָה לְדָרֵךְ שֶׁהֵאֲרִיךְ לְפַלְּל בְּדַבְּרֵי רַש"י. ה. כֵּן מְבוֹאֵר בְּסוּגִיַּת הַגְּמָרָא שֶׁם, שֶׁדוּקָא בְּקִרְיַת הַמְּגִלָּה יוֹצֵאִים בְּשִׁמְעִית שְׁתֵּי קוֹלוֹת יחַד, כִּי מַחְמַת חֲבִיבוֹת הַקְּרִיָּאָה נוֹתֵן דַּעְתּוֹ לְשִׁמְעוּ, אֲבָל בְּקִרְיַת הַתּוֹרָה אֵין יוֹצֵאִים בְּשִׁמְעִית שְׁתֵּי קוֹלוֹת כֹּאחֵד. [מִשׁוּם שֶׁאֵין שְׁנֵי קוֹלוֹת נִכְנָסִין לְתוֹךְ אוֹזֵן אַחַת (ע"פ יְרוּשְׁלַמִּי בִּרְכוֹת פ"ה ה"ג)]. ו. שֶׁהֲרֵבָה דְּקוּדוּקָא מִצְּוֹת נֹאמְרוּ בָּהּ, כְּעִנִּין קָרְבֵן פֶּסַח וְהָג הַפֶּסַח, וְצִוִּיךְ שֶׁכֵּל הַשְׁמֵעִים יִכוֹנוּ הַיֵּטֵב כְּמֵה שְׂנֹאמֵר לָהֶם, וְזֶה אֵי אִפְשֵׁר כְּשֶׁשְׁנֵים מְדַבְּרִים

זו, אם בן הפסוקים סותרים זה את זה, שהרי כבר כלל לנו הפתוב (שם ז, ב) 'אתה תדבר את כל אשר אצנך'. ועוד, שלא מצינו בפתוב (שם יב, כא) אלא 'ויקרא משה לכל זקני ישראל', ואינו אומר 'ויקראו משה ואהרן וכו', ואם איתא שאהרן נצטוו כמו משה, למה לא קים אף הוא דבורו של מקום.

אָלָא וְדאי צְרִיךְ לומר, שמה שאומר הפתוב 'דברו' בלשון רבים, לא היה צווי לשניהם, אלא לפי שהם היו רגילים בכך לחלק כבוד זה לזה בשאר הזמנים, משום הכי אמר להם 'דברו', כפי המנהג שלכם, ולא בא הפתוב אלא להודיע שבחם.

זרע שְׁמוֹנוֹן המבאר

הפסוקים סותרים זה את זה, שהרי כבר כלל לנו הפתוב (שם ז, ב) 'אתה - לדבר תדבר את כל אשר אצנך', ולא שיהיה אהרן מדבר כמו משה.

ומדוע אם כן נאמר כאן 'דברו' בלשון רבים?

'דברו' כמנהגם לנהוג כבוד זה בזה

ועוד קשה^א, שלא מצינו בפתוב אלא 'ויקרא משה לבדו לכל זקני ישראל' ויאמר אליהם (שם יב, כא), ואינו אומר 'ויקראו משה ואהרן וכו' ויאמרו אליהם 'וכו', ואם איתא שאהרן נצטוו למסור דיבור זה לישראל כמו משה, אם כן למה לא קים אף הוא דבורו של מקום, להיות גם הוא קורא עם משה לזקני ישראל ומדבר אליהם, אלא ודאי לא נצטווה כי אם משה לבדו למסור דבר ה' לישראל^ב.

אָלָא וְדאי צְרִיךְ לומר, שמה שאומר הפתוב 'דברו' בלשון רבים, לא היה זה צווי לשניהם שידברו, שבאמת רק משה נצטווה לדבר אל בני ישראל. אלא לפי שהם - משה ואהרן, היו רגילים בכך לחלק כבוד זה לזה בשאר הזמנים, ולהיות כל אחד מבקש מאחיו לדבר, עד שהיה נראה שהדיבור יוצא מבין שניהם, משום הכי אמר להם הקב"ה 'דברו', כפי המנהג שלכם שהדיבור יוצא מבין שניכם, ולא בא הפתוב אלא להודיע שבחם, שהיו חולקים כבוד זה לזה^ב.

ציונים ומקורות

לאותם המקשיבים אליו. או שיאמרו הדברים לבני ישראל ב' פעמים. י. והגם שהפסוק 'אתה תדבר' עוסק בדברי משה אל פרעה, בכל זאת הוא מלמד גם על דיבורי משה אל ישראל, שיהיו גם הם באופן זה, שיהיה משה מדבר תחלה מה שמע מאת ה', ואהרן חוזר ומטעים הדברים באזני העם (רא"ם על רש"י). ונראה ברא"ם מקצת נוסחאות בדברי רש"י (שהובאו בדברי רבנו בתחילת הדרוש), 'והלא כבר נאמר (שמות לא, יג) ואתה דבר אל בני ישראל, והוא האמור לבני ישראל במצות שבת. וכן במשכיל לדוד (לרבי דוד פארדו זצ"ל, על פירוש רש"י) שממצות שבת החמורה נלמד גם לשאר המצוות. ויתכן שגם לפני רבנו היו אותם גיסאות בדברי רש"י, ולכן אף רש"י כתב פסוק הנ"ל עדיין נתקשה בדבריו, שמכל מקום אפשר שבפרשה זו הקפיד הקב"ה ששניהם ידברו, עד שדחה דבר זה מחמת הפסוק שהביא כאן, אתה תדבר את כל אשר אצנך', דמשמע שבכל

הציוויים משה ידבר ולא אהרן.]. יא. כלומר, אם תמצא לומר שהפסוק 'אתה תדבר' אינו עוסק אלא בדברי משה אל פרעה, ושמצא דבריו אל ישראל נאמרו יחד עם אהרן, אם כן קשה הקושיא הבאה, מדוע אכן לא קיים אהרן את הציווי להיות גם הוא מדבר יחד עם משה. יב. לשון הפסוק, 'ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח'. יג. ואף שאהרן נצטווה לפרש את הדברים לישראל, מכל מקום עיקר הציווי מתייחס למשה, כנ"ל. יד. וראה במשכיל לדוד (לרבי דוד פארדו זצ"ל, על פירוש רש"י) שגם תמיהה זו היתה בכלל דברי רש"י ולכן לא פירש הפסוק כפשוטו שהיה הצווי אל משה ואהרן כאחד. יו. ולפי כל הנ"ל מובן היטב הכרחו של רש"י שלא היה יכול לפרש 'דברו' כפשוטו שהכוונה ששניהם ידברו, שהרי תרי קלי לא משתמע, ולא יתכן לומר שהכוונה שמה ידבר

וְטַעֲנוֹן הַזֹּאתָ עַל הַמְשָׁקוֹף וְכו' (פסחים
ז, א).

מִשׁוֹם הָכִי צָרִיךְ לִזְמַן, שֶׁ'לֹאמַר' הִיגו
הַפְּרוּשׁ שֶׁל 'דְּבָרָיו', 'לֹאמַר' זֶה
לְזֶה, כְּפִי הַמְנַהֵג שְׁלָכְכֶם, וְלַעֲלוֹלָם לֹא הָיָה
הַמְדַבֵּר אֶלָּא אַחֶר.

וְעוֹד, מִדְּבָרֵיב 'דְּבָרוֹ אֵל כֹּל עֲדַת
יִשְׂרָאֵל לֹאמַר', וּמָהוּ 'לֹאמַר',
אִי אֶפְשֶׁר לִזְמַר 'לֹאמַר' לְאַחֵרִים, שֶׁהָרִי
כָּבֵד כְּתִיב 'אֵל כֹּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל', וְאִי
אֶפְשֶׁר לִזְמַר 'לֹאמַר' לְדוֹרוֹת, שֶׁהָרִי
פָּסַח מִצְרִים בְּלִבָּד הָיָה מְקַחֵו בְּעִשׂוֹר

זֶרַע שְׁמוֹשׁוֹן הַמְבַאֵר

טַעֲנוֹן הַזֹּאתָ שֶׁל דְּמוֹ עַל הַמְשָׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי
הַמְזוּזוֹת וְכו' ^{טו}, מֵה שְׁאִין כֵּן פָּסַח דּוֹרוֹת
(פסחים ז, א) ^{טז}, נִמְצָא שְׁאִין פְּרֻשָׁה זֹו נִוְהַגַת
לְדוֹרוֹת, וְלִכְּן לֹא יִתְכַן לִפְרֻשׁ 'לֹאמַר'
לְדוֹרוֹת ^{טז}.

וּמִשׁוֹם הָכִי צָרִיךְ לִזְמַר שֶׁ'לֹאמַר' הָאִמּוֹר
כֹּאֵן, הִיגוֹ הַפְּרוּשׁ שֶׁל מֵה שְׁאִמְרָה לֵהֶם
הַקְּב"ה 'דְּבָרָיו', וְכֵן אִמְרָה הַקְּב"ה לְמִשָּׁה
וְלֹאֲהָרִין, מֵה שְׁאִמְרָתִי לְכֶם 'דְּבָרָיו' שְׁנִיכֶם
יַחַד, כּוּוֹנְתִי 'לֹאמַר' זֶה לְזֶה, וְכִפִּי הַמְנַהֵג
שֶׁשְׁכֶם שְׁאִחַד מְכַבֵּד אֶת אַחִיו, עַד שֶׁהִדְיָבּוֹר
נִרְאָה כִּיּוֹצֵא מִבֵּין שְׁנִיכֶם, וְעִיּוֹלָם לֹא הָיָה
הַמְדַבֵּר אֶלָּא אַחֶר וְהוּא מִשָּׁה רִבִּינוּ.

הַכּוּחַה נִוּסַפַת שְׁעִיקָר הַדְיָבּוֹר מִפִּיּוֹ שֶׁל מִשָּׁה

וְעוֹד יֵשׁ לְהוֹכִיחַ שְׁלֹא נִצְטוּוּה לְדַבֵּר כִּי
אִם מִשָּׁה, מִדְּבָרֵיב 'דְּבָרוֹ אֵל כֹּל עֲדַת
יִשְׂרָאֵל לֹאמַר', וְקִשָּׁה מָהוּ בִיאוֹר תִּיכַת
'לֹאמַר', שְׁאִי אֶפְשֶׁר לִזְמַר וּלְפֻרֻשׁ 'לֹאמַר'
לְאַחֵרִים, כְּמוֹ בְשֶׁאֲרֵ מְקוּמוֹת ^{טז}, שֶׁהָרִי כָּבֵד
כְּתִיב 'דְּבָרוֹ אֵל כֹּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל', וּמָה
הוֹסִיף עוֹד בְּאִמְרוֹ 'לֹאמַר'. וְגַם אִי אֶפְשֶׁר
לִזְמַר, שְׁפִירוּשׁ 'לֹאמַר', הוּא 'לֹאמַר'
לְדוֹרוֹת ^{טז}, כִּי פְרֻשָׁה זֹו לֹא נִאֲמַרָה לְדוֹרוֹת,
שֶׁהָרִי פָּסַח מִצְרִים הָאִמּוֹר כֹּאֵן בְּפְרֻשָּׁה, הוּא
בְּלִבָּד הָיָה מְקַחֵו בְּעִשׂוֹר בְּנִיטָן ^{טז}, וְהוּא לְבָדוֹ

צִיּוּגִים וּמְקוֹרוֹת

מִצִּיּוּנוֹ כְּמֵה פְעָמִים שְׁדַרְשׁוּ 'לֹאמַר' לְדוֹרוֹת. וְכֵן הוּא
בִירוּשָׁלַיִ (סוּטָה פ"ה ה"ד), וּבְמַדְרֻשׁ (ב"ר ע, א).
יח. פָּסַח מִצְרִים חוּבָה לְקִנְיַת אוֹתוֹ בְּעִשְׂרֵי בְנִיטָן,
אֲבָל פָּסַח שֶׁל כָּל הַדּוֹרוֹת אִין זְמַן קְבוּעַ לְקִנְיַת אוֹתוֹ.
יט. פָּסַח מִצְרִים הָיָה חוּבָה לְהוֹזֵת דְּמוֹ עַל הַמְשָׁקוֹף
וְהַמְזוּזוֹת שֶׁל פֶּתַח הַבַּיִת, מֵה שְׁאִין פָּסַח הַקְּבוּעַ
לְדוֹרוֹת. כ. לְשׁוֹן הַמְשָׁנָה, מֵה בֵּין פָּסַח מִצְרִים
לְפָסַח דּוֹרוֹת, פָּסַח מִצְרִים מְקַחוּ מִבְּעִשׂוֹר, וְטַעֲנוֹן
הוּאָה בִּאֲגוּדַת אוֹיֵב, וְעַל הַמְשָׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת,
וְנִאֲכָל בְּחַפְזוֹן בְּלִילָה אַחֶר, וּפְסַח דּוֹרוֹת נִוְהַגַת כָּל
שְׁבַעָה. נוֹכַח כְּתוּב 'בְּעִשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וְקָחְקוּ לָהֶם
אִישׁ שָׂה לְבַיִת אָבֵת'. וּפִירוּשׁ רִש"י, 'הוּא' - פָּסַח
מִצְרִים מְקַחוּ בְּעִשׂוֹר וְלֹא פָּסַח דּוֹרוֹת.
כא. אֲמַנְם בְּפִסְתִּיקָתָא זִרְתָּא הַנְקֵרָא לְקַח טוֹב (פְּרֻשָׁה)
בֵּא יב ג) פִירוּשׁ, 'לֹאמַר' - לִזְמַר מְקַצֵּת הַדְּבָרִים
לְדוֹרוֹת. וּמְכַל מְקוּם מִיאָן רִבְנוּ לְפֻרֻשׁ בְּאוּפֵן זֶה,
מֵאַחַר שְׁאִין כָּל הַדְּיָנִים הָאִמּוֹרִים כֹּאֵן נִוְהַגִים
לְדוֹרוֹת.

וְאַהֲרֵן יִטְעִים אֶת דְּבָרָיו, שְׁאִם כֵּן מִפְּנֵי מֵה בְּשֶׁאֲרֵ
מְקוּמוֹת לֹא נִכְתַב בְּלִשׁוֹן רִבִּים, וְכֵן לֹא יִתְכַן לְפֻרֻשׁ
שְׁדוּקָא בְּדִיבּוֹר זֶה רִצָּה הַקְּב"ה שְׁגַם אַהֲרֵן יִדְבֵר,
שֶׁהָלֹא גַם בְּדִיבּוֹר זֶה לֹא מִצִּיּוּנוֹ שְׁדִיבֵר אֲלֵא מִשָּׁה,
וְעַל כִּרְחַף הוֹכֵרַח לְפֻרֻשׁ הַטַּעֲנוֹן שֶׁנִּכְתַב בְּלִשׁוֹן רִבִּים
מִחַמַת שֶׁהָיָו נִוְהַגִים כְּבוֹד זֶה בּוֹזָה, וְהָיָה נִרְאָה כִּאִילוֹ
הַדְיָבּוֹר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנִינֵהֶם, וְעַל כֵּן אִמְרָה לֵהֶם הַקְּב"ה
'דְּבָרָיו' הִיּוּנוֹ שְׁאִכֵן יִמְשִׁיכוּ לְנַהֲגוֹ כְּמִנְהַגֵם הִיפָה הוּא,
שְׁנוּהַגִים כְּבוֹד זֶה בּוֹזָה וּמְדַבְרִים בְּאוּפֵן שְׁנוּרָא
הַדְיָבּוֹר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנִינֵהֶם. מו. סַחֵם 'לֹאמַר'
הִיּוּנוֹ שֶׁהִצְטוּוּה לִזְמַר הַדְּבָרִים לְאַחֵרִים (רִש"י סוּטָה
נז, ב ד"ה שְׁאִין), וְכֵן כְּתַב הַרְמְבַיִן (שְׁמוֹת ו, י) בְּשֵׁם
הַמְּפֻרֻשִׁים, כִּי מִלַת 'לֹאמַר' בְּכָל הַתּוֹרָה פִירוּשָׁה לֹאמַר
לְיִשְׂרָאֵל, שִׁיאִמְרָה הַשֵּׁם לְמִשָּׁה אִמּוֹר לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרֵי
אֵלֵה. וְרִאָה בְּרַמְבַּיִן שֶׁם שְׁתַּמָּה עַל כְּמֵה 'לֹאמַר'
בְּשִׁתּוּרָה שְׁאִין לְפֻרֻשׁ בְּאוּפֵן זֶה. נוֹכַח דְּקִדְקוֹ בְּגִמְרָא
(סוּטָה ס) עַל הַפְּסוּק 'אִזּוּ יִשִּׁיר וְכו' וְיִאֲמָרוּ לֹאמַר',
וּבוֹדֵאי אִין פִירוּשׁוֹ לֹאמַר לְאַחֵרִים. יז. כִּי כֵן

מתוך ברכת
והבטחת הרב המחבר

רבנו שמשון חיים נחמני זלה"ה

בבקשתו ותחינתו

בהקדמת ספריו 'זרע שמשון' ו'תולדות שמשון'

'למען אחי רעי ותלמידי ישאו את שמי על שפתם, ועל הטוב יזכר שמי בפייהם אחר מותי, כאשר בעשר לשונות של תפילה אני מחלה פניהם, ובעל הגמול ישלם במיטב חי אריכי ומזוני טפי לגומלי חסדים טובים.'

* * *

'כאשר אני מחלה פניהם בעשר לשונות של תפילה לברור המנה היפה אשר ייטב בעיניהם בחידושים הללו, ובפרט אחרי מותי כי לימודם יהיה לי להשיב נפש ולעידון רוח ולזכות נשמתי, וצדקה תהיה להם וצדקתם תעמוד להם לאכול בעוה"ז ולשבוע בעוה"ב, ובעל הגמול ישלם בזכות זה שכר טוב לגומלי חסד של אמת במותב תלתא, בני חיי ומזוני טבי.'

* * *

'ובעל הגמול ישלם בזכות זה שכר טוב לגומלי חסד של אמת במותב תלתא, בני חיי ומזוני טבי.' 'ועיניכם תראינה בנים בני בנים כשתילי זיתים סביב לשולחנכם, חכמים ונבונים, ובתים מלאים כל טוב, גם עושר גם כבוד לא יסופו מזרעכם.'

- מספרי רבנו שיצאו לאור על ידי 'האיגוד העולמי להפצת תורת זרע שמשון' •

לפרטים: ארץ ישראל 05271-66450 * 02-80-80-500 ארה"ב 347-496-5657

הוצאת והפצת קונטרס ענייני פסח יו"ל

לעילוי נשמת

ראש הישיבה מרן רבי אהרון יהודה לייב זצוק"ל בן הרב נח צבי שטיינמן זצ"ל
וזוגתו הרבנית מרת תמר בת רבי שרגא שמאי זצ"ל

ראש הישיבה הרב מיכאל יהודה זצוק"ל בן הרב משה דוד ליפקוביץ זצ"ל
וזוגתו הרבנית מרת חוה אסתר בת הרב אברהם יצחק זצ"ל

מרת חנה בת מרן שר התורה רבי שמריהו יוסף חיים קניבסקי זצוק"ל
מרת אסתר צירל בת הרה"ג נחום זצ"ל
הרה"ג שלמה בן הרב שלמה זצ"ל וזוגתו מרת שרה בת הרה"ג רבי אברהם זצ"ל
הרה"ג נחום זצ"ל בן הרה"ג אברהם זצ"ל
וזוגתו הרבנית מרת מלכה בת הרה"ג עזריאל אהרון זצ"ל

הרב יצחק זאב זצ"ל בן הרה"ג ישראל חיים זצ"ל

הרה"ג רבי משה זצ"ל בן הרה"ג רבי אברהם יצחק זצ"ל
וזוגתו מרת חיה רבקה בת הרה"ג רבי נחום זצ"ל
הרה"ג רבי אברהם זצ"ל בן הרה"ג רבי נחום זצ"ל

מרת מרים בת הרה"ג רבי יוסף אייזיק זצ"ל
הרב דוד בן הרה"ג רבי נחום זצ"ל
הרה"ג רבי בינימין ביינוש זצ"ל בן הרב אברהם דוד זצ"ל
הרב אברהם אליעזר זצ"ל בן הרב צבי מאיר זצ"ל

הרב אלטער נתנאל זצ"ל בן הרב יצחק הי"ד
ושאר משפחתם שנעקדו עקד"ה בחודש סיון
הרה"ג רבי יהושע זאב זצ"ל בן בהר"ר חיים זצ"ל מייזליש
הרב יוסף בן איטה ומשה
לע"נ הרב יוסף בן הרב אברהם

לרפואת

חזקיהו נחמן בן טוביא • ברוך אשר בן פייגא
לרפואה שלימה ובריאות איתנה בקרוב לאורך ימים ושנים טובות